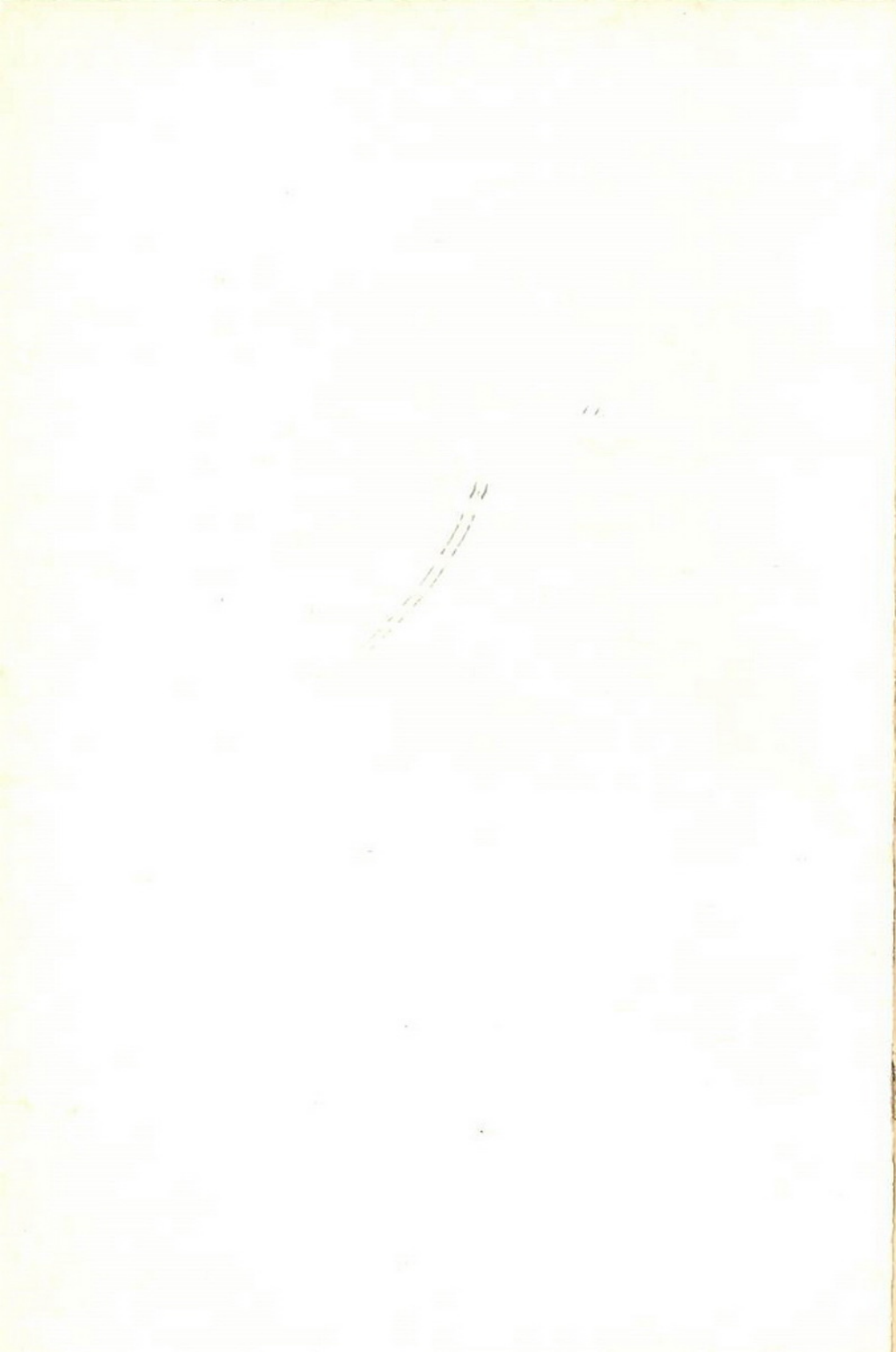

Ֆ. Փ. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՖԵՆՈԼՈԳԻԱՅԻ
ՀԱՅ-ՌՈՒՍԵՐԵՆ
ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ
ԲԱՌԱՐԱՆ

ԵՐԵՎԱՆ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА им. Р. АЧАРЯНА

Ф. П. АЙРАПЕТЯН

АРМЯНО-РУССКИЙ ТОЛКОВЫЙ
СЛОВАРЬ
ПО ФЕНОЛОГИИ

ԱՅԵՍԵՒ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՐ. ԱԾԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

2

Ֆ. Փ. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՖԵՆՈԼՈԳԻԱՅԻ
ՀԱՅ-ՌՈՒՍԵՐԵՆ ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ
Բ Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

A $\frac{II}{76612}$

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1987

Տպագրվում է ՀՍՍՀ ԳԱ Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիրներ՝ կենսաբանական գիտությունների
գոկտոր Լ. Վ. Հարությունյան, բանասիրական գիտությունների
թեկնածու Լ. Բ. Պետրոսյան

Գիրքը հրատարակության են ներառվում գրախոսներ՝
աշխարհագրական գիտությունների թեկնածու Գ. Բ. Գրիգորյանը
և կենսաբանական գիտությունների թեկնածու Վ. Ն. Ոսկանյանը

Հայրապետյան Ֆ. Փ.

Հ 300 Ֆենոլոգիայի հայ ուսերեն բացատրական բառա-
րան /Պատ. խմբ.՝ Լ. Վ. Հարությունյան, Լ. Բ. Պետրոս-
յան; ՀՍՍՀ ԳԱ. Հր. Աճառյանի անվ. լեզվի ին-տ./ Եր.:
ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1987.—115 էջ. նկ.

Բառարանն ընդգրկում է ֆենոլոգիայի շուրջ 530 տերմին ու հաս-
կացություն:

Բառարանն օգտակար կարող է լինել կենսաբաններին, աշխար-
հագրագետներին, գյուղատնտեսության մասնագետներին, նախա-
գծողներին ու շինարարներին, մեղվաբուծության և բուսության սլահ-
պանության հարցերով զբաղվողներին, բարձրագույն ուսումնական
հաստատությունների և տեխնիկոմների համապատասխան ֆա-
կուլտետներին ուսանողներին:

2 4602030000 94—87
763(02)—87

ԳՄԴ 28.081.2y2

© Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1987

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Բույսերի և կենդանիների կյանքում, անկենդան բնության մեջ կան բազմաթիվ երևույթներ, որոնք սերտորեն կապված են տարվա եղանակների հաշորդական փոփոխման հետ և կրում են սեզոնային բնույթ: Այդպիսի երևույթների սկսման և ավարտի ժամկետների օրինաչափությունների ուսումնասիրությամբ զբաղվում է ֆենոլոգիան: Տարբեր երկրներում, այդ թվում նաև Հայաստանում, բնության սեզոնային առանձին երևույթների դիտումներ կատարվել են հնուց: Ժամանակակից գիտական ֆենոլոգիայի հիմքը դրվել է XVIII դարում: Ֆենոլոգիայի հիմնական խնդիրն է՝ դիտել բույսերի ու կենդանիների և դրանց համակեցությունների զարգացման տարբեր փոփոխությունները և գրանցել ժամկետները: Տարբեր վայրերում կամ նույն վայրում, բայց տարբեր տարիներին կատարված դիտումների տվյալները համեմատվում են: Սակայն ֆենոլոգիան զբաղվում է ոչ միայն դիտումներով: Նրա առջև խնդիր է դրված նաև բացահայտել բուսական և կենդանական աշխարհի սեզոնային զարգացման օրինաչափությունները՝ կապված շրջակա պայմանների հետ, որոշել եղանակային և այլ գործոնների ազդեցությունը օրգանիզմի զարգացման ու անի սեզոնային ռիթմի վրա և այլն:

Ֆենոլոգիայի զարգացման գործում մեծ է եվրոպայի մի շարք երկրների, հատկապես Սովետական Միության գիտնականների դերը: Վերջիններս մեծ աշխատանք են կատարել և շարունակում են կատարել ֆենոլոգիայի մի շարք ժամանակակից տեսական հարցերի մշակման և դրանք գործնականում կիրառելու ասպարեզում: Սակայն մինչև այսօր ո՛չ ռուսերեն, ո՛չ էլ միութենական հանրապետությունների որևէ ազգային լեզվով ամբողջական ֆենոլոգիա-

կան բառարան չի կազմվել: Սույն բառարանը մեր երկրում այդ բնագավառի առաջին փորձն է:

Բառարանում ընդգրկված են շուրջ 530 ֆենոլոգիական տերմին և անվանում: Առաջին բացատրություններ հասկանալի դարձնելու համար համապատասխան գծագրեր են արված (օրինակ, ֆենոլոգիական տարրապատկեր): Բառարանը կազմված է տերմինարանի սկզբունքով: Տերմիններն ու անվանումները համարակալված են ու դասավորված այբբենական կարգով: Բերված են տերմինների ռուսերեն համարժեքները, տրված է յուրաքանչյուր տերմինի կամ հասկացության համառոտ բնորոշումը:

Հնարավոր է, որ բառարանում բերված տերմինների և անվանումների ոչ բոլոր բնորոշումները անվիճելի համարվեն: Դիտողություններ կարող են լինել և շարադրանքի համառոտության հարցում: Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ այս բառարանը շատ դեպքերում, հեղինակի կարծիքով, նիշտ համարվող բնորոշումների շարադրանքն է: Բացի այդ, այն ոչ թե տեղեկատու, այլ բացատրական բառարան է և հանրագիտարանային լրիվության հավակնություն չունի:

Եթե տերմինը կամ անվանումը ունի նաև երկրորդ իմաստ, ապա բնորոշման մեջ դրանցից յուրաքանչյուրը համարակալված է: Կան տերմիններ և անվանումներ, որոնք ունեն մի փանի հոմանիշներ: Հոմանիշների առկայության դեպքում բացատրությունը տրված է նիշտ և հանձնարարելի տերմինի բառահոդվածում: Մյուսները տրվում են հղումով (օրինակ, հանձնարարվում է ՏԵՐՄԻՆԱԼՔԱՓ տերմինը, իսկ ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ՏԵՐՄԻՆԱԼՔԱՓ տերմինը, որ նույն իմաստով օգտագործում են որոշ հեղինակներ, տրված է հղումով): Բաղադրյալ տերմինները որպես գլխաբառ տրվում են հիմնականում ուղիղ շարադասությամբ: Գրականության մեջ երբեմն հավասար իրավունքներով օգտագործվում են նույն տերմինի կամ անվանման լրիվ և կրճատ տարբերակները: Բառարանում դրանք տրված են միասին: Ըստ որում, օգտագործման է առաջարկվում այն տարբերակը, որը գր-

ված է առաջինը (օրինակ, ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿՈՐ, ՖԵՆՈԿՈՐ: Հանձնարարվում է ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿՈՐ ձևը): Բառա-
նում նախապատվությունը տրված է հայերեն տերմիններին,
երբեմն՝ գիտական գրականությունում փաղափայտության ի-
րավումն ստացած միջազգային տերմիններին (օրինակ,
ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ):

Տերմինները և անվանումները հայերեն են դարձված
հիմնականում պատեննավորման սկզբում: Առանձին
դեպքերում, նկատի ունենալով մեր լեզվի իմաստային նը-
րությունները, հեղինակը առաջարկում է միջազգային կամ
ռուսական տերմինների հայերեն իր տարբերակները (օրի-
նակ, ՏԱՐՐԱՊԼԱՍԿԵՐ՝ ԼՈՒՍԱԿ քարգմանելու կամ ՍՊԵԿՏՐ
թողնելու փոխառեն և այլն): ՍԵՋՈՆ և ԵՂԱՆԱԿ տերմինների
օգտագործման խառնաշփոթությունից խուսափելու համար
նպատակահարմար է համարվել առաջինը օգտագործել որ-
պես ռուսերեն *сезон* տերմինի և այդ շարքի տերմինների
հումանիշ: Հայերենում այն սովորաբար քարգմանում են
ԵՂԱՆԱԿ, բայց, մեր կարծիքով, այդ տերմինը ավելի շատ
համապատասխանում է ռուսերեն *нозода*-ին: Նույն սկզբուն-
քով տարբերակել ենք նաև փուլ, էտապ, ընթացաշրջան
տերմինները: Կատարված է նաև տերմինաշինական որոշ
աշխատանք: Առաջին անգամ օգտագործման առաջարկվող
տերմինները բառարանում բերված են աստղանիշով: Բա-
ռահոդվածներում բառարանում օգտագործված այլ տեր-
մինները և անվանումները հիշատակելիս տրվում են շղա-
գրով: Լրացուցիչ տեղեկությունների համար այլ տերմին-
ներ ու հասկացություններ հղելիս, վերջիններս գրված են
մեծատառ: Մեր նպատակը չի եղել բառահոդվածներում
տալ տերմինների ստեղծման պատմությունը և հեղինակ-
ների ազգանունները: Բացառություն են կազմում նորա-
գույն տերմինները, որոնց հեղինակների ազգանունները
նշված են: Վերջում տրված է ռուսերեն տերմինների և հաս-
կացությունների այբբենական ցանկ՝ համապատասխան
համարանիշերով:

Խորին երախտագիտությամբ նշում ենք, որ ֆեմի-
գիայի բառարանը կազմելիս մշտապես օգտվել ենք կեն-
սաբանական գիտությունների դոկտոր Ի. Ն. Նլազինի, կեն-
սաբանական գիտությունների թեկնածուներ Վ. Ն. Ոսկան-
յանի և Ս. Վ. Շչեգոլևայի, աշխարհագրական գիտություն-
ների թեկնածուներ Ռ. Ս. Մկրտչյանի, Ա. Ա. Ասլանյանի և
Գ. Բ. Գրիգորյանի, բանասիրական գիտությունների թեկ-
նածուներ Լ. Բ. Պետրոսյանի և Ռ. Ն. Շալունցի օգտակար և
գործնական խորհուրդներից:

Հեղինակը գոհունակությամբ կրնադունի արված դիտողու-
թյուններն ու առաջարկությունները: Դրանք սիրով հաշվի
կառնվեն բառարանի վրա կատարվելիք հետագա աշխա-
տանքների ժամանակ:

Ա

1. ԱԳՐՈՎԿԼԻՄԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ—АГРОКЛИМАТОЛОГИЯ *Տե՛ս ԴՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԼԻՄԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ:*

2. ԱԳՐՈՎԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶՆԵՐ—АГРОКЛИМАТИЧЕСКИЕ КАРТЫ Կլիմայական պայմանները և գյուղատնտեսական արտադրության օբյեկտների ու պրոցեսների վրա այդ պայմանների ազդեցությունը պատկերող քարտեզներ:

3. ԱԳՐՈՊԵՐԵՎՈՒԹԱՐԱՆԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—АГРОМЕТЕОРОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Օդերևութաբանական տարրերի (ջրմաստիճան, օդի խոնավություն, մթնոլորտային տեղումներ և այլն), հողի խոնավության ու գյուղատնտեսական կուլտուրաների վիճակի, դաշտային աշխատանքների զուգորդված դիտումներ: Ագրոօդերևութաբանական հիմնական դիտումներից են հողի վարելաշերտի ջրմաստիճանի, մթնոլորտային տեղումների, ձյունածածկույթի, մթնոլորտի ու հողի խոնավության, հողի արմատակալած շերտի սառչելու և հալչելու, բույսերի զարգացման փուլերի, գյուղատնտեսական մշակովի բույսերի աճի և վիճակի վերաբերյալ դիտումները: Նշվում են նաև օդերևութաբանական անբարենպաստ երևույթների, վնասատուների և հիվանդությունների հետևանքով բույսերի վնասվածության աստիճանն ու բնույթը: Օդերևութաբանական գործոնների ու գյուղատնտեսական մշակովի բույսերի աճի, զարգացման, վիճակի փոփոխությունների դիտումները կատարվում են միաժամանակ:

4. ԱԳՐՈՊԵՐԵՎՈՒԹԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ—АГРОМЕТЕОРОЛОГИЯ Դյուղատնտեսական արտադրության ագրոօդերևութաբանական պայմանները ուսումնասիրող, դրանց արդյունավետ օգտագործմանն ու բարձր արտադրանք ստանալուն նպաստող գիտություն:

5*. ԱՃԴԱՆՇԱՆԱՐՈՒՅՍ—СИГНАЛЬНОЕ РАСТЕНИЕ Բույս, որի զարգացման այս կամ այն ֆենոլոգիական փուլով կարելի է կանխագուշակել հիմնական բույսի կամ կենդանու որոշվող ֆենոփուլի սկզբման ժամկետը: Տերմինն առաջարկել է Ս. Ի. Խոմչենկոն:

6. ԱՂԱՋԵՐՄԱՅՆՈՒՈՒԳԻՒԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆ—ГАЛОТЕРМОФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ Օդի ջրմաստիճանից և հողալուծույթում քլորի խտությունից բույսերի ֆենոլոգիական փուլերի փոփոխման

կախվածության էկոֆենոլոգիական վերլուծություն: Տերմինն առաջարկել է Ի. Ն. Բելյդեմանը:

7. ԱՃՄԱՆ ԿՈՆ—КОНУС НАРАСТАНИЯ Ցողունի բուն ծայրը: Կազմված է առաջնային մերիսթեմային հյուսվածքից և պաշտպանված է բողբոջը կազմող տերևներով:

8. ԱՃՈՒՄ—ОТРАСТАНИЕ Վեգետացիայի սկզբնական փուլ: Ամառնականաչ խոտաբույսերի ֆենոլոգիական ալդ փուլը սկսվում է հողի մակերեսին ծիլերի երևալով և ավարտվում է տերևակալմամբ: Միամյա բույսերի համար այն համապատասխանում է առաջին ծիլերի երևալուն, թփերի համար՝ բողբոջափթթմանը: Ձմեռնականաչ բույսերն այս փուլը չունեն:

9. ԱՄԱՌ—ЛЕТО Երկրագնդի մակերևութի վրա արեգակնային էներգիայի առավելագույն հաշվեկշռի սեզոն: Հյուսիսային կիսագնդում ընդունված է համարել տարվա ամառային արեգադարձից մինչև աշնանային գիշերահավասարը ընկած ժամանակահատվածը: Երկրագնդի բարեխառն գոտիներում ամռան կլիմայական սկիզբը և ավարտն ընդունված է օդի ջերմաստիճանի հաստատուն անցումը 15° -ից բարձր և ցածր: Յուրաքանչյուր որոշակի վայրի համար ամռան առանձնացումը ըստ ֆենոլոգիական հատկանիշների ամենից օբյեկտիվն է, սակայն առայժմ այդպիսի առանձնացման կուռ մշակված սխեմեմ չկա: Այն հնարավոր է մշակել միայն առանձին ոչ մեծ աշխարհագրական շրջանների համար: Բույսերի զարգացման ամռանը բնորոշ ֆենոլոգիական երևույթները ըսկըսվում են ուշ ծաղկող բույսերի ծաղկաթափով և պտուղների կազմավորմամբ ու ավարտվում տերևների աշնանային գունափոխումը սկսվելու հետ: Ջերմաստիճանի բարձրացումը 15° -ից խորհրդանշում է ամռան կլիմայական սկիզբը. կարճակյաց բույսերը չորանում են, հասունանում են վաղահաս պտուղները, սերմերը, դեռ շարունակում են ծաղկել մի շարք ուշ ծաղկող ծառատեսակներ ու թփեր: Երբ ջերմաստիճանը հասնում է 20° -ի, սկսվում է խոր, լիարժեք ամառը, չորային շրջաններում խոտաբույսերը չորանում են, 25° -ի հասնելիս՝ տոթ և շոգ ամառը: Այնուհետև ջերմաստիճանի աստիճանական իջեցումով մինչև 15° , ավարտվում է ամառը և սկսվում է աշունը: Բարձրլեռնային շրջաններում և աշխարհագրական բարձր լայնություններում ամռանը օրական միջին ջերմաստիճանը հաստատուն կերպով 15° -ից չի բարձրանում, հետևաբար, կլիմայական ամառ այստեղ չի նկատվում: Բայց կենսաբանական ամառ կա, քանի որ աճող բույսերն իրենց զարգացման տարեկան ռիթմով «ապրում են իրենց ամառը», այսինքն՝ ծաղկում, պտղաբերում, սերմերը հասունանում են:

Հյուսիսային կիսագնդում ամռան օրացուցային ամիսներն են հունիսը, հուլիսը և օգոստոսը, հարավային կիսագնդում՝ դեկտեմբերը, հունվարը և փետրվարը:

10. ԱՄԱՌ-ԱՅՅՆ ԸՆՁՑՈՒՂԱՃ—ЛЕТНИЙ РОСТ ПОБЕГОВ Տնս ընձՑՈՒՂՆԵՐԻ ԿՐԿՆԱՃ:

11. ԱՄԱՌԱՅԻՆ ՎԵԳԵՏԱՅԻՆ—ЛЕТНЯЯ ВЕГЕТАЦИЯ Ամառնաձյանական աշնան ընթացքի ընթացքի փուլ: Մառախուղային բույսերի այդ փուլը սկսվում է այն ժամանակ, երբ ընձյուղաճը հիմնականում ավարտվել է, մատուցող տերևները լրիվ զարգացել են, տերևածածկույթը լրիվ վերականգնվել է: Առանձնացնում են երեք ենթափուլ: Առաջին ենթափուլը համարվում է սկսված, երբ տերևները ստանում են ամառան համար բնորոշ չափսեր ու գունավորում: Փշատերև բույսերի այդ ենթափուլը սկսվում է այն ժամանակ, երբ նոր ձևավորված ասեղներն իրենց գույնով և ամբողջամբ համարյա չեն տարբերվում նախորդ տարիների առաջացածներին: Մառախուղային բույսերի երկրորդ ենթափուլը սկսվում է հոտաշիվների կամ աճի շիվների զարգացման սկզբում: Այդ ենթափուլի ընթացքում առաջացած ընձյուղների միջհանգույցներն ավելի երկար են, քան դարձանային ընձյուղներին: Երրորդ ենթափուլը սկսվում է, երբ ընձյուղների ու շիվների վրա լրիվ ավարտվում է նորագոյացումների և նոր տերևների առաջացումը: Միաժամանակ ձևավորվում են կողային ու գագաթնային բողբոջները: Չորային պայմաններում հաճախ կարճատև ամառային վեգետացիան աստիճանաբար դադարում է: Սկսվում է ամառնադադարը:

12. ԱՄԱՌՆԱԴԱԴԱՐ—ЛЕТНИЙ ПОКОЙ Օդի բարձր ջերմաստիճանի և խոնավության պակասի պայմաններում ամառնա խոտաբույսերի վերգետնյա օրգանների շրջացում կամ վեգետացիայի խիստ թուլացում՝ կենսաֆոյոթունը հիմնականում ստորգետնյա օրգանների (ստիպակներ, պալարներ, կոճղարմատներ) վերականգնման բողբոջներում պահպանելով:

13. ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՓՈՓՈԽԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ—ИНДИВИДУАЛЬНАЯ СЕЗОННАЯ ИЗМЕНЧИВОСТЬ Ինտեգրալ մեթոդով ֆենոլոգիական դիտումների ընթացքում կատարվող տարբեր հաշվարկների պայմանական միավորի (ծառ, թուփ, ցողուն, որոշակի չափսի փորձադաշտ) սեզոնային փոփոխականությունը: Բնութագրում է որոշակի վայրի էկոլոգիական համասեռ հատվածի (կենսաերկրացենոզ, ֆացիա) ներքին ֆենոլոգիական տարբերությունները: Այն ոչ այնքան միջավայրի պայմանների, որքան հաշվարկի միավորների կենսաբանական առանձնահատկությունների արդյունք է:

14. ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ—ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ИЗМЕНЧИВОСТЬ Տե՛ս ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՓՈՓՈԽԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ:

15. ԱՆՈՄԱԼԻԱ—АНОМАЛИЯ Տե՛ս ԿԱՐԳԱՇԵՂՈՒՄ:

16. ԱՆՄԱՌՆԱՄԱՆԻՔ ԺԱՄԱՆԱԿԱՄԻՋՈՅ—БЕЗМОРОЗНЫЙ ПЕРИОД Գարնան վերջին և աշնան առաջին ցրտահարությունների ժամկետների միջև ընկած ժամանակահատվածը: Կարևոր նշանակություն ունի գյուղատնտեսական կլիմայագիտությունում, քանի որ կանխորոշում է տըվյալ վայրում այս կամ այն բույսի մշակման հնարավորությունը:

17. ԱՆՏԱՌԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱ.— ЛЕСНАЯ ФЕНОЛОГИЯ Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն զբաղվում է անտառների ֆենոլոգիական հետազոտմամբ: Նպատակն է՝ ուսումնասիրել կլիմայական գործոնների ազդեցությունը անտառային բույսերի սեզոնային զարգացման վրա, հայտնաբերել օրինաչափ կապեր ֆենոլոգիական երևույթների և անտառատնտեսական աշխատանքների միջև: Ուսումնասիրում է նաև գեոքոտանիկական տարբեր գոտիների, լեռնային անտառների ուղղաձիգ գոտիների ծառափայլին բույսերի, անտառների խոտածածկույթի, անտառային վնասատուների ֆենոլոգիական զարգացումը և այլն:

18. ԱՆՈՒՂԱԿԻ ՖԵՆՈՆԵՄԱՆԱՅՈՒՅՑ—КОСВЕННЫЙ ФЕНОИДИКАТОР Ֆենոլոգիական նշանացույց, որի կապը նշանացուցվող երևույթի հետ ուղղակի պատճառական չէ, այլ որոշվում է երրորդ գործոնով կամ գործոնների խմբով: Օրինակ, թխենու և արոսենու ծաղկումը եղենու և սոճու փոշկթափի անուղղակի նշանացույցն է:

19. ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆՔՍԵՐԻ ՄԵԹՈԴ—МЕТОД ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ПОСЕВОВ Ֆենոաշխարհագրական հետազոտությունների մեթոդ, որի միջոցով ուսումնասիրվում է ծագումնաբանորեն համասեռ բույսերի կենսագործունեությունը՝ տարբեր աշխարհագրական պայմաններում:

20. ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ.—ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ФЕНОЛОГИЯ Ֆենոլոգիական հետազոտությունների ուղղություն, որն զբաղվում է բույսերի սեզոնային զարգացման վրա ֆիզիկաաշխարհագրական առանձնահատկությունների՝ լեռնային ջրերի ու հովիտների ձևաբանության (մորֆոլոգիայի) և այլնի ազդեցության ուսումնասիրմամբ: Ֆենոլոգիայի այս ուղղության ամենակարևոր հարցերից մեկը՝ ըստ բարձրության բույսերի սեզոնային զարգացման փոփոխման ուսումնասիրումն է:

21. ԱՇԽԱՆԱՅԻՆ ԵՐԱՄԱՂՆԱՎԱՋ—ОСЕННИЙ СБОР В СТАИ Որոշ չվող թռչուններ (սերմնագուռ, սարյակ, ծիծեռնակ, ջրածիծառ, և այլն) տաք երկրներ չվելուց առաջ երամներ կաղմելու սեզոնային երևույթ:

22. ԱՇԽԱՆԱՅԻՆ ՄԱՋԱՖՈՆՈՒՄ—ОСЕННЯЯ ЛИНЬКА Շրջակա միջավայրի փոփոխությանը կենդանիների հարմարվելու երևույթ, երբ մաշված կամ եղջերացած մազածածկը կամ մաշկը փոխարինվում է նորով: Մազափոխման վրա էական ազդեցություն ունեն սնուցումը և արտաբին մի շարք գործոններ (ջերմություն, լույս): Թռչունների և կաթնասունների համար հատկապես կարևոր նշանակություն ունի օրվա լուսային ռեժիմի փոփոխությունը:

23. ԱՇԽԱՆԱՅԻՆ ԶՎԻ ԱՎԱՐՏ—КОНЕЦ ОСЕННЕГО ОТЛЕТА Զվող թռչունների կյանքի ամենամյա երևույթ: Այն օրը, որից հետո երկնակամարում որոշակի թռչնատեսակի չվող նոր երամ այլևս չի դիտվում:

24. ԱՇԽԱՆԱՅԻՆ ՎԵԳԵՏԱՑԻԱ—ОСЕННЯЯ ВЕГЕТАЦИЯ Տափաստանային, կիսաանապատային և սավանային ամառածեղնականաչ խո-

տարույսերի ֆենոփուլ: Սկսվում է աշնանային տերևակալման փուլից հետո և ընդհատվում է սառնամանիքները սկսվելով կամ հաստատուն ձյունածածկույթի առաջացմամբ:

25. ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ՏԵՐԵՎԱՌԱՋԱՅՈՒՄ—ОСЕННЕЕ ЛИСТООБРАЗОВАНИЕ Ամառային կիսադադար ունեցող ծառաթիփերի վերած: Արտահայտվում է ձյուղերի վրա նոր տերևների և ընձյուղների աճով (աշնանային տերևակալում):

26. ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ՏԵՐԵՎԱԹԱՓ—ОСЕННЕЕ ОПАДЕНИЕ ЛИСТЬЕВ Տե՛ս ՏԵՐԵՎԱԹԱՓ:

27. ԱՇՆԱՆԱՅԱՆՆԵՐԻ ՎԵԳԵՏԱՅԻԱՅԻ ՎԵՐՍԿՍՈՒՄ—ВОЗОБНОВЛЕНИЕ ВЕГЕТАЦИИ ОЗИМЬЮ Աշնանացան մշակովի բույսերի դարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Սկսվում է այն օրը, երբ նկատվում է վերածման սկիզբը՝ թարմ կանաչի երևալը: Դեռ չբացված, խրձանման տերևիկները սկսում են երկարել, իրենց ստորին մասում մերկացնելով թարմ կանաչ հյուսվածքը: Վեգետացիայի վերսկսումը նշվում է դիտադաշտի չորս տարբեր տեղերում դրա նշանները երևալու դեպքում: Այդ նշանները սովորաբար նկատվում են, երբ ձյունածածկույթը վերանալուց հետո օդի առավելագույն ջերմաստիճանը 5°-ից բարձրանում է:

28. ԱՇՈՒՆ—ОСЕНЬ Երկրագնդի մակերևույթի վրա արեգակնային էներգիայի նվազման շրջան: Տարվա ժամանակահատված, որը հյուսիսային կիսագնդում տևում է աշնանային գիշերահավասարից մինչև ձմեռային արեգարծը: Կլիմայական աշունը սկսվում է օդի ջերմաստիճանը 15°-ից հաստատուն իջնելու օրվանից և ավարտվում՝ 0°-ի հասնելու օրը: Հյուսիսային կիսագնդում քաղաքացիական օրացույցի ընդունված աշնանային ամիսներն են սեպտեմբերը, հոկտեմբերը և նոյեմբերը, հարավային կիսագնդում՝ մարտը, ապրիլը, մայիսը:

29. ԱԶՔԱԶԱՓԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄ—ВИЗУАЛЬНОЕ НАБЛЮДЕНИЕ Որոշ տարածությունից բուսական համակեցության, տնկարկների կամ դիտադաշտի ֆենոլոգիական դիտումներ, երբ սեղոնային փոփոխությունները դրանցվում են ըստ դիտադաշտի գունային փոփոխման:

30. ԱՌԱՆՁՆՅԱԿ—ОСОБЬ Տարածականորեն ուրիշներից առանձնացած, սեփական արմատային համակարգ ունեցող վերերկրյա ընձյուղ կամ թուփ, կենդանական աշխարհի որևէ տեսակի ներկայացուցիչ:

31. «ԱՌԱՋԱՎՈՐ»—«ПЕРЕДОВИК» Այդպես են կոչվել ջերմաստիճանների սովորականից ավելի փոքր գոմարի առկայությամբ որոշ տարիներին վաղ ծաղկած բույսերը: Սովորաբար այդ երևույթը դիտվում է այն ժամանակ, երբ առանձին բույսերի ծաղկմանը պատրաստ բողբոջները ձմեռում են ձյան տակ: Հնացած տերմին է: Այն առաջարկել է Վ. Ա. Պոգենսպրը:

32*. ԱՌԱՋԻՆ ԱՇՆԱՆԱՋՅՈՒՆ—ПЕРВЫЙ СНЕГ ОСЕНЬЮ Աշնան այն օրը, երբ նկատվում են ձյան առաջին փաթիլները՝ անկախ այն բանից, առաջանում է ձյունածածկույթ, թե՛ ոչ:

33. ԱՌԱՋԻՆ ԶՈՒՅԳ ՏԵՐԵՎՆԵՐ—ПЕРВАЯ ПАРА ЛИСТЬЕВ *Խոտաբույսերի առաջին և երկրորդ տերևների միաժամանակ բացման ֆենոլոգիական փուլ: Նշվում է այն բույսերի համար, որոնց առաջին զույգ տերևը հայտնվում է անմիջապես, իսկ հաջորդները՝ հերթականորեն կամ զույգ-զույգ (օրինակ, լոբի):*

34. ԱՌԱՋԻՆ ՄԻԼԵՐԻ ՆՐԵՎԱԼԸ—ПОЯВЛЕНИЕ ПЕРВЫХ ВХОДОВ *Խոտաբույսերի և գյուղատնտեսական կուլտուրաների զարնանային ֆենոլոգիական փուլ: Նշվում է այն օրը—երբ երևում է դիտարկվող բույսի առաջին իսկական տերևը, իսկ երկշաբիլավոր բույսերի շաբիլները բացվում են:*

35. ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՈՒՏՆԵՐԸ ԴԱՇՏԵՐՈՒՄ—ПОЯВЛЕНИЕ ПЕРВЫХ ПРОТАЛИН В ПОЛЕ *Դաշտի հարթ տեղերում վաղ զարնանը առաջին անգամ երևում են ձյունից աղատված հողակտորներ: Հարավահայաց լանջերում այդ երևույթը 5—6 օր շուտ է նկատվում, բայց հարթավայրում, արևելյան և արևմտյան լանջերում: Հյուսիսահայաց լանջերում, ընդհակառակը, նույնքան օրով ուշ է նկատվում:*

36. ԱՌԱՋԻՆ ԶՅՈՒՆԱԾԱՄԿՈՒՅԹ—ПЕРВЫЙ СНЕЖНЫЙ ПОКРОВ *Այն օրը, երբ ձյան տեղումից հետո, առաջին անգամ առաջանում է ձյունածածկույթ: Ի տարբերություն հաստատուն ձյունածածկույթի, հաջորդ օրերին առաջին ձյունածածկույթը կարող է վերանալ:*

37. ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՐԵՎ—ПЕРВЫЙ ЛИСТ *Երկշաբիլավորների զարգացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ երկու առաջին շաբիլատերևներից հետո երևում է առաջին իսկական տերևը:*

38. ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ ԶԵՐՄԱՍՏԻՃԱՆ—МАКСИМАЛЬНАЯ ТЕМПЕРАТУРА *Որոշակի վայրում՝ օրվա, տասնօրյակի, ամսվա, տարվա, կամ բազմամյա նույն ժամկետների ընթացքում օդի, հողի, ջրի միջին կամ բացարձակ ամենաբարձր ջերմաստիճանները:*

39. ԱՌՔԻ ՍՈՒՋՐ—НАЧАЛО ВЗЯТКА *Մեղունների կյանքի ամենամյա երևույթ: Գարնան այն օրը, երբ մեղունները առաջին անգամ փնթակ են վերադառնում ծաղկափոշով և նեկտարով ծանրաբեռնված:*

40. ԱՍԻՄԻԼՅԱՑԻՈՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՄԻՋՈՑ—АССИМИЛЯЦИОННЫЙ ПЕРИОД *Տե՛ս ՅՈՒՐԱՑՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՄԻՋՈՑ:*

41. ԱՍՏԻՃԱՆԱՓՈԽՈՒՄԻՆ ՎԵՐԼՈՒՄՈՒԹՅՈՒՆ—ГРАДИЕНТНЫЙ АНАЛИЗ *Աշխարհադրական լայնության, երկայնության ու տեղի բարձրության միավոր խարածության վրա բույսերի և կենդանիների զարգացման, բնական ալլ երևույթների ֆենոլոգիական փուլերի ժամկետների փոփոխման հաշվարկում:*

42. ԱՐԱԳ ՄԱՂԿՈՂ ԲՈՒՅՍԵՐ—БЫСТРОЦВЕТУЩИЕ РАСТЕНИЯ *Բույսեր, որոնց ծաղկումը տևում է մի քանի օրից մինչև 1—2 շաբաթ (օրինակ՝ թեզի):*

43. ԱՐԿՅՈՒՆԱՎՆՏ ԶԵՐՄԱՍՏԻՃԱՆ—ЭФФЕКТИВНАЯ ТЕМПЕ-

РАТУРА Բարեխառն կլիմայի պայմաններում օրվա միջին ջերմաստիճանի և արդյունավետ ջերմաստիճանի հաշվարկման համար կենսաբանական զրո համարվող $+5^{\circ}$ -ի տարբերությունը: Օրինակ, կոնկրետ որևէ օր միջին ջերմաստիճանը եղել է 22° : Նշանակում է այդ օրվա արդյունավետ ջերմաստիճանը 17° է ($22-5$):

44. ԱՐԳՅՈՒՆԱՎԵՏ ԶԵՐՄԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԻ ԳՈՒՄԱՐ—СУММА ЭФ-ФЕКТИВНЫХ ТЕМПЕРАТУР Բույսերի զարգացման արագության և օդի ջերմաստիճանի կապը: Բարեխառն գոտու բույսերի համար այն արտահայտվում է $A=n(t-5^{\circ})$ բանաձևով, որտեղ A -ն արդյունավետ ջերմաստիճանների գումարն է, n -ը՝ տվյալ ժամանակամիջոցի օրերի թիվը, t -ն՝ այդ ժամանակամիջոցի միջին ջերմաստիճանը, իսկ 5° -ը՝ զարգացման կենսաբանական զրոն է: Ավելի ճիշտ հաշվարկի համար տվյալ ժամանակամիջոցի յուրաքանչյուր օրվա միջին ջերմաստիճանի և 5° -ի տարբերությունները գումարվում են: Յուրաքանչյուր բույսի համար հաշվարկված արդյունավետ ջերմաստիճանների միջին գումարը սովորաբար անփոփոխ է (օրինակ, աշնանացան ցորենի մոմային հասունացման արդյունավետ ջերմաստիճանների միջին գումարը Արարատյան դաշտում 1825° է): Դրա շնորհիվ վերը նշված հավասարությունը հնարավոր է

ձևափոխել հետևյալ կերպ. $n = \frac{A}{t-5^{\circ}}$: Դա նշանակում է, որ եթե հայտնի է որոշակի բույսի զարգացման որևէ միջփուլային ժամանակամիջոցի արդյունավետ ջերմաստիճանների հաստատուն մեծությունը և այդ ժամանակամիջոցի միջին ջերմաստիճանը, ապա կարելի է որոշել տվյալ ջերմության պայմաններում այդ ժամանակամիջոցի տևողությունը:

45. ԱՐՄԱՏԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ФЕНОЛОГИЯ КОРНЕВОЙ СИСТЕМЫ Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն զբաղվում է բույսերի արմատային համակարգի տարեկան աճի լիաշրջանների ուսումնասիրմամբ:

46. ԱՐՏԱՐԿՈՒՄ—ЭКСТРАПОЛЯЦИЯ Ֆենոլոգիական երևույթի մի մասի վրա կատարված դիտումների շնորհիվ արված եզրակացությունները նրա մյուս մասի, այլ տարածքի կամ գալիք ժամանակի վրա տարածելու մեթոդ: Տարածության մեջ, պարզագույն դեպքում, արտարկումը սերտորեն կապված է ընտրովի մեթոդի հետ: Այսպես, 90 տոկոսանոց ճիշտ ընտրության պայմաններում անվիճելի է, որ դրա միջին արդյունքը մոտ պետք է լինի ամբողջից ստացվող միջին արդյունքին: Արտարկումը ֆենոլոգիայում լայնորեն կիրառվող մեթոդ է:

47. ԱՐՏԱՔԻՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐ—ВНЕШНЯЯ СРЕДА Բույսերին, կենդանիներին, մարդուն շրջապատող ամբողջ անօրգանական բնությունը (լույս, ջերմություն, ջուր, հողի մայր ապարներ, տեղանքի ընդհանուր կլիմա):

48. ԱՐԵՎԱԶԵՐՄԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ—ГЕЛИОТЕРМИЧЕСКАЯ КОНСТАНТА Զերմաստիճանի և ճառագայթման գործառույթ: Ճառագայթման դիտումների տվյալներն անբավարար լինելու դեպքում դրա փո-

խարեն կարելի է օգտագործել ցերեկվա տեղողութունը: Հնացած տեր-
մին է: Այն առաջարկել է Հ. Գեալինը:

49. ԱՐԵՎԱՓԱՅԼԻ ՏԵՎՈՂՈՒԹՈՒՆ—ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ
СОЛНЕЧНОГО СИЯНИЯ Ժամանակահատված (օրվա, ամսվա, տար-
վա), երբ տվյալ վայրում արևը երևում է հորիզոնի վրա և ծածկված չէ
խիտ ամպերով, մառախուղով, մշուշով և այլն: Արտահայտվում է ժա-
մերով կամ տվյալ ժամանակահատվածի ցերեկվա տեղողության համեմա-
տությամբ՝ տոկոսներով:

50*. ԱՓԱՍԱՌՈՒՅՑԻ ԱՌԱՋԱՅՈՒՄ—ОБРАЗОВАНИЕ ЗАБЕРЕ-
ГОВ Գետերի և ջրամբարների ափերին դիտվող երևույթ: Այն օրը, երբ
գետի, լճի կամ ջրամբարի ափերի առանձին հատվածներում նկատվում է
կպած սառույցի բարակ շերտ:

Բ

51. ԲԱՋՄԱՄՅԱ ՐՈՒՅՍ—МНОГОЛЕТНЕЕ РАСТЕНИЕ երկու
տարուց՝ ավելի կյանք ունեցող բույս:

52. ԲԱՋՄԱՅՄԱՆ ՓՈՒԼՆԵՐԻ ՎԱՇՐՋԱՆ—ЦИКЛ ГЕНЕРАТИВНЫХ
ФАЗ ՏԵՍ ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՄԱՆ ՕՐԳԱՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ՓՈՒԼՆԵՐ:

53. ԲԱԺՆԵՂԱՍ—МЕЖА Ֆենոլոգիական դիտումների ինտեգրալ մե-
թոդի հաշվարկային միավոր հանդիսացող բույսի զարգացման նախապես
որոշված պահը: Բաժնեհատի համեմատությամբ հետադոտման օրյնկտի
բոլոր հաշվարկային միավորները ստորաբաժանվում են երկու խմբի.
բույսեր, որոնք իրենց սեզոնային զարգացմամբ դեռ չեն հասել այդ պա-
հին (նշանակվում է 0 կամ —) և բույսեր, որոնք հասել կամ անցել են
այդ պահը (նշանակվում է 1 կամ +): Օրինակ, եթե որպես բաժնեհատ
ընդունված է ծաղկման ավարտը, ապա առաջին խմբում կլինեն կոկոնա-
կալման, ծաղկման և դանդաժածային ծաղկման վիճակում գտնվող բոլոր
առանձնյակները, իսկ երկրորդ խմբում՝ ոչ միայն ծաղկումն ավարտող,
այլև խակ կամ հասուն պտուղներով բույսերը: Որպես բաժնեհատ կա-
րող է ծառայել բույսի սեզոնային զարգացման ցանկացած պահը, որը
բավական ցայտուն և հարմար է ֆենոլոգիական դիտումների համար:
Տերմինն առաջարկել է Վ. Ա. Բատմանովը:

54. ԲԱՅԱՐՁԱԿ ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ—АБСОЛЮТНЫЙ МАКСИМУМ
Ժամանակի ընթացքում փոփոխվող օգերևութաբանական որևէ տարրի
(օդի ջերմաստիճան, մթնոլորտային ճնշում և այլն) բազմաթիվ տարի-
ների ընթացքում նկատված ամենամեծ արժեքը տվյալ կետում, մար-
զում, երկրում կամ ամբողջ երկրագնդում:

55. ԲԱՅԱՐՁԱԿ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ—АБСОЛЮТНАЯ ВЛАЖНОСТЬ
Օդում ջրային գոլորշու քանակը՝ արտահայտված գ/մ³-ով:

56. ԲԱՅԱՐՁԱԿ ՆԱՋԱԿՈՒՅՆ—АБСОЛЮТНЫЙ МИНИМУМ Ժա-
մանակի ընթացքում փոփոխվող օգերևութաբանական որևէ տարրի (օդի

չերմաստիճան, միջոլորտային ճնշում և այլն) բաղմաթիվ տարիներին ընթացքում նկատված ամենափոքր արժեքը տվյալ կետում, մարզում, երկրում կամ ամբողջ երկրագնդում:

57. **ԲԼՈԿԲԻԼԴ—БЛОКБИЛЬД** Ֆենոլոգիական երևույթների ծավալային պատկերման հղանակ: Հեշտացնում է մեծ տարածքի ֆենոլոգիական տարբերությունների պատկերումը:

58. **ԲՆԱԿԱՆ ԵՆԹԱՍԵՋՈՆ—ЕСТЕСТВЕННЫЙ ПОДСЕЗОН** Բնական սեզոնի խոշոր բաժնեմաս (գարնանամուտ, լիակատար կամ ծաղկուն գարուն, ամառնամուտ, ոսկի աշուն, ձմեռնամուտ և այլն): Համայնման է քաղաքացիական օրացույցի ամիսներին: Բնական ենթասեզոնները իրարից տարբերվում են լանդշաֆտի տեսույթի բնույթով: Բայց հերթագայվող ենթասեզոնների միջև տարբերություններն ավելի էական են, քան բնական սեզոնների միջև: Բոլոր բնական ենթասեզոններին հատուկ է համապատասխան սեզոնին բնորոշ պրոցեսների ընդհանուր ուղղվածությունը: Դրա հետ միասին յուրաքանչյուր ենթասեզոնին հատուկ են ինչպես բնական պրոցեսների զարգացման, այնպես էլ տեսույթների փոփոխման միայն իրեն բնորոշ գծերը: Բնական ենթասեզոնները առանձնացվում են ֆենոլոգիական նշանացույցերով: Տարբեր վայրերում բնական ենթասեզոնների թիվը, դրանց անվանումներն ու առանձնացման համար հիմք ծառայող ֆենոլոգիական նշանացույցերը տարբեր են: Բնական ենթասեզոնը այլ կերպ անվանում են նաև սեզոնի ընթացաշրջան (Ա. Պ. Շեննիկով), սեզոնի փուլ (Ն. Ն. Գալախով) և այլն:

59. **ԲՆԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆ—ЕСТЕСТВЕННЫЙ СЕЗОН** Տարվա ժամանակահատված, որն ունի որոշակի տևողություն և մյուս սեզոններից տարբերվում է իր ուրույն եղանակային պայմաններով (չերմաստիճանի և տեղումների ու ռեժիմով, կենդանի և անկենդան բնության երևույթների ու դաշտային աշխատանքների կոմպլեքսով, շրջապատի բնության բնորոշ տեսքով՝ տեսույթով): Բարեխառն գոտիներում ընդունված հիմնական սեզոններն են ձմեռը, գարունը, ամառը և աշունը: Յուրաքանչյուր բնական սեզոն կարող է ստորաբաժանվել ավելի փոքր հատվածների՝ բնական ենթասեզոնների: Բնական սեզոնները, ի տարբերություն աստղաբաշխական ու քաղաքացիական օրացույցի սեզոնների, տարբեր աշխարհագրական շրջաններում սկսվում են տարածամասակ և ընթանում են տարբեր արագությամբ: Փոփոխական են նաև միևնույն աշխարհագրական կետում տարբեր տարիների բնական սեզոնների սկզբի և ավարտի օրացուցային ժամկետները: Օրինակ, ձմեռը կամ գարունը մեկ տարի շուտ է գալիս, մյուս տարի՝ ուշ, դրանք ունենում են տարբեր տևողություններ և այլն: Բնական սեզոնների սահմանները, բնական ենթասեզոնների նման, որոշվում են նշանացույց սեզոնային երևույթներով:

60. **ԲՆԱԿԱՆՈՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ—НОРМАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ** Ուսումնասիրվող բուսատեսակի աճման համար բնորոշ պայմաններ: Օրին-

A II 76612

նակ, եթե լաստենու աճման բնորոշ վայրերը դետերի, լճերի և ճահիճ-
ների ափերն են, ապա ֆենոլոգիական դիտումների համար լաստենիները
ընտրվում են հենց այդպիսի վայրերում, բանի որ դրանք բնականոն
պայմաններ են լաստենու համար:

61. ԲՆՈՐՈՇ ԲՈՒՅՍԵՐ—ТИПИЧНЫЕ РАСТЕНИЯ Վեգետացիայի
շաղ շրջանի բույսեր, որոնք բարձրությամբ, տերևների թվով և ընդհա-
շուր վիճակով բնորոշ են դիտադաշտի բույսերի մեծամասնության հա-
մար: Վեգետացիայի ալևի ու շրջանները բնորոշում են ճյուղավորման
(բիփակվման) աստիճանը, ծաղկաբույլերի, հասկերի (հուրանների) շա-
ղիք և բույսերի ընդհանուր վիճակը:

62. ԲՆՈՐՈՇ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ТИПИЧНАЯ ФЕНОЛОГА Ֆենո-
լոգիական քարտեզի վրա այնպիսի ամսաթիվ, որը բնորոշում է ոչ թե
առանձին դիտակետը, այլ որոշակի տարածքային կոմպլեքսը: Քանակա-
կան ցուցանիշների ընդհանրացման և բնորոշ ֆենոամսաթվեր ստանալու
համար ամենից հարմար են ֆիզիկաաշխարհագրական միավորները (ֆա-
ցիա, բնատեղամաս, լանդշաֆտ):

63. ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՍԵՂՈՆԱՅԻՆ ԸՆԹԱՑՔԻ ԱՐՏԱՄԻՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ—ЭК-
ЗОГЕННЫЕ ФАКТОРЫ СЕЗОННОЙ ДИНАМИКИ ПРИРОДЫ Բնության սեզոնային ընթացքի ժամկետների վրա ազդող արտաքին մի-
ջավայրի գործոններ: Հիմնական գործոնը արեգակնային ճառագայթումն է:
Հական ազդեցություն ունեն նաև ջերմության ու խոնավության ուժերնե-
րը, ինչպես նաև կենսածին ու մարդածին որոշ գործոններ:

64. ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՍԵՂՈՆԱՅԻՆ ԸՆԹԱՑՔԻ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ—ФАКТОРЫ
СЕЗОННОЙ ДИНАМИКИ ПРИРОДЫ Բնության սեզոնային երե-
վույթների սկսման ժամկետների վրա էական կամ նկատելի ազդեցու-
թյուն ունեցող գործոններ: Տարբերում են արտածին ու ներծին գոր-
ծոններ:

65. ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՍԵՂՈՆԱՅԻՆ ԸՆԹԱՑՔԻ ՆԵՐՄԻՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ—ЭН-
ДОГЕННЫЕ ФАКТОРЫ СЕЗОННОЙ ДИНАМИКИ ПРИРОДЫ Բնության սեզոնային երե-
վույթների ընթացքի ժամկետների վրա ազդող գործոններ,
որոնք պայմանավորված են որոշակի օրգանիզմի ժառանգական, ներծին
հատկություններով:

66. ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹՅՈՒՆ—ЛЕТОПИСЬ ПРИРОДЫ Պե-
տական արգելոցների կենդանի և անկենդան բնության մեջ տեղի ունեցող
քնական պրոցեսների ընթացքի վերաբերյալ փաստաթղթերի ժողովածու:
Կազմվում է յուրաքանչյուր հինգ տարին մեկ անգամ: Այդ տարեգրու-
թյունների կազմման համար օգտագործվում են ամենամյա հաշվետվու-
թյունները: Բնության օրագրի տարատեսակն է:

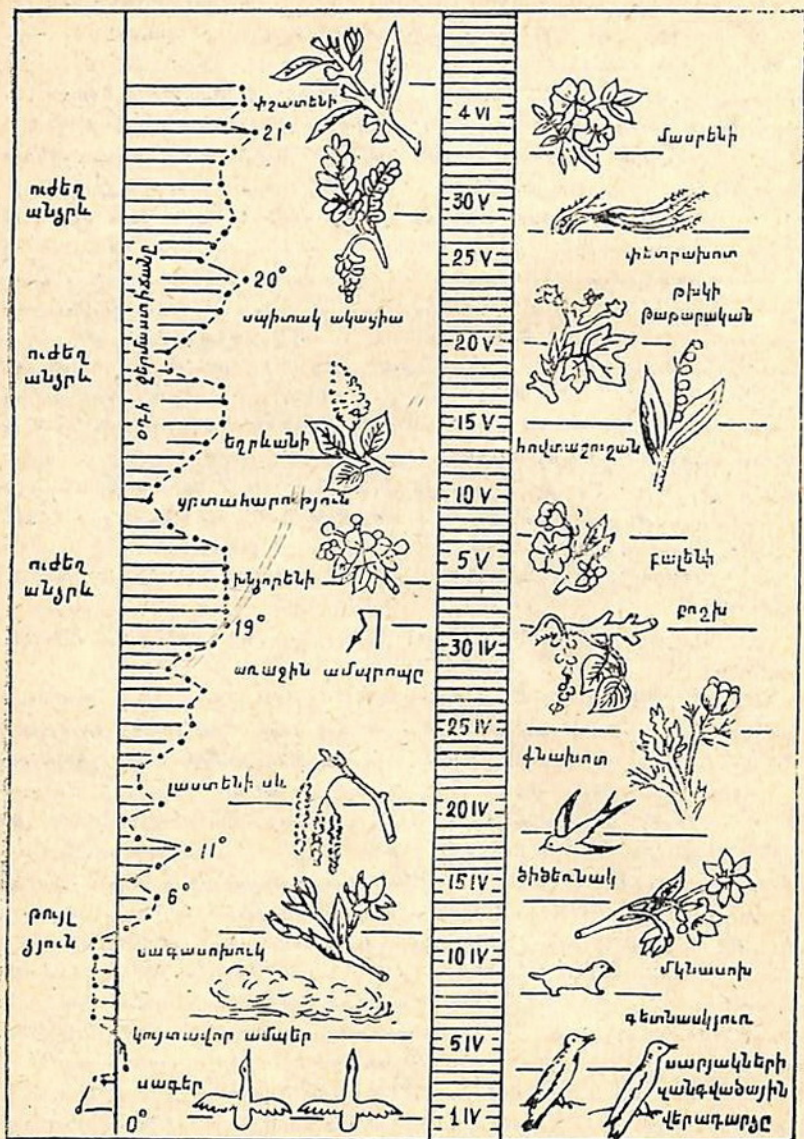
67. ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐԱԳՐ—ДНЕВНИК ПРИРОДЫ Որոշակի վայ-
րի բնության սեզոնային երևույթների մասին ինֆորմացիայի հանրամատ-
չելի ձև: Պարբերական մամուլում տպագրվող տեսությունների են զարնան,
ամռան, աշնան, ալևի սակավ՝ ձմռան ընթացքի մասին:

68. ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐԱՅՈՒՅՑ—КАЛЕНДАРЬ ПРИРОДЫ Ֆենոլոգիական տեղեկատուի տեսակ: Կազմվում է աղյուսակի ձևով: Տեղեկություններ է պարունակում որոշակի վայրի բնության սեզոնային երևույթների սկսման և ավարտի բազմամյա ժամկետների մասին (սովորաբար դասավորված օրացուցային կարգով): Տարբերում են ձյուղային և լանդշաֆտի սեզոնային ընթացքը ամբողջությամբ բնութագրող օրացույցներ: ձյուղային օրացույցները տեղեկություններ են պարունակում տվյալ վայրում ժողովրդական տնտեսության ձյուղերից որևիցե մեկի հետ կապված սեզոնային երևույթների, աշխատանքների, միջոցառումների սկսման և ավարտի բազմամյա միջին ժամկետների մասին: Տեղական լանդշաֆտը ամբողջությամբ բնութագրող բնության օրացույցները տեղեկություններ են պարունակում բնության ամենաբնորոշ և հեշտ դիտվող տեղական սեզոնային երևույթների մասին՝ անկախ այն բանից, թե բնության ո՞ր մասին են դրանք պատկանում: Փորձը ցույց է տվել, որ նպատակահարմար ընտրված սեզոնային 100—150 երևույթները գործնական կյանքի համար բավարար կերպով բնորոշում են տեղական լանդշաֆտի սեզոնային զարգացման ընթացքը: Բնության օրացույցները կազմվում են նույն վայրում միասնական մեթոդով կատարված բազմամյա ֆենոլոգիական դիտումների տվյալների մաթեմատիկական մշակման միջոցով:

69. ԲՈՂՐՈՋԱԲԱՅ—РАСПУСКАНИЕ ПОЧЕК ՏԵ՛ս ԲՈՂՐՈՋԱՓԹԹՈՒՄ:

70. ԲՈՂՐՈՋԱՊԱՏՈՒՄ—РАЗВЕРЗАНИЕ ПОЧЕК ՏԵ՛ս ԲՈՂՐՈՋԱՓԹԹՈՒՄ:

71*. ԲՈՂՐՈՋԱՊՈՒՉՈՒՄ—НАБУХАНИЕ ПОЧЕК Ծառերի և թփերի տարեկան զարգացման վաղ զարնանային ֆենոլոգիական փուլ: Սկսված է համարվում, երբ ցերեկային բարձր ջերմաստիճանների ներգործության տակ տերեաբողբոջները սկսում են աճել և մեծանալ: Զափսերի մեծացման հետևանքով բողբոջաթեփուկները աստիճանաբար հեռանում են իրարից: Թեփուկների միջև երևում են բաց գույնի շերտիկներ, որոնք աստիճանաբար մեծանում են: Դրա հետևանքով բողբոջները նկատելիորեն բաց գույն են ստանում կամ մասամբ դուռավորվում են (որոշ բողբոջների ձևը էապես փոխվում է): Որոշ ժամանակ անց առանձին բուսատեսակների վրա (թխիկ, լորենի և այլն) տերեակիցներ են հայտնվում: Սոճազգիների (սոճի, եղևնի) նոր փշատերև տրցակիների՝ «մոմերի» աճման սկիզբը վկայում է այդ բույսերի բողբոջաուռչման փուլը սկսվելու մասին: Բողբոջաթեփուկներ շունեցող բուսատեսակների համար (դժնիկ) այս ֆենոլոգիական փուլի սկիզբը համարվում է այն օրը, երբ կատվիկները փխրանում են: Տարբերում են բողբոջաուռչման երկու ենթափուլ: Առաջին ենթափուլում նկատելի են ֆենոփուլի սկսման ամենատառջին նշանները: Երկրորդ ենթափուլում բողբոջների մեծացումը լավ արտահայտված է և հեշտությամբ դիտվում է անզեն աչքով: Սոճազգիների համար նշվում է. նաև երրորդ ենթափուլ. փշատերևի մեծացած տրցակը

Նկ. 1. Նովոշերկասկ բաղարի ցուցադրական բնության օրացույցի մի հատված (հեղինակ՝ Ն. Վ. Պոպով):

ավելի նմանվում է հյուսիսի ընձուղի, քան՝ բողբոջի: Մառախիւներից միայն մերկաբողբոջ տեսակներն են (գիհի), որ բողբոջաուռչման ֆենո-փուլ չունեն:

72*. ԲՈՂԲՈՋԱՓԹՈՒՄ—РАСПУСКАНИЕ ПОЧЕК Մառերի և թփերի տարեկան զարգացման վաղ զարնանային ֆենոլոգիական փուլ: Սկսվում է, երբ բողբոջաուռչումից հետո առաջին տերեւների ծայրերը (բայց ոչ տերեւկիցները) երևում են բացված տերեւաթիւղկների տակից: Ունենում են բաց կարմրավուն (թխիկ, կաղամախի) կամ բաց կանաչավուն գույն (կաղնի): Խեթափիճու սաղարթը այդ ժամանակ ծածկվում է հազիվ նկատելի բաց կանաչավուն շղարշով: Թաքնված բողբոջներ ունեցող բուսատեսակների նոր հայտնված բողբոջներում նկատելի են տերեւիկների կանաչավուն սաղմեր: Եղևու համար այդ փուլի սկսման ընդորշ նշանը մատղաշ փշատերեւների տրցակը ծածկող թաղանթային գլխադիրի պատուկն է: Մերկաբողբոջ տեսակների համար դա գարնանային առաջին ֆենոփուլն է: Սերտ դասավորված ու թերզարգացած ձմեռած փշատերեւների ու տերեւների տրցակները դեռևս պահպանած են լի-նում իրենց նախկին ձևը, բայց զգալիորեն մեծացած: Բաղմացման բողբոջների ծայրի ներքին թեփուկների բացվելը այդ բողբոջների փթթման նշանն է: Միմյանցից հեռացած թեփուկների միջև այդ ժամանակ նշմարվում են կա՛մ կենտրոնական կոկոնների գագաթները՝ դեռ չբացված բաժակաթերթիկներով, կա՛մ խողովակաձև փաթաթված մերձպտղային վարդակի տերեւները, որոնց ետևում կոկոնները չեն նշմարվում (կամ տերեւիկների ծայրերը և կոկոնները միաժամանակ են նշմարվում):

73. ԲՈՂԲՈՋՈՒՄ—ПОЧКОВАНИЕ ՏԷ՛ս ԲՈՂԲՈՋԱՌԻՌՉՈՒՄ:

74. ԲՈՒՅՍԵՐԻ «ԼԱՅ»—«ПЛАЧ» РАСТЕНИЙ Մառերի և թփերի ձմեռային հանգստից դուրս գալը որոշող վաղ զարնանային ֆենոլոգիական փուլ: Ջրի և նրա մեջ լուծված նյութերի ակտիվ արտադատումը բույսերի ցողունից՝ դրանց վնասման դեպքում: Սկսման նշանը ծառերի հարավահայաց մասի ծակված կեղևից սննդահյուսի կաթիլների հայտնվելն է: Լավ է արտահայտվում կեչու, լաստենու, թխկու, խաղողի վրա: Ֆենոլոգիների մի մասը այդ երևույթը անվանում է հյուսիսարժու:

75. ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԸՆԹԱՑԱՇՐՋԱՆՆԵՐ—СТАДИИ РАЗВИТИЯ РАСТЕНИЙ Սովետական բուսաբանական գրականության մեջ նշանակում է միջավայրի գործոններով պայմանավորված բույսերի օնոտոգենեզի տարբեր էտապներ: Զպետք է շփոթել բույսերի զարգացման փուլերի հետ:

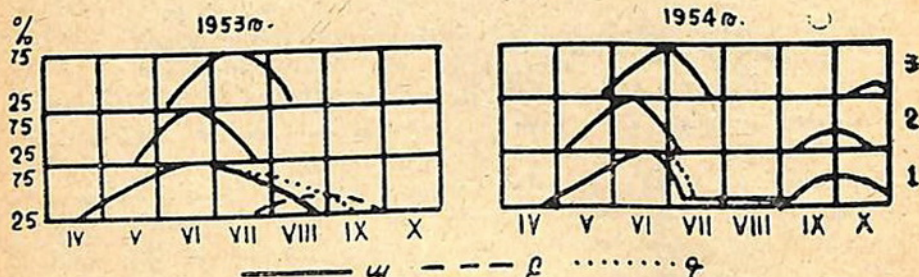
76. ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱԺԱՄԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ—СИНХРОННОСТЬ РАЗВИТИЯ РАСТЕНИЙ Տվյալ պայմաններում տարբեր բույսերի միատեսակ երևույթների միշտ միաժամանակ սկսումը կամ միևնույն տարատեսակ երևույթների մշտական համընկնումը բույսերի զարգացման ընթացքում:

77. ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ԼԻԱՇՐՋԱՆ—ГОДИЧНЫЙ

ЦИКЛ РАЗВИТИЯ РАСТЕНИЙ Բարձրակարգ բույսերի զարգացման տարեկան ամբողջ ընթացքը: Սովորաբար տարբերում են ֆենոլոգիական հետևյալ հիմնական փուլերը. ձմեռնադադար, բույսերի «լաց», բողբոջառուչում, բողբոջափրքում, տերևաբաց, ամառային վեգետացիա, տերևների աշնանային գունափոխում, տերևաքափ, կոկոնակալում, ծաղկում, պտուղների և սերմերի հասունացում, պտղաթափ: Նշված ֆենոփուլերից գրեթե յուրաքանչյուրը, մանրամասն ուսումնասիրելիս, ստորաբաժանվում է մի քանի ենթափուլերի: Առանձին բույսեր (դժնիկ, գինի) թվարկված ֆենոլոգիական փուլերից մի քանիսը լուսնն:

78. ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՓՈԽԵՐ—ФАЗЫ РАЗВИТИЯ РАСТЕНИЙ ՏԵ՛Ս ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՓՈԽԷ:

79. ԲՈՒՅՍԵՐԻ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԿՈՐ—КРИВАЯ СЕЗОННОГО РАЗВИТИЯ РАСТЕНИЙ Առանձին բույսերի կամ ամբողջ պոպուլյացիայի սեզոնային փոփոխությունների պատկերման գծագիր: Հատոնի հորիզոնական գծի վրա նշվում է ժամանակը (ամիսներ), իսկ ուղղահայաց գծի վրա՝ զարգացման տվյալ փուլում գտնվող բույսերի քանակը (տոկոսը): Յուրաքանչյուր պոպուլյացիայի ֆենոլոգիական վիճակը կարելի է պատկերել միմյանց վրա տեղավորված երեք կորերով: Գծագրի ստորին մասը ցույց է տալիս տերևակալման, միջինը՝ ծաղկման, վերինը՝ պտղաբերման սեզոնային փոփոխությունը:

Նկ. 2. Դեղին ակացիայի (*Caragena arborescens*) սեզոնային զարգացման կոր (հեղինակ՝ Ի. Ա. Գրուձինսկայա). 1. տերևագոյացում, 2. ծաղկում, 3. պտղաբերում. ա—գ՝ տարբեր սերունդներ:

80. ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԵՎ ԿՆԵՂԱՆԻՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՓՈԽԷ—СЕЗОННАЯ ФАЗА РАЗВИТИЯ РАСТЕНИЙ И ЖИВОТНЫХ ՏԵ՛Ս ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՓՈԽԷ:

81. ԲՈՒՅՍԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ФЕНОЛОГИЯ РАСТЕНИЙ Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն զբաղվում է առանձին բույսերի զարգացման սեզոնային երևույթների ուսումնասիրմամբ:

82. ԲՈՒՌՆ ՍՊՈՐԱԹԱՓՈՒՄ—РАЗГАР СПОРОНОШЕНИЯ Դեռ-
նամուշկազգինների զարգացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ սպորանոթների
թվի շուրջ մեկ երրորդից սպորները թափվում են:

83. ԲՈՒՍԱՄԱՍԿՈՒՅԻ—РАСТИТЕЛЬНЫЙ ПОКРОВ Երկրագնդի
կամ նրա առանձին հատվածների բուսացենոզների ամբողջությունը: Կենսա-
աղորտի կարևոր բաղադրամասն է և անընդհատ փոխադրեցությամբ սեր-
տորեն կապված է շրջակա միջավայրի հետ: Բուսածածկույթի տարրեր
տիպերի տեղաբաշխումը հիմնականում զոնալական բնույթ ունի և կապ-
ված է արեգակնային ճառագայթման ու մթնոլորտային տեղումների տե-
ղաբաշխման հետ:

84. ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԵՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ФЕНОЛО-
ГИЯ РАСТИТЕЛЬНЫХ СООБЩЕСТВ Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն
զբաղվում է բուսական համակեցությունների զարգացման սեզոնային երե-
վույթների ուսումնասիրմամբ: Նպատակ ունի սահմանել բուսական հա-
մակեցության ֆենոտիպատեսակները, կազմել ֆենոտարրապատկերները,
ծաղկման ու այլ ֆենոփուլերի կորերը և այլն:

85. ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԵՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄ-
ՆԵՐ—ФИТОЦЕНОФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Բուսա-
կան համակեցության տարրեր բուսատեսակների փոխադարձ կապի ու-
սումնասիրման նպատակով կատարվող ֆենոլոգիական դիտումներ:

86. ԲՈՒՍԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒՅԲ—СЕЗОННЫЙ АС-
ПЕКТ РАСТИТЕЛЬНОСТИ Կենսացենոզի արտաքին տեսքի սեզոնա-
յին յուրահատկությունը՝ պայմանավորված առանձին բուսատեսակների
ֆենոլոգիական փուլերի փոփոխմամբ, հատկապես այս կամ այն բույսի
զանգվածային ծաղկմամբ: Ունենում է բուսածածկի տվյալ ժամանակա-
հատվածին բնորոշ գույն:

87. ԲՈՒՍԱԿԼԻՄԱ—ФИТОКЛИМАТ Բույսերի շրջակա (օրինակ, խո-
տածածկույթի, ճառերի սաղարթի) միկրոկլիմայական պայմանները:

88. ԲՈՒՍԱՆՇԱՆԱՅՈՒՅՑ—ФИТОИНДИКАТОР Բույս կամ բուսա-
կան համակեցություն, որն օգտագործվում է որպես միջավայրի պայ-
մանների նշանացույց: Տե՛ս նաև ԿԵՆՍԱՆՇԱՆԱՅՈՒՅՑ:

89. ԲՈՒՍԱԶԱՓ—ФИТОМЕТР Վեգետացիոն թաղարներ, որոնց նույ-
նատեսակ հողում աճեցված են ծագումնաբանորեն միատեսակ բույսեր:
Օգտագործվում են աշխարհագրական տարբեր լայնությունների ու բարձ-
րությունների համար համեմատելի ֆենոլոգիական տվյալներ ստանալու
նպատակով:

90. ԲՈՒՍԱԶԱՓԵՐԻ ՄԵԹՈՒ—МЕТОД ФИТОМЕТРОВ Առանձին
բույսերի կամ բուսական համակեցության առանձին հատվածների վրա
արտաքին գործոնների ազդեցության ֆենոլոգիական ուսումնասիրման
մեթոդ: Ըստ այդ մեթոդի, բուսաշափերը տեղադրվում են աշխարհագրա-
կան տարրեր կետերում և զրանցում աճող բույսերի սովորական ֆենոլո-
գիական դիտումներ են կատարվում: Դա հնարավորություն է տալիս բա-

ցառել ֆենոլոգիական դիտումների արդյունքների վրա բույսերի ծաղում-նարանական և այլ տարրերուձյունների ազդեցությունը ու ստանալ միայն արտաքին գործոնների ազդեցությամբ պայմանավորված համեմատելի տվյալներ:

91. ԲՈՒՍԱՌԻԹՄԱՏԵՍԱԿ—ФИТОРИТМОТИП Տե՛ս ՖենՈՌԻԹՄԱՏԵՍԱԿ:

92. ԲՈՒՍԱՅՅՆՈՂՆԵՐԻ ՍԵՉՈՆԱՅԻՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ—СЕЗОННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ФИТОЦЕНОЗОВ Բուսական համակեցության փոփոխություններ, որոնք տեղի են ունենում բույսերի աճի և զարգացման, վեգետացիայի ընթացքում և կապված են կլիմայական փոփոխությունների հետ: Դրանց թվում են, մասնավորապես, բուսական համակեցության տարրեր շերտերում բույսերի զարգացման վիճակի փոփոխությունները, համակեցության տեսությունների փոփոխումը, կենսազանգվածի պաշարների փոփոխությունները և այլն:

93. ԲՈՒՍԱՅՅՆՈՂՆԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ФЕНОЛОГИЯ ФИТОЦЕНОЗОВ Տե՛ս ԲՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ:

94. ԲՈՒՍԱՅՅՆՈՂՈՒԿԱԿԱՆ ՌԵԺԻՄ—ФИТОФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ РЕЖИМ Որոշակի պշխարհագրական միավորներում (ֆացիա, բնատեղամաս, լանդշաֆտ) բույսերի որոշակի խմբերի սեզոնային զարգացման փոխադարձ կապը:

95. ԲՈՒՍԱՅՅՆՈՂՈՒԿԱԿԱՆ ՓՈԽ—ФИТОФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ФАЗА Տե՛ս ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՓՈԽ:

96. ԲՈՒՍԱՅՅՆՈՂՈՒԿԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵՂՆԵՐ—ФИТОФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ КАРТЫ Բույսերի զարգացման փուլերի ժամկետների տարածական պատկերը արտացոլող քարտեղներ: Հաճախ բուսաֆենոլոգիական քարտեղներն անվանում են ֆենոլոգիական: Սակայն, վերջիններս ավելի լայն իմաստ են արտահայտում, քանի որ ընդգրկում են ոչ միայն բուսաֆենոլոգիական, այլև բնական կոմպլեքսի տարրեր բաղադրամասերի սեզոնային ուժով արտացոլող ուրիշ քարտեղներ:

Ըստ առանձին բուսատեսակների, բուսածեղերի և բուսականության զարգացման առանձնացվում են բուսաֆենոլոգիական քարտեղների երկու խումբ՝ ֆլորաֆենոլոգիական և ցենոֆենոլոգիական:

Բուսաֆենոլոգիական քարտեղները լինում են խոշորամասշտաբ, միջին մասշտաբի և փոքրամասշտաբ: Խոշորամասշտաբ քարտեղները (1:200000 և ավելի խոշոր) արտահայտում են նեղ, տեղական բնույթի մասնակի օրինաչափություններ: Ստեղծվում են հիմնականում դաշտային հանույթի հիման վրա: Միջին մասշտաբի քարտեղները (1:200000-ից 1:1000000) արտացոլում են առանձին ռեգիոնների բուսաֆենոլոգիական ռեժիմների փաստացի տեղաբաշխման պատկերը: Կազմվում են մի շարք մեթոդներով (Շենելեյի, Ուլիզի, Կուրպելովայի և այլն): Փոքրամասշտաբ քարտեղները (1:100000 և ավելի փոքր) պատկերում են մթնոլորտի ընդհանուր շրջանառությամբ, աշխարհագրական գոտիների, մայրցամաքների

և օվկիանոսների ազդեցության տարբերության պայմանավորված օրինաչափությունները: Կազմվում են նույն մեթոդներով, ինչ նույն մասշտաբի ֆենոլոգիական քարտեզները:

Ըստ նշանակության բուսաֆենոլոգիական քարտեզները լինում են՝ զիտատեղեկատու, գործնատնտեսական և ուսումնական: Գիտատեղեկատու քարտեզները նախատեսված են գիտահետազոտական աշխատանքների համար: Հիմնականում լինում են՝ խոշոր և միջին մասշտաբի: Գործնատնտեսական քարտեզները գյուղատնտեսության, անտառային և որսորդական տնտեսությունների շատ ճյուղերի գործնական ղեկավարման համար են և սովորաբար լինում են խոշորամասշտաբ: Ուսումնական քարտեզները, ի տարբերություն առաջին երկուսի, բավական ընդհանրացված են և արտացոլում են միայն ընդհանուր օրինաչափություններ: Հիմնականում լինում են փոքրամասշտաբ:

Գ.

97. ԳԱԳԱԹՆԱՅԻՆ ԲՈՂՐՈՋԻ ՍԿԶՐՆԱՎՈՐՈՒՄ—ЗАЛОЖЕНИЕ ВЕРХУШЕЧНОЙ ПОЧКИ Մատղաշ ծառաթիպային բույսերի ֆենոլոգիական փուլ: Ընձյուղի ծալրում բացվում են վերջին վերին տերևները, և երևում է գազաթնային բողբոջը:

98. ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՆՐԳ—ПЕРВАЯ ВЕСЕННЯЯ ПЕСНЬ Թռչունների զարնանային ֆենոլոգիական փուլ: Բնորոշ է երգող թռչունների՝ արտույտների, կկունների, սոխակների, մարգահավերի համար:

99. ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ԱՐԹՆԱՅՄԱՆ ՍԿԻՋՐ—НАЧАЛО ВЕСЕННЕГО ПРОБУЖДЕНИЯ Ձմռանը բուն մտնող կաթնասունների (արջ, գետնաակյուռ, և այլն) կյանքի ֆենոլոգիական փուլ: Նշվում է զարնան այն օրը, երբ նկատվում են հիշված կաթնասունների առանձնյակները կամ զրանց հետքերը:

100. ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ՀՈՐԳԱՅՄԱՆ ԱՎԱՐՏ—ПРЕКРАШЕНИЕ ВЕСЕННЕГО ПАВОДКА Գետերի սեզոնային երևույթ: Այն օրը, երբ զարնանային հորդացումից հետո գետը նորից քաշվում է՝ իր մշտական հունը:

101. ԳԱՐՈՒՆ—ВЕЧНА Երկրագնդի մակերևույթի վրա արեգակնային էներգիայի հաշվեկշռի աճի ժամանակահատված, որը Հյուսիսային կիսագնդում տևում է զարնանային գիշերահավասարից մինչև ամառային արեգադարձը: Գարնան կլիմայական սկիզբն ընդունված է այն օրը, երբ օդի միջին ջերմաստիճանը հաստատուն կերպով բարձրանում է 0°-ից վեր: Գարնան բնական (կամ ֆենոլոգիական) սահմաններն առանձնացվում են այդ վայրին բնորոշ ֆենոնշանացույցերով: Հյուսիսային կիսագնդում գարնան օրացուցային ամիսներն են մարտը, ապրիլը, մայիսը, հարավային կիսագնդում՝ սեպտեմբերը, հոկտեմբերը և նոյեմբերը:

102. ԳԵՏԱՎԱՐԱՐՈՒՄ—ПОЛОВОДЬЕ Գետաջրերի ամենամյա, սովորաբար նույն սեզոնում կրկնվող, համեմատաբար երկարատև ու նշանա-

կալից ավելացում, որն առաջացնում է նրա մակարդակի բարձրացում: Սովորաբար ուղեկցվում է գետահունից ջրերի գույս գալով և ողողահունի ողողմամբ: Առաջանում է ջրի ուժեղ և տեական հոսքի հետեանքով, որը կարող է պայմանավորված լինել հարթավայրերում ձյան զարնանային հալոցքով (զարնանային գետավաբարում), լեռներում ձյան ու սառույցի ամառային հալոցքով (ամառային գետավաբարում), սեղոնային առավելագույն տեղումներով և այլն:

103. ԳԵՏԻ ԱՌԱՎԵԼԱԳՈՒՅՆ ՀՈՐԳԱՅՈՒՄ—МАКСИМУМ ПАВОДКА НА РЕКЕ Տարվա այն օրը, երբ հատուկ ջրաչափական ձողաքանոնը ցույց է տալիս գետի առավելագույն մակարդակը:

104. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԼԻՄԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ—СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ КЛИМАТОЛОГИЯ Կլիմայագիտության բաժին, որը կլիման ուսումնասիրում է որպես գյուղատնտեսական արտադրության գործոն: Զբաղվում է կլիմայի գյուղատնտեսական զնահատմամբ, ագրոկլիմայական շրջանացմամբ, ագրոտեխնիկայի նոր եղանակների կլիմայական հիմնավորմամբ, իզանակի անբարենպաստ երևույթների դեմ պայքարի եղանակների մշակմամբ և այլն:

105. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ ФЕНОЛОГИЯ Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն զբաղվում է մշակովի և վայրի, մարդու համար օգտակար բույսերի (անտառային պտղատու և հատապտղատու ծառափեր, հացազգիներ, տեխնիկական ու կերային մշակովի բույսեր, մուլախոտեր, թունավոր բույսեր, ցանովի և բնական խոտհարքներ և այլն) զարգացման սեզոնային ռիթմի ուսումնասիրմամբ, գյուղատնտեսական մշակովի բույսերի ցանքսի և այլ աշխատանքների լավագույն ժամկետների բնական նշանացույցների որոշմամբ:

106. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶՆԵՐ—СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ КАРТЫ Դաշտային, բանջարանոցային և պտղատու մշակովի բույսերի առանձին սորտերի աճի ու զարգացման սեզոնային փուլերի, արոտաշրջանի սկզման և ավարտի, խոտհեծի սկսման, մուլախոտերի զարգացման սեզոնային փուլերի, մշակովի բույսերի վնասատուների ու հիվանդությունների կարևոր սեզոնային երևույթների, սեզոնային աշխատանքների բարտեղներ, ինչպես նաև հողօգտագործման տարբեր համակարգերի և առանձին մշակովի բույսերի գիտականորեն պատճառաբանված տեղաբաշխումը պատկերող քարտեզներ:

107*. ԳՈՅԱՄԻՋԱՎԱՅՐ—СРЕДА ОБИТАНИЯ Այս կամ այն օրգանիզմի կյանքի կենսական և ոչ կենսական պայմանների ամբողջությունը:

Գ

108. ԴԱԴԱՐԻ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆ—СЕЗОННЫЙ ПЕРИОД ПОКОЯ ՏԵ՛ս ՉՄԵԴՆԱԴԱԴԱՐ:

109. ԴԵՂԻՆ ՀԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—ЖЕЛТАЯ СПЕЛОСТЬ ՏԵ՛ս ՄՈՄԱ-
ՅԻՆ ՀԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ:

110. ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԾՐԱԳԻՐ—РАБОЧАЯ ПРОГ-
РАММА НАБЛЮДЕНИИ Ֆենոլոգիական դիտորչեկտների ընտրման
աշխատանքային ծրագիր: Ընդգրկում է տվյալ տեղանքում ամենից հա-
ճախ հանդիպող ու դիտողին լավ ծանոթ բույսեր, թռչուններ, միջատներ
և այլն:

111. ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՐՃ ՇԱՐՔԻ ԵՐԿԱՐԱՅՈՒՄ—ПРИВЕДЕНИЕ
КОРОТКОГО РЯДА НАБЛЮДЕНИИ К ДЛИННОМУ Հաշվար-
կային եղանակով ֆենոլոգիական դիտումների կարճ շարքի երկարացում:
Այդ նպատակով դիտումների կարճ շարք ունեցող վայրից ոչ հեռու ըն-
տրվում է նույն տարիների դիտումների երկարամյա շարք ունեցող դի-
տավայր: Որոշվում են հետազոտվող ֆենոփուլերի սկսման ժամկետների
տարբերությունները այդ երկու դիտավայրերի նույն տարիների համար:
Հաշվարկվում է միջին տարբերությունը, որը գումարվում է երկարամյա
շարք ունեցող դիտավայրի բազմամյա միջին մեծությամբ: Ստացված
թիվը կլինի դիտումների կարճ շարք ունեցող դիտավայրի նույն ֆենո-
փուլի բազմամյա միջին ժամկետը: Դա լրիվ պիտանի է հետագա հետա-
զոտությունների ու մշակման համար:

112. ԴԻՏՈՐՅԵԿՏ—ОБЪЕКТ НАБЛЮДЕНИИ Բույսերի և կենդա-
նիների որոշակի տեսակ, ինչպես նաև անկենդան բնության տարր, որը
տարվա ընթացքում սեզոնային փոփոխությունների է ենթարկվում: Ան-
կենդան բնությանը վերաբերվում են կլիմայի տարրերը (օդի ջերմաստի-
ճան, մթնոլորտային տեղումներ, ճառագայթում), ջրամբարները (գետեր,
լճեր, ծովերի ափամերձ հատվածներ): Ֆենոլոգիական դիտումների օր-
չեկտներ են համարվում նաև տարվա ընթացքում իրենց արտաքին տես-
քը փոխող բուսական համակեցություններն ու լանդշաֆտները: Ծառերն
ընտրվում են միջին տարիքի, թփերը՝ պտղաբերության հասակի: Հստ
որում, դրանք պետք է անպատճառ չխուզված և առողջ լինեն:

Ե

113. ԵՐԸՆՔԱՅԱԿԵՏ—СТАРТОВАЯ ТОЧКА Մերձարևադարձերի
սահմանի վրա հյուսիսային պտղատուների (խնձորենի, բալենի և այլն)
վեգետացիայի սկզբի որոշումը օրգանական դադարի ավարտի ժամկետով:
Տարբեր բուսատեսակների կլիմայական տարբերություններով բա-
ցատրվում է ֆենոլոգիական շրջումների կամ ֆենոլոգիական ընդհանուր-
դրամների մեծ մասը:

114. ԵՂԱՆԱԿ—ПОГОДА Օդերևութաբանական տարրերի այս կամ
այն միագումարով բնորոշվող մթնոլորտի վիճակը՝ տվյալ պահին կամ
տվյալ վայրում որևէ ժամանակի ընթացքում: Հետևանք է անընդհատ փո-
փոխվող մթնոլորտային պրոցեսների:

115. ԵՂԱՆԱԿԱԳԻՐԶ—ВОЗВРАТ ПОГОДЫ Կարճատև վերադարձ նախորդ սեզոնին բնորոշ ջերմաստիճաններին: Հնացած տերմին է:

116*. ԵՂԱՆԱԿԱՓՈԽՈՒՄ—ПЕРЕЛОМ ПОГОДЫ Տարվա որևէ ժամանակահատվածին բնորոշ ջերմաստիճանի անցումը դրան հաջորդող ժամանակահատվածին բնորոշ ջերմաստիճանի:

117. ԵՂՅԱՄ—ИНЕЙ Բյուրեղային սառցի անհավասարաչափ հաստության շերտ՝ հողի, խոտածածկի և այլ առարկաների մակերևույթին: Առաջանում է օդի ջրային գոլորշիները ճառագայթման շնորհիվ շրջապատի ջերմաստիճանից ցածր՝ բացասական ջերմաստիճանների իջնելու դեպքում: Գոյանում է հիմնականում պարզկա, խաղաղ գիշերներին:

118. ԵՂՋՅՈՒՐԱՓՈՒՄ—СМЕНА РОГОВ Որմզդեղների, այծյամների, եղջերուների կյանքի հիմնական սեզոնային երևույթներից մեկը: Նախորդ տարվա եղջրացած եղջյուրները ընկնում են և փոխարենը սկսում են աճել նորերը:

119. ԵՆԹԱՍԵԶՈՆ—ПОДСЕЗОН, СУБСЕЗОН Տե՛ս ԲՆԱԿԱՆ ԵՆԹԱՍԵԶՈՆ:

120. ԵՌԱԳԵՄ ՀԱՄԱԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆ—ТРЕХЛИКОЕ СООБЩЕСТВО Բուսական համակեցություն, որն ունի երեք դեմք՝ զարնանային (առաջին դեմք), ամառային (երկրորդ դեմք), վեգետացիայի և դադարի շրջան (երկրորդ դեմք): Տերմինն առաջարկել է Կ. Վ. Ստանյովսկիչը:

121. ԵՌԱՓՈՒՎ ՀԱՄԱԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆ—ТРЕХФАЗНОЕ СООБЩЕСТВО Տե՛ս ԵՌԱԳԵՄ ՀԱՄԱԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆ:

122. ԵՐԱՇՏ—ЗАСУХА Օդի բարձր ջերմաստիճանների և ցածր խոնավության պայմաններում մթնոլորտային տեղումների երկարատև ու զգալի անբավարարության ժամանակաշրջան (զարնանը և աշնանը): Առաջացնում է հողի խոնավության պաշարների սպառում (հողային եւրաշտ), դաշտային մշակովի բույսերի բերքատվության անկում կամ բերքի ոչնչացում:

123. ԵՐԿԱՄՅԱ ԲՈՒՅԱ—ДВУХЛЕТНЕЕ РАСТЕНИЕ Վեգետացիայի երկու շրջան ունեցող բույս: Առաջին տարում զարգանում է տերևների վարդակը, երկրորդ տարում՝ ծաղկում և պտղաբերում է, որից հետո չորանում է:

124. ԵՐԿԱՅՆԱԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԱՓՈԽՈՒՄ—ДОЛГОТНЫЙ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ГРАДИЕНТ Ժամանակ (օրեր), որի ընթացքում սեզոնային երևույթը դուրսհեռականի երկարությամբ 5° է անցնում: Ա. Հոպկինսի տվյալներով: Հյուսիսային Ամերիկայի հարթավայրերում զարնանային և ամառային սեզոնային երևույթները խաղաղ օվկիանոսից մինչև Ատլանտյան օվկիանոսն ընկած դուրսհեռականների երկարությամբ, յուրաքանչյուր 5° անցնելիս ուշանում են միջինը չորս օրով:

125. ԵՐԿԱՐԱՁԳՎԱՄ ՄԱԿԱՄԱՆ ԲՈՒՅԱՆԵՐ—РАСТЕНИЯ С ОЧЕНЬ РАСТЯНУТЫМ ЦВЕТЕНИЕМ Բույսեր, որոնց ծաղկումը երբեմն

տեղում է համարյա ամբողջ տարին (օրինակ, մարգարտածաղիկը՝ *Bellis perennis*):

126. ԵՐԿԱՐԱՏԵԿ ԱՃԻ ԲՈՒՅՍԵՐ—РАСТЕНИЯ С ДЛИТЕЛЬНЫМ ПЕРИОДОМ ВЕГЕТАЦИИ Լեռնային բույսեր, հիմնականում կիսաթփիկներ, որոնց ֆենոլոգիական փուլերի զարգացման տևողությունը երկարաձգված է:

127. ԵՐԿԱՐՈՂ ԸՆԶՅՈՒՂՆԵՐԻ ԱՃ ԵՎ ՀԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—РОСТ И ВЫЗРЕВАНИЕ ПОБЕГОВ ПРОДОЛЖЕНИЯ Լայնատերև ծառերի՝ ընձյուղների և դրանց օրգանների սեզոնային զարգացման էտապ: Կաղմված է հետևյալ ֆենոլոգիական փուլերից. ընձյուղաճի սկիզբ, ընձյուղաճի ալարտ, ընձյուղների հիմնամասերի փայտացում, ընձյուղների ամբողջական փայտացում:

128. ԵՐԿԱՐՈՒՄ—УДЛИНЕНИЕ Բույսերի վեգետատիվ ֆենոլոգիական փուլ: Բնորոշվում է միջհանգույցների երկարացմամբ, ընձյուղների ինտենսիվ աճով:

129. ԵՐԿԳԵՄ ՀԱՄԱԿԵՅՈՒԹՅՈՒՆ—ДВУЛИКОЕ СООБЩЕСТВО Ամառային վեգետացիա (առաջին դեմք) և դադարի շրջան (երկրորդ դեմք) ունեցող բուսական համակեցություն: Տերմինն առաջարկել է Կ. Վ. Ստանյուկովիչը:

130. ԵՐԿՏՈՒՆ ԲՈՒՅՍԵՐ—ДВУДОМНЫЕ РАСТЕНИЯ Բույսեր, որոնց մի մասի վրա կան միայն արական ծաղիկներ, մյուսների վրա՝ միայն իգական (կաննի, եղինջ, բարդի, ուռենի և այլն):

131. ԵՐԿՐԱՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՖԵՆՈՆԵՍԱՆԱՅՈՒՅՅ—ГЕОСИСТЕМНЫЙ ФЕНОИНДИКАТОР Երկրահամակարգի սեզոնային վիճակը բնորոշող երևույթ: Ազդանշում է ամբողջ երկրահամակարգի տարեկան լիաժրջանի առանձին էտապների սկսվելը կամ մոտենալը: Օրինակ, սերմնագոլանների վերադարձը ՍՍՀՄ եվրոպական մասում ազդանշում է զարնան սկիզբը: Նույն տեղում կեչու կանաչումը հուշում է իսկական կամ բուռն դարունը սկսվելու մասին և այլն: Ժամանակակից նշանացուցային ֆենոլոգիային բնորոշ է տարբեր երկրների համար իրենց երկրահամակարգային ֆենոնշանացույցներ ստեղծելու ձգտումը:

132. ԵՐԲՈՐԻ ՏԵՐԵԿ—ТРЕТИЙ ЛИСТ Գարնանը խոտաբույսերի երրորդ տերևը բացվելու օրը:

133. ԵՐԵՎՈՒՅԹ—ЯВЛЕНИЕ Տե՛ս ՍԵԶՈՆԱՅԻՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹ:

134. ԵՐՓՆԵՐԱՆԳՈՒՄ—ЗАПЕСТРЕНИЕ Բուսական օրգանների մահացման սկիզբը ճիշտ գրանցելու հարմար սեզոնային երևույթ: Այն օրը, երբ աչքաշափով ծառի կամ թփի տերևների կեսը դեղինել կամ կարմրել է, իսկ մյուս՝ կեսը դեռ կանաչ է:

2

135. ԶՈՈՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ЗООФЕНОЛОГИЯ Տե՛ս ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ:

136. ԶՈՎԱՍԵՐ ԲՈՒՅՍԵՐ—МИКРОТЕРМНЫЕ РАСТЕНИЯ Համեմատաբար զով և կարճատև ամռան պայմաններում զարգացող, լուսասեր բույսեր (օրինակ, եղևնի՝ *Picea obovata*):

137. ԶՈՒԳԱՀԵՌ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—ПАРАЛЛЕЛЬНЫЕ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Ֆենոլոգիական դիտման եղանակ: Ուսումնասիրվող բույսերի և դրանց վրա ազդող բնական գործոնների (օդի ջերմաստիճան ու խոնավություն, հողի ջերմաստիճան ու խոնավություն, տեղումների քանակ) ընթացքի միաժամանակյա ֆենոլոգիական դիտումներ:

138. ԶՈՒԳԱՎՈՐՈՒՄ—ГОН, СПАРИВАНИЕ Կաթնասունների կյանքի սեզոնային երևույթ: Որպես սկիզբ ընդունվում է այն օրը, երբ առաջին անգամ նկատվում են դիտվող կենդանիների հարսանեկան վարքի նշաններ, իսկ ավարտված է համարվում այն օրը, որից հետո այդ կենդանիների հարսանեկան վարքի նշաններ այլևս չեն դիտվում:

Է

139. ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՓՈՓՈԽԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ—ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СЕЗОННАЯ ИЗМЕНЧИВОСТЬ Էկոլոգիական պայմանների ամբողջ կոմպլեքսի առանձին մասերի սեզոնային զարգացման տարրերությունների շարք:

140. ԷԿՈՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—ЭКОЛОГО-ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Ֆիտոֆենոլոգիական դիտումներ, որոնց նպատակն է՝ բացահայտել բույսերի զարգացման ուժի կախվածությունը շրջապատող միջավայրի գործոններից:

141. ԷԿՈԿԼԻՄԱ—ЭКОКЛИМАТ Անմիջականորեն կենդանի օրգանիզմին շրջապատող կլիմայական պայմանները:

142. ԷԿՈՏԵՂ—ЭКОТОП Օրգանիզմների՝ հողի, գրունտի, միկրոկլիմայի և այլ գործոնների առանձնատկություններով բնակատեղ:

143. ԷԿՈՏԻՊԵՐ—ЭКОТИПЫ Տեսակի սահմաններում գոյություն ունեցող ինքնուրույն տարրերակներ, որոնք որոշակի աճելավայրի հետ կապված, առանձնատուկ ժառանգական ձևեր են: Ընդարձակ տարածություն, օրինակ, ամբողջ մայրցամաք զբաղող տեսակը, այդ ցամաքի տարբեր ծայրերում՝ աճելավայրի տարբեր պայմանների ազդեցության տակ, վեր է ածվում մի շարք էկոտիպերի: Վերջիններս կարող են իրարից տարբերվել ընդհանուր կազմությամբ, բարձրությամբ, ցողունների թվով և տերևակալմամբ, վեգետացիայի տեղումնությամբ, արտադրողականությամբ, հիվանդությունների հանդեպ դիմացկունությամբ, բիմիական առանձնատկություններով, ցրտադիմացկունությամբ, երաշտադիմացկունությամբ և այլն:

144. ԷՆՏՈՄՈՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ЭНТОМОФЕНОЛОГИЯ Տե՛ս ՄԻՋԱՏՆԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ:

Ը

146. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ.—ОБЩАЯ ФЕНОЛОГИЯ Ֆենոլոգիայի բաժին, որն ուսումնասիրում է ֆենոաշխարհագրական և երկրահամակարգի կառուցվածքի տարրերովյունների ընդհանուր օրինաչափությունները: Բացահայտում է երկրահամակարգերի սեզոնային ռիթմիկայի կախվածությունը դրանց աշխարհագրական դիրքից, այդ ռիթմիկայի վրա տեղանքի աշխարհագրական լայնության, բացարձակ բարձրության, ցամաքայնության աստիճանի, ջերմա և խոնավապահովվածության, տեղական պայմանների՝ ռելիեֆի, ջրամբարների մոտիկության, հողերի տեսակների, բուսականության, մարդու տնտեսական գործունեության, բաղադրի և այլ գործոնների ազդեցությունները: Ընդհանուր ֆենոլոգիայի հիմնական խնդիրն է երկրահամակարգերի սեզոնային ռիթմիկայի ամենամյա, ինչպես նաև երկարատև ժամանակահատվածի ընթացքում այդ ռիթմիկայի փոփոխման միտումի ուսումնասիրումը:

147. ԸՆՁՅՈՒՂԱՃ.—РОСТ ПОБЕГОВ Բույսերի վեգետատիվ ֆենոլոգիական փուլ: Բուսատեսակների մի մասի մոտ(սոճազգիներ) սկսվում է մինչև մատղաշ տերևների հայտնվելը: Բուսատեսակների մեկ այլ խմբի (կաթմախի, ուռենի) ընձյուղները աճում են մատղաշ տերևների հետ (կաթմախի, ուռենի) ընձյուղները աճում են մատղաշ տերևների հետ միաժամանակ: Բուսատեսակների երրորդ խմբի (խեժափիճի, կեչի) այդ փուլը սկսվում է առաջին տերևները հայտնվելուց հետո: Այդ ֆենոփուլի սկիզբը և ավարտը որոշվում են կրկնվող չափումներով:

148. ԸՆՁՅՈՒՂՆԵՐԻ ԿՐԿՆԱՃ.—ВТОРИЧНЫЙ РОСТ ПОБЕГОВ Արդեն ձևավորված վերջնաբողբոջից, շրջակա պայմանների ազդեցության տակ, նույն տարում նոր ընձյուղի առաջանալը և ձևավորվելը:

149. ԸՆՁՅՈՒՂՆԵՐԻ ՓԱՅՏԱՅՈՒՄ.—ОДРЕВЕСНЕНИЕ ПОБЕГОВ Ընձյուղների՝ ձմռանը բնորոշ, արտաքին ծածկի ձևավորում: Կեղևի տակ առաջանում է խցանաշերտ, իսկ ընձյուղները ստանում են կարմրավուն կամ գորշ գույն: Ֆենոլոգիական այս փուլը ստորաբաժանվում է երեք ենթափուլի: Առաջին ենթափուլ, երբ նոր, դեռևս աճող ընձյուղների ստորին մասերը ձեռք են բերում կարմրավուն կամ գորշ գույն, սկսում են փայտանալ: Եղևնու, գիհու, եղևինի ընձյուղներն այս ենթափուլում դեռևս այնքան թույլ են, որ ծանրության տակ ծովում են: Երկրորդ ենթափուլում փայտացումը հասնում է ընձյուղների երկարության կեսին: Երրորդ ենթափուլում փայտացումը հասնում է ընձյուղների վերնամասերը: Փայտացած ընձյուղը կտրուկ ոլորքի ժամանակ, սովորաբար, ոչ թե ճկվում, այլ կտրվում է՝ արձակելով բնորոշ ձայն: Ընձյուղի կեղևը եղունգով չի փրծվում:

150. ԹԱՓԼԱՆՔ—ОПАД Բույսերի չորացած մասեր, որոնք տերևաթափի և ճյուղաթափի ժամանակ ընկել են գետնին կամ ջրամբարները: Հողի մակերևութային շերտը թափվածքի հետ ստանում է ոչ միայն բույսերի սինթեզած օրգանական, այլև հողի տարբեր հորիզոններից ստացած հանքային (մոխրային) նյութեր:

151. ԹԱՔՆՎԱՄ ՇՐՋԱՆ—ЛАТЕНТНЫЙ ПЕРИОД ՏԼ՝ս ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԴԱԴԱՐԱՇՐՋԱՆ:

152. ԹԵՐԻ ԿՐԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԼՐԱՅՈՒՄ ԵՎ ՍԽԱՆՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳՈՒՄ—ПОПОЛНЕНИЕ НЕПОЛНЫХ И ПРОВЕРКА НЕТОЧНЫХ ЗАПИСЕЙ Ֆենոլոգիական տվյալների մշակման ու ստուգման փուլերից մեկը: Այդ նպատակով նայվում են նույն դիտադաշտում, մոտավորապես նույն ժամանակում գիտված այլ ֆենոփուլերի տվյալները: Զուգահեռ դիտումների բոլոր տարիների համար հաշվարկվում է այդ երկու փուլերի սկսման ժամկետների միջին տարբերությունը: Վերջինս ավելացնելով գիտված մոտիկ ֆենոփուլի ժամկետին, կարելի է ստանալ հիշյալ տարում բացթողնված ֆենոփուլի սկսման ժամկետը: Նույն նպատակով օգտագործվում են մեկ կամ, ավելի լավ է, միատեսակ կլիմայական պայմաններում գտնվող մի քանի դիտադաշտերից ստացված ֆենոլոգիական տվյալներ: Նույն նպատակով օգտագործվում են ֆենոլոգիական քարտեզներ, առանձին դեպքերում՝ ջերմաստիճանների գոմարների հաշվարկ, ֆենոլոգիական դիագրամներ և այլն:

153. ԹՂԹԱԿԻՅ ՖԵՆՈԼՈԳ—КОРРЕСПОНДЕНТ-ФЕНОЛОГ Բնասեր, որն իր բնակության վայրում, հիմնականում, կամավոր հիմունքներով և անվարձահատույց, մշտապես ընդհանուր ֆենոլոգիական դիտումներ է կատարում և ստացված տվյալները հաղորդում է համապատասխան ֆենոլոգիական կենտրոն:

154. ԹՈՉՆԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ФЕНОЛОГИЯ ПТИЦ Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն զբաղվում է վայրի և ընտանի թռչունների աճի ու զարգացման սեզոնային երևույթների ուսումնասիրմամբ: Դիտվում են թռչունների չվի սկիզբը ու ավարտը, երգող թռչունների առաջին երգը, ձվադրման սկիզբը, ձագերի առաջին թռիչքը բնից և այլն:

155. ԹՓԱՎԱՍՈՒՄ—КУЩЕНИЕ Խոտարույսերի, գլխավորապես հացազգիների զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Ստորգետնյա ցողունային հանգույցներից՝ նոսրաթուփ ձևերի և վերգետնյա հանգույցներից՝ խտաթուփ ձևերի վրա ընձյուղների և հավելյալ արմատների առաջացումը: Ընդ որում, հանգույցները դասավորված են միմյանց շատ մոտ, համարյա անպիս, որ միջհանգույցները հազիվ են նշամարվում: Ֆենոլոգիական այս փուլը համարվում է սկսված, երբ կողային ընձյուղների առաջին տերևների ծայրերը երևում են գլխավոր ընձյուղի տերևաբնից: Հացազգիները սովորաբար սկսում են թփակալել երրորդ տերևի

երեւոյա հետ միաժամանակ, կամ որոշ ժամանակ հետո: Կողային ըն-
ձյուղները հայտնվում են տերեւածոցերում՝ ցողունի ստորգետնյա հան-
գույցների վրա: Հատիկը պահանջվող խորությամբ ցանկու դեպքում, այդ
հանգույցները դասավորվում են անմիջականորեն մեկը մյուսի վրա՝ առա-
ջացնելով թփակալման հանգույց:

Ի

156. ԻՋՈԳԻՄ—ИЗОЛИННАЯ ՏԵ՛ս ՀԱՎԱՍԱՐԱԳԻՄ:

157. ԻՋՈԽՐՈՆ—ИЗОХРОНА ՏԵ՛ս ՀԱՎԱՍԱՐԱԺԱՄԱՆԱԿ:

158. ԻՋՈՖԵՆ—ИЗОФЕНА ՏԵ՛ս ՀԱՎԱՍԱՐԱՅԵՆ:

159. ԻՆՏԵԳՐԱԼ ՄԵԹՈԴ—ИНТЕГРАЛЬНЫЙ МЕТОД ՏԵ՛ս Ֆե-
նՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԻՆՏԵԳՐԱԼ ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴ:

Լ

160. ԼԱՆԴՇԱՖՏԱՅԻՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ЛАНДШАФТНАЯ ФЕНОЛО-
ГИЯ ՏԵ՛ս ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ:

161. ԼԱՆԴՇԱՖՏԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՍԵՂՈՆԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒՅԹ—ОБЩИЙ
СЕЗОННЫЙ АСПЕКТ ЛАНДШАФТА Լանդշաֆտի սեղոնային ամ-
բողջական տեսքը: Սեղոնային ընդհանուր տեսույթներից են. ձմեռային
ձյունածածկի, գարնանային «մերկ բնության» (ձյունը հալվել է, բայց
բույսերը դեռ առանց տերեւների են), ամառնականաչի, ոսկե աշնան,
ձմեռնամուտի տեսույթները: Առանձին աշխարհագրական շրջաններին բնորոշ
են իրենց ընդհանուր սեղոնային տեսույթները (անապատներին՝ խիստ
շոգ, չորային ամռան անապատային տեսույթը, արկտիկական շրջաննե-
րին՝ արկտիկական ամառային ցերեկվա և արկտիկական ձմեռային գի-
շերվա տեսույթները և այլն):

162. ԼԱՆԴՇԱՖՏԻ ՄԱՍՆԱԿԻ ՍԵՂՈՆԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒՅԹ—ЧАСТНЫЙ
СЕЗОННЫЙ АСПЕКТ ЛАНДШАФТА Լանդշաֆտի որեւէ հատվածի
ընդհանուր սեղոնային տեսքը: Օրինակ, Լանդշաֆտի ընդհանուր անկեն-
դան պատկերի վրա բուսական առանձին համակեցությունների կանաչը,
չորային շրջաններում գարնանը և ամառնը բուսական օաղիսների կա-
նաչը, հարավում՝ ձմռան պայմաններում ձմեռնականաչ բույսերի կանա-
չը: Այդպիսին են նաև բուսական առանձին համակեցությունների ծուղկ-
ման (մարգագետինների ու տափաստանների, պտղատու այգիների, բա-
ղարային դրոսագիների, արեածաղկի, երեքնուկի և այլ բուսատեսակ-
ների ու մշակովի բույսերի) տեսույթները, նույն պտղատու այգիներում
և գաշտերում պտուղների ու տարբեր մշակովի բույսերի հասունացման,
Լանդշաֆտի դեռու կանաչ հանրանկարի վրա վաղ դեղնոգ բուսական հա-
մակեցությունների աշնանային տեսույթները և այլն: Դրանց շարքին են
դասվում նաև բարդ բազմաշարահարկ բուսական համակեցությունների

առանձին շարահարկերի տեսությանը: Ավելի սակավ, լանդշաֆտներում ամանակի սեզոնային տեսությունները ստեղծվում են անօրգանական բնության սեզոնային երևույթներով (գետերի զարնանային, ամառային կամ աշնանային հորդացում կամ վարարում, չորային շրջաններում ամռանը ջրամբարների ցամարում և այլն): Որոշ դեպքերում, ամանակի սեզոնային տեսությունները ստեղծում են կենդանիները: Այսպես, լանդշաֆտի ընդհանուր պատկերում որոշ փոփոխություններ են մտցնում չվող թռչունների զարնանային վերադարձն ու աշնանային չուն, մոծակների, մլակների ամպերի հայտնվելն ու վերանալը և այլն:

163. ԼԱՆԶԵՐԻ ՏՆՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ—ЭКСПОЗИЦИЯ СКЛОНОВ Լեռների, հովիտների, հեղեղատների, ձորակների և ռելիեֆի այլ ձևերի լանջերի կողմնորոշումը աշխարհի կողմերի և հորիզոնի հարթության, ինչպես նաև տիրապետող օդային հոսանքների նկատմամբ: Պայմանավորվում է միկրոկլիմայական առանձնահատկությունները, հողերի, բուսականության և ամբողջ լանդշաֆտի բնությամբ:

164. ԼԻԱԴԱԴԱՐ—ПОЛНАЯ ПАУЗА Բուսական համակենցության զարգացման լիակատար հանգիստ: Նույնն է՝ ՉՄԵՌՆԱԴԱԴԱՐ: Տերմինն առաջարկել է Կ. Վ. Ստանյուկովիչը:

165. ԼՐԻՎ ԴԵԼՆ ԶԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—ПОЛНАЯ ЖЕЛТАЯ СПЕЛОСТЬ Վուշի հասունացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ բույսի տերևները մինչև զապալը թառամում և կիսով չափ թափվում են: Դեղնած տուփիկների դերակշռող մասում սերմերը հասուն վիճակին բնորոշ ամուր և դարձնագույն են:

166. ԼՐԻՎ ԶԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—ПОЛНАЯ СПЕЛОСТЬ Հացադգինների հասունացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ հատիկը կարծր է և զանակով սեղմելիս կտրվում է: Հուրանավոր հացադգինների լրիվ հասունացումը բերվում է հուրանի վերին կեսի հատիկների կարծրացմամբ:

167. ԼՐԻՎ ՏԵՐԵՎԱԹԱՓ—ПОЛНОЕ ОПАДЕНИЕ ЛИСТЬЕВ Ծառափայլի բույսերի ֆենոլոգիական փուլ, երբ սաղարթը լրիվ մերկացած է կամ հյուղերի ծալքերին պահպանվել են միայն առանձին տերմիններ: Նույն իմաստով օգտագործվում է նաև տերևաթափի ավարտ տերմինը:

168. ԼՈՒՍԱՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ—ФОТОПЕРИОДИЗМ Ցերեկային լուսավորվածության տեղության (լույսի և մթության պարբերական հերթափոխման) ազդեցությունը բույսերի ու կենդանիների զարգացման վրա: Լուսապարբերականության երևույթները հանդիպում են կենդանիների ու բույսերի բոլոր տեսակների ու դասերի ներկայացուցիչներին մոտ և ծառայում են կենսագործունեության ամենաբազմազան սեզոնային պրոցեսների սկսման ժամկետների կարգավորմանը: Տարբերում են երկար ցերեկվա (բարձր լայնությունների), բարեխառն և կարճ ցերեկվա (արևադարձների և մերձարևադարձների) բույսեր:

169°. ԽՏԱԿՈՆՈՆ—ПЛОТНЫМ БУТОН Կոկոնակալման ֆենոլոգիական փուլի առաջին էնթափուլ, երբ ծաղկապսակը դեռ թաքնված է ծաղկաբաժակում: Տե՛ս նաև ԿՈՆԿՈՆԱԿԱՆՈՒՄ:

170. ԽՈՐՇԱԿ—СУХОВЕЙ Բարձր ջերմաստիճան ($20-25^{\circ}$), հարաբերական փոքր խոնավություն և օդի խոնավության մեծ պակաս ունեցող բամբ: Բնորոշ է ՍՍՀՄ տափաստանային և կիսաառապատային շրջանների ամռանը: Քամու արագությունը հասնում է վայրկյանում $15-20$ մետրի, հարաբերական խոնավությունը 30 տոկոսից ոչ ավելի: Հողի խոնավության պակասի հետ զուգակցված կարող է առաջացնել բույսերի թոշնում և ոչնչացում:

171. ԾԱՂԱԲՈՂՐՈՋՆԵՐԻ ՈՒՌՉՈՒՄ—НАБУХАНИЕ ЦВЕТОВЫХ ПОЧЕК Տե՛ս ԲՈՂՐՈՋԱՌՈՒՉՈՒՄ:

172. ԾԱՂԱԲՈՒՅԼԵՐԻ ԱՌԱՋԱՅՈՒՄ—ОБРАЗОВАНИЕ СОЦЕТИИ Բույսերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ բույսերի տերևածոցերում կամ ցողունի գագաթնամասերում անզեն աչքով նկատելի են ծաղկակոկոնները կամ ծաղկաբույլերը: Կիսաթփերի ու կիսաթփիկների վերին տերևածոցերում նկատելի են ապագա ծաղկաբույլերի ծածկոցատերևներից կազմված ոչ մեծ կոշտուկներ: Բույսերի տերևների փնջիկի կենտրոնում երևում է մի բանի հասկիկներից կազմված ծաղկաբույլի գլխիկը:

173. ԾԱՂԱԿԿԻՐ ԸՆՁՅՈՒՂՆԵՐԻ ԱՃ—ОТРАСТАНИЕ ЦВЕТОНОСНЫХ ПОБЕГОВ Բազմացման հատուկ ընձյուղներով օժտված բույսերի ինքնուրույն ֆենոլոգիական փուլ: Այդպիսի ընձյուղները հատկապես բնորոշ են վարդակալոր և կիսավարդակալոր բույսերին: Նրանց, ինչպես և հացազգիների այդ ֆենոփուլը հաճախ անվանում են ցողունակալում: Սկսված է համարվում այն օրը, երբ առաջին անգամ նկատվում է ծաղկակիր ընձյուղի երկարում, իսկ ավարտված, երբ նկատվում է զոնավորված առաջին կոկոնը, կամ բավականին զարգացած հասկը, գլխիկը:

174. ԾԱՂԱՄԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ—ОЦЕНКА ЦВЕТЕНИЯ Մառախլների ծաղկման աչքաշափով գնահատում ֆենոլոգիական դիտումների ժամանակ: Կան այդպիսի գնահատման տարբեր համակարգեր: Մասնագետների հիմնական մասը ընդունում է ծաղկման վեց բալանոց համակարգը: 0՝ ծաղկում չկա, 1՝ շատ թույլ ծաղկում (առանձին ծաղիկներ կան միայն ծաղկում աճող ծառերի ու թփերի վրա), 2՝ թույլ ծաղկում (բավարար ծաղկում են միայն ազատ աճող ծառերն ու թփերը, տնկարկներում ծաղկումը թույլ է), 3՝ միջին ծաղկում (ազատ աճող ծառերն ու թփերը մի փոքր ավելի շատ են ծաղկած, բան նախորդ դեպքում, տնկարկներում ծաղկումը

բավարար է), 4՝ լավ ծաղկում (ազատ աճող թփերն ու ծառերը ծաղկած են առատորեն, իսկ տնկարկներում ծաղկումը միջակ է) և 5՝ գերազանց ծաղկում (առատորեն են ծաղկած ինչպես ազատ աճող ծառերն ու թփերը, այնպես էլ տնկարկները)։

175. ՄԱՂԿՄԱՆ ՕՐԱՅՈՒՅՑ—КАЛЕНДАРЬ ЦВЕТЕНИЯ Ամբողջ վեգետացիայի ընթացքում, ըստ ամիսների և օրերի, գեղեցիկ ծաղկող բույսերի ընտրություն, հնարավոր երկար ժամանակահատվածում ծաղկող ծաղկանոցներ կամ ծաղկապատկերներ ստեղծելու նպատակով։ Կատարվում է երկարամյա ֆենոլոգիական՝ դիտումների միջոցով։

176. ՄԱՂԿՈՒՄ—ЦВЕТЕНИЕ Բույսերի զարգացման ամենահիմնական ֆենոլոգիական փուլերից մեկը։ Այդ փուլի նշանները տարբեր ձևով ծաղկող բույսերի համար տարբեր են։ Զարգացած, վառ գունավորված ծաղկապատյան ունեցող ծաղիկների ծաղկապսակը լրիվ բացվում է։ Ըստ որում, առանձնապես ծաղկաբույսերի համար առէջքավոր և վարսանդավոր առանձնյակների ծաղկումը առանձին է նշվում։ Վարսանդավոր ծաղիկների վարսանդի սպիտի բերանը ստանում է իրեն բնորոշ շափս, ձև և գույն։ Քամու միջոցով փոշոտվող բույսերի՝ (բարդի, հացենի, ընկուզենի և այլն) պատված փոշանոթներից, թեթև քամու ժամանակ կամ ձեռքով թեթև դիպչելիս, թափվում է փոշին։ Բազմամյա խոտաբույսերի ու հացազգիների մի մասի (ցորեն, տարեկան, սորգո) ծաղկաթիփուկներն ու հասկաթիփուկները բացվում են, և փոշանոթները պատվում են։ Վարսակի, զարու, կորեկի, բրնձի ծաղկման փուլի մասին բավականաչափ ստույգ կարելի է դատել զանգվածային հասկալալումով կամ հուրանակալումով, որովհետև այդ հացազգիների ծաղկումը գրեթե համընկնում է հասկի կամ հուրանի զանգվածային զարգացմանը։ Միամյա խոտաբույսերի մանր, ծաղկապսակից զուրկ ծաղիկները սովորաբար նկատելի են դառնում վառ վարդագույն կամ բաց դեղնավուն առէջքները հայտնվելիս։ Մաղկում ֆենոլոգիական փուլը հիմնականում ստորաբաժանում են երեք ենթափուլերի՝ ծաղկման սկիզբը, զանգվածային ծաղկում և ծաղկաթափ։ Մաղկումն սկսված է համարվում այն ժամանակ, երբ դիտվող տասը բույսից 2—3-ը արդեն ծաղկել են, մյուսները՝ դեռ կուկոն են։ Զանգվածային ծաղկման ժամանակ դիտվող բույսերի կոկոնների կեսից ավելին ծաղկած են։ Մաղկաթափը սկսված է համարվում այն օրը, երբ դիտվող բույսերի վրա բացված ծաղիկներ համարյա չեն մնացել, պսակաթեթիկները թառամել և զանգվածաբար թափվում են։ Քամու միջոցով փոշոտվող բույսերի ծաղկաբույլերը դադարել են փոշի արտադրել, փոշանոթները գորշացել ու չորացել են ու զանգվածաբար թափվում են։ Ավելի մանրամասն ֆենոլոգիական հետազոտությունների ժամանակ ծաղկման ֆենոփուլը ավելի մանր ենթափուլերի են ստորաբաժանում (առաջին ծաղիկ, լրիվ ծաղկում, առաջին թառամած ծաղիկ, ծաղկավարտ և այլն)։

177. ՄԱՌԱՅՆՆՈՒԹՅԱՆ—ДЕНДРОФЕНОЛОГИЯ Ֆենոլոգիայի

ճյուղ, որն զբաղվում է գեղազարդային ծառաթփերի ֆենոլոգիական զարգացման օրինաչափությունների ուսումնասիրմամբ:

178. ՄԻԼՆԻ—ВХОДЫ Մատղաշ բույսեր, որոնք առաջացել են սերմից կամ որևէ այլ սաղմից և իրենց կյանքի սկզբնական շրջանում կազմախոսորեն (մորֆոլոգիապես) տարբերվում են յուզենիլ բույսերից (շաքիլների առկայությամբ, վերգետնյա օրգանների բացակայությամբ և այլն): Միևերը հայտնվում են կամ զարնանը (զարնանային ծիլեր), կամ էլ աշնանը (աշնանային ծիլեր): Ֆենոլոգիական դիտումների ժամանակ նշվում են առաջին ծիլերի երևալը և ծիլերի դանգվածային տարածումը (դիտադաշտի մեծ մասում ծիլեր են երևում):

Կ

179. ԿԱԹՆԱՅԻՆ ՀԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—МОЛОЧНАЯ СПЕЛОСТЬ Հացազգի բույսերի հասունացման ֆենոլոգիական փուլերից մեկը: Հատիկի երկարությունը հասնում է համարյա վերջնականապես ձևավորվածի երկարությանը և գրավում է ծաղկի արտաքին թեփուկի ամբողջ խողովը, պահպանում է կանաչ գույնը: Մատենների արանքում սեղմելիս նրա թաղանթը պայթում է, և միջի պարունակությունը դուրս է գալիս. վարսակինը և բրնձինը՝ հեղուկ կաթի նման, ցորենինը՝ կաթնագույն, ավելի թանձր հեղուկի ձևով: Այդ փուլի սկզբում բույսերը նույնպես կանաչ են, դեղնում են միայն ցողունի ստորին տերևները: Կաթնային հասունության ըսկըզբում հավաքած և չորացրած հատիկը վտիտ է, սակայն արդեն ընդունակ է ծխելու: Եզրպտացորենի թելանման սյունիկները գորշանում են և չորանում, բայց կողրի փաթեթը դեռ պահպանում է կանաչ գույնը: Կողրի միջին մասում հատիկն ունենում է սպիտակ կամ բաց դեղին գույն: Հատիկը սեղմելիս արտադրվում է սպիտակ հեղուկ, որը գույնով և խտությամբ կաթի է նման:

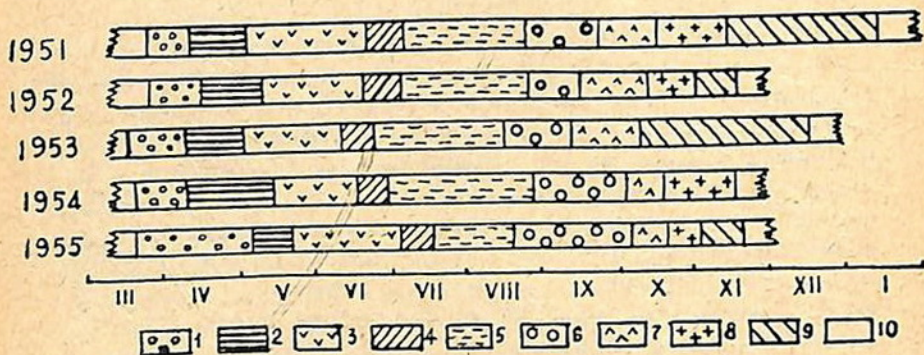
180. ԿԱԹՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ТЕРИОФЕНОЛОГИЯ Տերիֆենոլոգիայի ֆենոլոգիան:

181. ԿԱՂԱՄԲԱԿԼԵԻ ԳՈՅԱՅՈՒՄ—ЗАВИВАНИЕ КОЧАНА Կաղամբի ֆենոլոգիական փուլ: Այն օրը, երբ կաղամբագլխի աճման կեսի շուրջ առաջանում են խիտ ոլորված տերևներ, իսկ ծաղկակաղամբի վրա՝ ծաղկարույլի բաց դեղնավուն զլխիկ:

182. ԿԱՄԱՎՈՐ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՑԱՆՅ—ДОВОЛЬНОЯ ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ СЕТЬ ՍՍՀՄ աշխարհագրական ընկերության և նրա մասնաճյուղերի կամավոր թղթակից ֆենոլոգների ցանց: Դ. Ն. Կայզորովի հիմնադրած (1896 թ.) ֆենոլոգիական ցանցի շարունակողն է: 1960—1970 թվերին ամբողջ երկրում կամավոր ֆենոթղթակիցների թիվը շուրջ 3000—3500 էր: Դրանք ուսուցիչներ, անտառտնտեսության աշխատողներ, որսորդներ, պտղաբույժներ, մեղվապահներ, օդերևութաբանական կայանների աշխատակիցներ, պատանի բնասերներ են: Հայկական ՍՍՀ տա-

րածքում գործող կամավոր թղթակից ֆենոլոգների ցանցը ղեկավարում է Հայկական աշխարհագրական ընկերության ֆենոլոգիական հանձնաժողովը:

183. «ԿԱՅԳՈՐՈՒՌՈՎՅԱՆ ՔԱՌԱԿՈՂԻԿՆԵՐԻ» ՄԵԹՈՒՂ—МЕТОД «КАФИ-ГОРОДОВСКИЕ БРУСОЧКИ» Առանձին տարիների կամ աշխարհագրական տարբեր վայրերի սեզոնային զարգացման ընթացքի զուգորման գծագրական մեթոդ: Միասնական մասշտաբով գծվում են երկարությամբ յուրաքանչյուր սեզոնի տևողությանը համապատասխանող հորիզոնական ուղղանկյուններ: Քառակողիկը բաժանվում է մի քանի մասերի՝ ըստ ենթասեզոնների կամ այլ կոտորակված ժամանակահատվածների թվի: Ներքևում բերվում է օրացուցային ժամանակի մասշտաբը, ինչպես նաև սեզոնի միջին բաղձամյա ընթացքին համապատասխանող «բնականոն»

նկ. 3. Լենինգրադի շրջակայքի բնության տարբեր տարիների սեզոնային զարգացման համեմատումը «Կայդորոգողյան քառակողիկների» մեթոդով (հեղինակ՝ Գ. Է. Շուլց):

Ենթասեզոններ. 1. ձնհալք, 2. դարնան աշխուժացում, 3. կանաչ գարուն, 4. ամառնամուտ, 5. լիամառ, 6. աշնանամուտ, 7. ոսկե աշուն, 8. խոր աշուն, 9. ձմեռնամուտ և 10. ձմեռ:

քառակողիկը: Եթե քննարկվող տարվա քառակողիկը «բնականոն» քառակողիկի համեմատությամբ ձախ է տեղաշարժված, ապա սեզոնը միջին բաղձամյա ժամկետից շուտ է սկսվել: Եթե այն աջ է տեղաշարժված, ընդհակառակը, սեզոնը ուշացել է: Քառակողիկի տեղաշարժման աստիճանը բնորոշում է բաղձամթիվ տարիների միջին ընթացքից հիշյալ սեզոնի շեղման մեծությունը:

184. ԿԱՆԱՉ ՀԱՍՈՒՆԱՑՈՒՄ—ЗЕЛЕНАЯ СПЕЛОСТЬ Լուիկի հատնացման փուլ, երբ պտղատու քիստի առաջին պտուղը հասել է տվյալ տեսակին բնորոշ մեծության, և պտղի գույնը դարձել է սպիտակականաչավուն: Պտուղը կտրելիս պարզ նկատվում է, որ սեյմնախցերը արդեն լրացված են հեղուկով:

185. ԿԱՆԱԶՈՒՄ—ЗЕЛЕНИЕ Մառաթիբերի ֆենոլոգիական փուլը, երբ տերևաբողբոջները արդեն բացվել են, բայց տերևաթիթեղիկները դեռ չեն հարթվել: Սաղարթավոր անտառները այդ շրջանում հեռվից թվում են կանաչ շղարշով ծածկված: Փշատերև ծառատեսակների այն պահին է, երբ մատղաշ ասեղնատերևների վերին ծայրերը սկսում են իրարից առանձնանալ: Այս ֆենոփուլը երբեմն սխալմամբ նույնացնում են տերևաբացին:

186. ԿԱՏՎԻԿՆԵՐԻ ՓԵՐԱՑՈՒՄ—РАЗРЫХЛЕНИЕ СЕРЕЖЕК Քամու միջոցով փոշոտվող ծառաթիբերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Սկսվում է ձմեռած կառվիկների փխրեցման (երկարացման) առաջին նշանները նկատվելու (կեչի, լաստենի) կամ բողբոջաթիփուկները թափվելու (ռուենի, կաղամախի) պահից:

187. ԿԱՐԳԱՇԵՂՈՒՄ—АНОМАЛИЯ Որևէ մեծության կամ այդ երևույթի որոշակի տարվա ժամկետի շեղումը ֆենոլոգիական նորմայից կամ որևէ երևույթի միջին բազմամյա ժամկետից այս կամ այն կողմը (դրական կամ բացասական կարգաշեղում): Տե՛ս նկ. 4:

188. ԿԱՐԳԱՇԵՂՄԱՆ ՄԵԹՈԴ—МЕТОД АНОМАЛИИ Բնության սեզոնային զարգացումը բնութագրելու և ֆենոլոգիական քարտեզներ կազմելու մեթոդ, որը հիմնված է սեզոնային զարգացման երևույթների որոշակի տարվա ժամկետները միջինից շեղվելու վրա: Տե՛րմինն առաջարկել է Ն. Պ. Սմիռնովը:

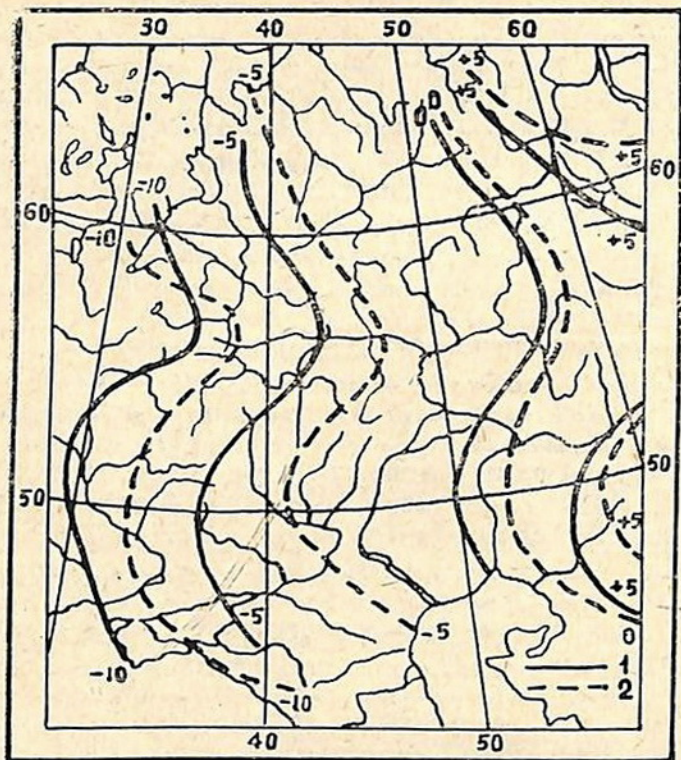
189. ԿԱՐՃԱԺԱՄԿԵՏ ՖԵՆՈԿԱՆԵՍՏԵՍՈՒՄ—КРАТКОСРОЧНЫЙ ФЕНОПРОГНОЗ Հաջորդ տարվա կամ սեզոնի ֆենոլոգիական կանխատեսումից ավելի փոքր ժամկետի համար հաշվարկված կանխատեսում:

190. ԿԱՐՃԱՏԵՎ ՎԵԳԵՏԱՑԻԱՅԻ ԲՈՒՅՍԵՐ—РАСТЕНИЯ С КОРОТКИМ ПЕРИОДОМ ВЕГЕТАЦИИ Բարձրևեռային բազմամյա խոտաբույսեր, որոնց զարգացման ֆենոլոգիական փուլերի ժամկետները շատ մոտ են: Հասկացության հեղինակը Ա. Պ. Ստեշենկոն է:

191. ԿԱՐՃԱՏԵՎ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—КРАТКОВРЕМЕННЫЕ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Այս կամ ֆենոփուլը օրացուցային ժամկետում դիտելու վերաբերյալ տվյալներ ստանալու և դրանք այլ բուսատեսակների նմանատիպ տվյալների հետ համեմատելու, ինչպես նաև բուսական համակեցության այս կամ այն տեսությամբ բացահայտելու նպատակով կատարվող միամյա կամ երկամյա ֆենոլոգիական դիտումներ:

192. ԿԵՂԾ ԿՈԿՈՆԱԿԱՐՈՒՄ—ЛОЖНАЯ БУТНИЗАЦИЯ Օշին-դրների ցողունակալման և իրական կոկոնակալման միջև եղած միջանկյալ օղակ: Կոկոնները սկսում են ձևավորվել այն ժամանակ, երբ ծաղկալուծի պատիճները արդեն համարյա ձևավորված են:

193. ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ՄԻԳՐԱՑԻԱ—МИГРАЦИЯ ЖИВОТНЫХ Ապրիլատեղի կենսապայմանների փոփոխմամբ կամ զարգացման լիաշրջանով պայմանավորված կենդանիների տեղաշարժ տարածության մեջ: Տարբերվում են պարբերական (օրական, սեզոնային), ոչ պարբերական (երաշխ

Նկ. 4. Կարգաշեղում ՍՍՀՄ եվրոպական մասում 1937 թ.
հուլիսին (հեղինակներ՝ Գ. է. Շուլց և Վ. Վ. Շամրակսկի)。
1. հուլիսի առաջին կես, 2. հուլիսի երկրորդ կես:

տի, հրդեհների, հեղեղների և այլնի ժամանակ), պասսիվ (ծովային հոսանքների, բամու և այլնի միջոցով) և ակտիվ միգրացիաներ:

194. Կենսաօրնոսկոպիա—ФЕНОЛОГИЯ ЖИВОТНЫХ
Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն ուսումնասիրում է կենդանիների կյանքի սեզոնալին փոփոխությունները:

195. Կենսաբանական շատոնաճոժ—БИОЛОГИЧЕСКАЯ СПЕ-
ЛОСТЬ Տե՛ս Տեկնիկական շատոնաճոժ:

196. Կենսաբանական ռիթմ—БИОЛОГИЧЕСКИЙ РИТМ Կեն-
սաբանական պրոցեսների կամ երևույթների ինտենսիվության և բնույթի
լիաշրջան տատանումներ: Դիտվում է համարյա բոլոր կենդանիների և
բույսերի մոտ: Հնարավորություն է տալիս օրգանիզմների հարմարվել
շրջակա միջավայրի փոփոխություններին (օրական, սեզոնային և այլն):

197. ԿԵՆՍՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ՕՐՅԵԿՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԶԵՐՄԱՍՏԻՃԱՆԻ ԿՈՐ—
ТЕМПЕРАТУРНАЯ КРИВАЯ РАЗВИТИЯ БИОЛОГИЧЕСКОГО
ОБЪЕКТА ՏԵՄ ԶԵՆՈՂՈՐԴԱԿԱՆ ԿՈՐ:

198. ԿԵՆՍՍԱԶԱՆԳԼԱՍ—БИОМАССА Տարածության մակերեսի կամ տարրողության միավորին բաժին ընկնող այս կամ այն բույսի (տեսակ, տեսակների խումբ, համակենցություն) զանգվածի կենդանի նյութի քանակը՝ արտահայտված քաշի միավորներով (գ/մ², կգ/հա, գ/մ³ և այլն): Կենսազանգվածը հնարավորություն է տալիս գնահատել ցամաքի առանձին հատվածների կամ ջրատարածության մթերատվությունը, որոշել կենդանիների որսի և այլնի հնարավորությունները:

199. ԿԵՆՍՍԱԶՐՈ—ЖИЗНЕННЫЙ ЦУЛЬ Զերմային սահման, որից ցածր բույսի կամ կենդանու զարգացումը անհնար է: Հնացած տերմին է, քանի որ յուրաքանչյուր բույսի կամ կենդանու համար այդ սահմանը տարբեր է:

200. ԿԵՆՍԱՄԻՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ—БИОТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ Լի-
ջավայրի գործոններ, որոնք առաջանում են բուսական և կենդանական օր-
գանիզմների ազդեցությամբ: Օրինակ, առանձին բույսերի կամ բուսական համակենցությունների գոյության պայմանները՝ կապված ուրիշ բույսերի և կենդանիների կենսագործունեության հետ (ստվերում, համաբնակություն, բուսահողի առաջացում և կուտակում, կենդանիների միջոցով սերմերի տարածում և այլն): Երբեմն կենսածին գործոններին են վերագրվում նաև մարդածին գործոնները:

201. ԿԵՆՍԱԿԼԻՄԱ—БИОКЛИМАТ 1. Կլիմայական գործոնների կոմպլեքս, որը պայմանավորում է կենդանի օրգանիզմների գոյությունը, զարգացումը և տարածումը: 2. Ըստ ամերիկացի գիտնական Ա. Հոպկինսի՝ գիտություն կենդանի բնության պրոցեսների, կլիմայի, տարվա սեզոնային ընթացքի և տեղանքի աշխարհագրական դիրքի փոխհարաբերությունների մասին: Զեական մոտեցում է բնության սեզոնային երևույթներին, որովհետև հաշվի չեն առնվում բույսերի յուրաքանչյուր խմբի կենսաբանական առանձնահատկությունները:

202. ԿԵՆՍԱԿԼԻՄԱՅԱՊԻՏՈՒԹՅՈՒՆ—БИОКЛИМАТОЛОГИЯ Գի-
տություն մարդու, կենդանիների և բույսերի՝ հիմնականում մշակովի բույ-
սերի կենսական պրոցեսների ու ֆունկցիաների վրա կլիմայական գոր-
ծոնների ազդեցության մասին: XX դարի սկզբներին հայտնի ֆենոլոգներ
Ն. Պ. Սմիռնովը և Ն. Ս. Շչերբինովսկին այդ գիտությունը նույնացնում
էին ընդհանուր ֆենոլոգիային:

203. ԿԵՆՍԱԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶՆԵՐ—БИОКЛИМАТИЧЕСКИЕ
КАРТЫ ՏԵՄ ԶԵՆՈՂՈՐԴԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶՆԵՐ:

204. ԿԵՆՍԱԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՕՐԵՆԵ—БИОКЛИМАТИЧЕСКИЙ ЗА-
КОН Զեակերպել է ամերիկացի գիտնական Ա. Հոպկինսը, 1938 թվակա-
նին: Օրենքի էությունը հետևյալն է. ա. բույսերի և կենդանիների սեզո-
նային երևույթները գտնվում են կլիմայական գործոնների ու տարրերի

ազդեցության տակ, բ. այլ գործոնների միանմանության դեպքում, Հյուսիսային Ամերիկայի բարեխառն գոտում բնության սեզոնային երևույթների սկսման ժամկետների փոփոխությունը աշխարհագրական լայնության յուրաքանչյուր 1°-ի, աշխարհագրական երկայնության 5°-ի և բարձրության 400 ոտնաչափի (մոտ 130 մետր) համար հավասար է 4 օրվա: Դեպի Հյուսիս, արևելք և բարձրությամբ շարժվելիս, ֆենոփուլերի սկսվելը գարնանը և վաղ ամռանը ուշանում է, իսկ ամռան երկրորդ կեսին ու աշնանը համապատասխանորեն վաղ է սկսվում, գ. ամենուրեք դիտվում է որոշ շեղում ժամանակի այս տեսական հաստատուն մեծությունից, քանի որ երկու կամ ավելի կենսաբանական կամ կլիմայական շրջաններում սլալմանները երբեք լրիվ չեն համընկնում և հազվադեպ են միանման լինում մեկ մարզի երկու կամ ավելի կետերում:

Ժամանակակից հետազոտությունները ոչ միշտ են հաստատում այդ օրենքի համապարփակությունը: Հաստատված է, որ կախված ֆենոլոգիական երևույթից, տարվա ժամանակից ու դիտումների վայրի աշխարհագրական դիրքից, լայնական, երկայնական ու բարձունքային բազմամյա միջին ֆենոլոգիական աստիճանափոխման մեծությունը բավականին փոփոխվում է: Կենսակլիմայական օրենքը միայն ամենաընդհանուր կերպով պատկերացում է տալիս տեղանքի աշխարհագրական դիրքից ֆենոլոգիական ժամկետների կախվածության մասին: Այդ օրենքը երբեմն անվանում են Նաև Հոպկինսի կենսակլիմայական օրենք:

205. ԿԵՆՍԱԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—БИОКЛИМАТИЧЕСКАЯ ФЕНОЛОГИЯ Հաճախ այդպես են անվանում ֆենոլոգիայի այն ճյուղը, որն ուսումնասիրում է երկրահամակարգերի սեզոնային զարգացման ընթացքը: Տե՛ս ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ:

206. ԿԵՆՍԱՁԵՎ—ЖИЗНЕННАЯ ФОРМА Բույսերի խումբ, որն ունի արտաքին կառուցվածքի, զարգացման ուժի և էկոլոգիայի կամ դրանց ամբողջության նման յուրահատկություններ: Այլ կերպ ասած, բույսերի այնպիսի կազմաբանական տեսակ, որում միջավայրի ազդեցության տակ (որի հետ պատմականորեն կապված է) էկոլոգիական հարմարանքներ են մշակվել տարվա անբարենպաստ եղանակին զոյությունը պահպանելու համար: Գոյության պայմանների փոփոխման հետ մի կենսաձևը փոխարինվում է մեկ ուրիշով: Նույն կենսաձևին կարող են պատկանել նման պայմաններում ապրող, բայց կարգաբանական տարբեր խմբերի պատկանող բույսերը: Տարբերում են կենսաձևերի վեց խմբեր. ֆաներոֆիտներ, քամեֆիտներ, հեմիկրիպտոֆիտներ, գեոֆիտներ, հելիոֆիտներ, տերոֆիտներ: Այս խմբերից յուրաքանչյուրը նույնպես ունի ստորաբաժանումներ: Կենսաձևերի բնախոսական (բույսերի արտաքին ձևի վրա հիմնված) համակարգն է. ծառեր, թփեր, թփիկներ, կիսաթփեր, բարձանման բույսեր, սուկուլենտներ, լիաններ, խոտաբույսեր, պտերանման բույսեր, մամուռներ և ստորակարգ բույսեր:

207. ԿԵՆՍԱՆՇԱՆԱՑՈՒՅՑ—БИОИНДИКАТОР Օրգանիզմ, տեսակ

կամ համակեցություն, որի առկայությամբ կամ վիճակով, ինչպես նաև վարքով (օրգանիզմների համար) դատում են միջավայրում տեղի ունեցած փոփոխությունների, այդ թվում աղտոտող բաղադրամասերի առկայության ու միջավայրի աղտոտման աստիճանի մասին: Կենսասնանյացության թվին են պատկանում նաև բուսատեսակներ կամ համակեցություններ, որոնց տարածումը պայմանավորված է միջավայրի որոշակի յուրահատկություններով, որը հնարավորություն է տալիս այդ կենսասնանյացության օգտագործել օգտակար հանածոների որոնման ու հետախուզման համար:

208. ԿԵՆՍԱՇՐՋԱՆ—БИОЦИКЛ, ЖИЗНЕННЫЙ ЦИКЛ Ջարգացման փուլերի ամբողջություն, որն անցնելով օրգանիզմը հասունանում է, սերունդ տալիս, ծերանում և մահանում: Օրինակ, միամյա խոտաբույսի կենսաշրջանը բաղկացած է հետևյալ փուլերից՝ սերմերի ծրում, վեգետատիվ օրգանների զարգացում, ծաղկում, հասունացում և սերմերի ցրում, բույսի չորացում:

209. ԿԵՆՍԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—БИОФЕНОЛОГИЯ Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն ուսումնասիրում է օրգանիզմների առանձին խմբերի սեզոնային երևույթները: Ֆենոլոգիայի այս բաժնում միավորված են բույսերի, կենդանիների, թռչունների, ձկների, միջատների և գյուղատնտեսական ֆենոլոգիաները: Անվանում են նաև մասնակի ֆենոլոգիա:

210. ԿԻՍԱԳԱԿԱՐ—ПОЛУПОКОЙ 1. Երկարատև վեգետացիայով ձմեռնականաչ բույսերի ֆենոլոգիական փուլ, որի սկիզբն ընդունված է այն պահը, երբ դադարում է ընձյուղների աճը, իսկ դրանց վրայի տերևների կեսից ավելին արդեն չորացած է: 2. Տափաստանային բույսերի անբարենպաստ ժամանակահատված, որի ժամանակ դրանց մեծ մասը օդի բարձր չերմաստիճանի ու խորշակների հետեանքով խոնավության խիստ պակաս է զգում:

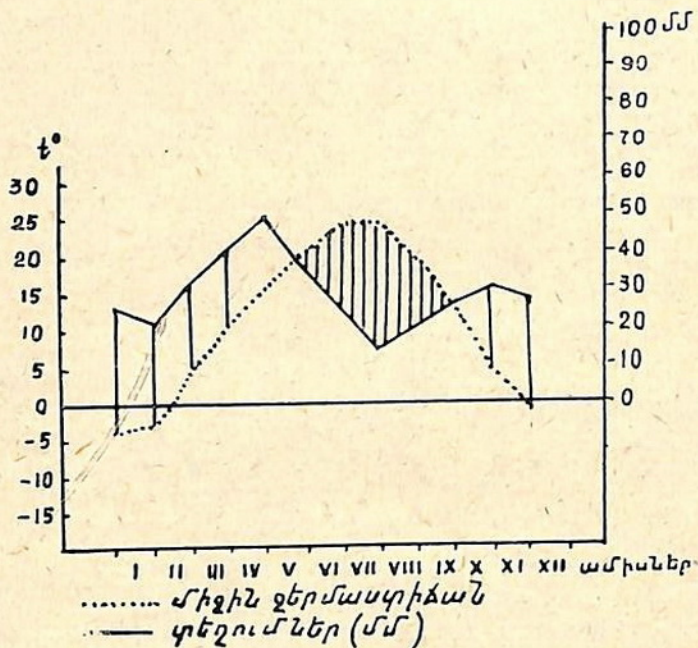
211. ԿԻՍԱԸՆԳՄԻՋՈՒՄ—ПОЛУПАУЗА Բուսական համակեցության վեգետացիան դժվարացած, ընդմիջված, դանդաղեցված է:

212. ԿԻՍԱԿԱՆԱԶ ՀԱՍՈՒՆԱՑՈՒՄ—БЛАНЖЕВАЯ СПЕЛОСТЬ Լուիկի հասունացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ առաջին պտուղները դառնում են գորշղեղնագույն: Բույսից անշատ հառունանալիս պահպանում են իրենց համը և պիտանի են տեղափոխման համար:

213. ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ПРИКЛАДНАЯ ФЕНОЛОГИЯ Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն զբաղվում է ֆենոլոգիական դիտումների և հետազոտությունների տվյալները գիտության մեջ ու գործնականում կիրառելու հնարավորությունների հարցով:

214. ԿԼԻՄԱԳԻԱԳՐԱՄ—КЛИМАДИАГРАММА Տարվա կլիմայական պայմանների ընդհանուր բնութագրման գծադրական մեթոդ: Հատոնի առանցքի վրա նշվում են ամիսները, օրդինատի առանցքի վրա ձախից՝ ամսական միջին չերմաստիճանը, աջից՝ տեղումների քանակը մմ-ով (10°-ը համապատասխանում է 20 մմ տեղումներին): Եթե տեղումների

կորը որնէ պահի ջերմաստիճանի կորից ներքև է իջնում, ապա այդ ամբողջ ժամանակահատվածը համարվում է շորային և բույսերի աճի ու զարգացման համար՝ անբարենպաստ: Ֆենոլոգիական նպատակներով այս մեթոդը որոշ չափով ձևափոխված է: Օրդինատի վրա տրվում են ոչ թե բաղմամյա տվյալներ, այլ այն տարվա օդի ջերմաստիճանն ու տեղումները, որի ընթացքում կատարվել են ֆենոլոգիական դիտումները: Ցանկացյալն ղեկավարում դիտարարմի վրա կարող են պատկերվել կլիմայի այլ տարրեր նույնպես: Հեղինակներն են Հ. Վալտերն ու Հ. Լիտը: Նկ. 5:

Նկ. 5. Աշտարակի կլիմադիտարարմ
(հեղինակ՝ Յ. Փ. Հայրապետյան):

215. ԿԼԻՄԱՅԱԳԻՐ—КЛИМАТОГРАММА ՏԵ՛ս ԿԼԻՄԱԴԻԱԳՐԱՄ:

216. ԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ—КЛИМАТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ
Կլիմայի բնույթը բնորոշող գործոններ: Դրանք են՝ աշխարհագրական լայնությունը, բարձրությունը ծովի մակարդակից, լեռնազրույթությունը, սառցային, ձնային և բուսական ծածկույթները, ծովային հոսանքները, հեռավորությունը օվկիանոսներից և այլն:

217. ԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆ—КЛИМАТИЧЕСКИЙ СЕЗОН Աշխարհագրական միջավայրի կլիմայական բաղադրամասերի տարեկան լիա-

շրջանի հարարերականորեն մեկուսացված էտապ, որը բնութագրվում է կլիմայագոյացնող պրոցեսների և երևույթների միատեսակությամբ, միասնական ընդհանուր ուղղորդվածությամբ և արտաքնապես արտահայտվում է միջավայրի այլ բաղադրամասերի փոխկապված կազմավորմամբ, լանդշաֆտի տեսույթների փոփոխմամբ: Տարրեր կլիմայական գոտիներում կլիմայական սեզոնները տարրեր են: Հասարակածային գոտում, որտեղ ամբողջ տարվա ընթացքում ջերմաստիճանի փոքր տատանում ու հավասարաչափ խոնավություն կա, կլիմայական սեզոններ չեն առանձնացվում: Մերձհասարակածային գոտիներում, որտեղ տեղումների տարեկան ընթացքի լավ արտահայտված ժամանակահատվածներ կան, տարրերում են չոր և անձրևային կլիմայական սեզոններ: Բարեխառն լայնություններում լավ արտահայտված են իներտություն չորս կլիմայական սեզոններ (գարուն, ամառ, աշուն, ձմեռ): Բևեռային շրջաններում գարունը և աշունը կարճ, միջանկյալ սեզոններ են: Բարեխառն լայնությունների կլիմայական սեզոնների առանձնացման համար պայմանականորեն հիմք են ծառայում օդի միջին ջերմաստիճանի հաստատուն անցումները որոշակի սահմաններից: Օրինակ, ձմեռը համարվում է սկսված, երբ օդի միջին ջերմաստիճանը հաստատուն իջնում է 0° -ից, գարունը՝ երբ այն բարձրանում է 0° -ից, ամառը՝ երբ այն բարձրանում է 15° -ից, իսկ աշունը՝ երբ իջնում է 15° -ից:

218. **ԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆԻ ՓՈԽ—**ФАЗА КЛИМАТИЧЕСКОГО СЕЗОНА կլիմայական սեզոնի մաս: Նախորդ սեզոնի պակասող և միաժամանակ հաջորդ սեզոնի աճող ազդեցությամբ ժամանակահատված է, որի ընթացքում լանդշաֆտի տեսքը համեմատաբար քիչ է փոփոխվում:

219. **ԿԼԻՄԱՅԱՎԱԹՈՒՄ—**АККЛИМАТИЗАЦИЯ Մարդուն օգտակար բուսատեսակներով բնական համակեցությունը հարստացնելու նպատակով նախկինում այդտեղ չաճող որևէ բույսի կանխամտածված ներմուծում և գոյության նոր պայմաններին այդ բուսատեսակի հարմարեցում:

220*. **ԿՈՎՈՆՍԱՋԱՏՈՒՄ—**ОБОСОБЛЕНИЕ БУТОНОВ Ծաղկաբույլերի ծաղկմանը նախորդող ֆենոլոգիական փուլ, երբ արդեն դուրս եկած ծաղկաբույլի կոկոններն առանձնանում են իրարից, և բաժակաթերթիկների տակից երևում են պսակաթերթիկները:

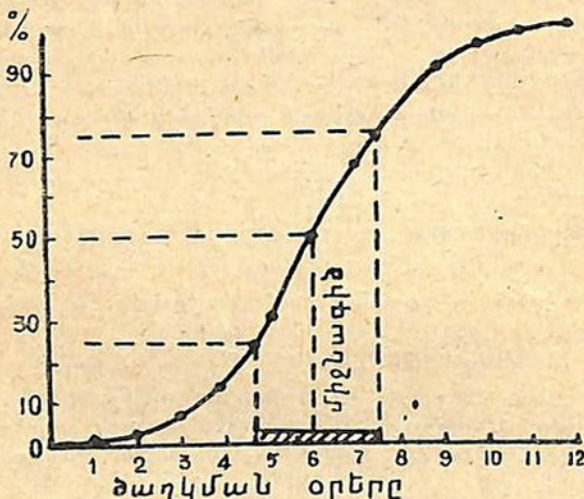
221. **ԿՈՎՈՆԱՎԱԼՈՒՄ—**БУТНИЗАЦИЯ Բույսերի զարգացման վաղ զարնանային փուլ, երբ տերևածոցում, անգնն աչքով, նկատելի է ծածկաթերթիկից ազատված, փթթած ծաղկաբողբոջը՝ կոկոնը: Աստիճանաբար բացվող, մեծաթիվ ծաղիկներից կազմված ծաղկաբույլով որոշ բույսերի համար կոկոնակալման փուլ ասելով հասկացվում է ծաղկաբույլը ծածկոցից կամ պատիճից դուրս գալու կամ ծաղկաբույլի ստորին ծաղիկների ծաղկապատի տերևիկների գունավորման ժամանակը: Տարբերակում են՝ խտակոկոն(ծաղկապսակը դեռ բաժակից չի երևում) և

փխրակոկոն (երևում է ծաղկապսակը) ենթափուլեր: Տերևաբողբոջների համար այդ ֆենոլոգիական փուլը կոչվում է բողբոջառույում:

222. ԿՈՂԱՅԻՆ ԸՆԶՅՈՒՂՆԵՐԻ ԱՃ—РОСТ БОКОВЫХ ПОБЕГОВ ՏԵՍ՝ ԸՆԶՅՈՒՂԱՃ:

223. ԿՈՂԱՅԻՆ ԸՆԶՅՈՒՂՆԵՐԻ ԱՌԱՋԱՅՈՒՄ—ОБРАЗОВАНИЕ БОКОВЫХ ПОБЕГОВ Վեգետատիվ ֆենոլոգիական փուլ, երբ բույսերի ստորին տերևածոցերում երևում են առաջին ընձյուղները: Հաջադգինների այս փուլը կոչվում է րփակալում:

224. ԿՐԻՆԱՄԱՂԿՈՒՄ—ВТОРИЧНОЕ ЦВЕТЕНИЕ Հաջորդ տարվա համար սկզբնավորված բողբոջների վաղաժամ ծաղկում նույն տարում: Տնդի է ունենում ոչ միշտ և ոչ բոլոր բույսերի մոտ: Բնորոշ է հիմնականում Թփերին ու Թփիկներին (օրինակ, ասպիրակ): Լինում է սաք ու խոնավ ամռան վերջում, աշնան սկզբում: Տարբերում են՝ կրկնածաղկման սկիզբ, զանգվածային կրկնածաղկում, կրկնածաղկման ավարտ ֆենոփուլեր: Ծաղկակիր ընձյուղների կրկնաճի հետ կապված կրկնածաղկումը պետք է տարբերել ամբողջ տարին ծաղկող բույսերի ծաղկումից: Վերջիններիս առաջնային ընձյուղները շարունակում են աճել ու ծաղիկներ առաջացնել մինչև աշուն: Կրկնածաղկում չի համարվում նաև ձմեռային կամ գարնանային վնասվածքներով պայմանավորված ուշ ծաղկումը: Կրկնածաղկումը բույսերի կյանքում բացասական երևույթ է: Այն նվազեցնում է այդ բույսերի հաջորդ տարվա ծաղկումն ու պտղաբերումը:

Նկ. 6. Միջին Ուրալում աշնանացան տարեկանի ծաղկման բազմամյա միջին կուտակագիր (հեղինակ՝ Վ. Ա. Բատմանով):

225*. ԿՈՒՍԱՆԵՐՁԱՆ—ВИРГИНИЛЬНЫЙ (ДЕВСТВЕННЫЙ) ПЕРИОД Մարգագետնային համակեցությունների բույսերի նախաբազմացման (սաղմերի ծլումից մինչև բազմացման օրգանների առաջանալը) ժամանակահատված:

226*. ԿՈՒՍԱԿԱԳԻՐ—КУМУЛЯТА Ֆենոլոգիական դիտումների ինտեգրալ նկարագրական մեթոդի գծագրական պատկերում: Հատուկ առանցքի վրա նշվում են ամսաթվերը, իսկ օրդինատի առանցքի վրա՝ կուտակված հաճախության (բաժնեհատը անցած հաշվարկային միավորների) տոկոսները: Կուտակագրով կարելի է օրերի վերածել կուտակված հաճախության մեզ հետաքրքրող ցանկացած տոկոսը: Դա հնարավորություն է տալիս վերականգնել պրոցեսի անմիջականորեն չդիտված կարևորագույն երևույթների ժամկետները: Տե՛ս նկ. 6:

2

227. ՀԱՀՆՈՅ—ОТТЕПЕЛЬ Բարեխառն ու բարձր լայնությունների մեծային ֆենոլոգիական երևույթ, որը սովորաբար առաջանում է ընդհանուր բացասական ջերմաստիճանների պայմաններում այլ շրջաններից յուր՝ դրական ջերմաստիճանների, օդային զանգվածների ներթափանցման հետևանքով:

228. ՀԱՄԱԺԱՄԱՆԱԿՅԱ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶ—СИНХРОННАЯ ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА Ֆենոլոգիական բարտեզ, որի վրա պատկերված է, թե զարգացման ո՞ր փուլում է գտնվում նույն բույսի յուրանձնլայների մեծամասնությունը որոշակի շրջում: Այդ բարտեզի կազմման համար անհրաժեշտ ֆենոտիպայնները ստանում են որոշ հեռավորությունից կատարված դիտումներով: Կանոնավոր դիտումների դեպքում, մեծ հեռավորության վրա բույսերի զարգացման առանձին փուլերի որոշման հնարավորությունը այս մեթոդը պիտանի է դարձնում մեծ տարածությունների ֆենոլոգիական վիճակը արագ քարտեզագրելու համար:

229. ՀԱՄԱԿԵՑՈՒԹՅԱՆ «ԴԻՄԱՊԱՏԿԵՐԻ» ՓՈՓՈԽՈՒՄ—СМЕНА «ЛИКА» СООБЩЕСТВА Սեզոնային պայմանների ազդեցությամբ բուսական համակեցության բնույթի ու արտաքին տեսքի արմատական փոփոխում (մի կենսաձևի գերիշխումից անցնում մեկ ուրիշ կենսաձևի գերիշխման), այսինքն՝ բույսերի մի խումբը նույն տեղում կարծես թե փոխարինվում է մեկ ուրիշով:

230. ՀԱՄԱԿԵՑՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒՅԹ—ОБЩИЙ АСПЕКТ СООБЩЕСТВА Տե՛ս ՀԱՄԱԿԵՑՈՒԹՅԱՆ ՍԵՉՈՆԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒՅԹ:

231. ՀԱՄԱԿԵՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻ ՏԵՍՈՒՅԹ—ЧАСТНЫЙ АСПЕКТ СООБЩЕСТВА Համակեցության բույսերի բազմազան փուլերն արտացոլող և ամբողջապես եղանակային պայմաններից կախված տեսույթ: Տարբեր տարիներին կարող է տարբեր ձևով արտահայտված լինել: Համակեցության տեսույթների ստորաբաժանումը սեզոնային և մասնակի

պայմանական է, քանի որ էկոլոգիայես հավասարաբեք տեսակների ծաղկման, պտղաբերման կամ վեգետացիայի, հետևանքով առաջացող տեսութները նախապատրաստված են տեսակների նախորդ խմբերով, և առանց սկզբնային տեսութների չէին կարող լինել հաջորդները:

232. ՀԱՄԱԿԵՑՈՒԹՅԱՆ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒՅԹ—СЕЗОННЫЙ АСПЕКТ СООБЩЕСТВА Տարիների ընթացքում համեմատաբար միանման կրկնվող, կլիմայական պայմաններով պայմանավորված տեսութ: Այս տեսութի անցման արագութիւնը կախված է տարվա օդերևութաբանական պայմաններից և վեգետատիվ փուլերի փոփոխումից: Տերմինն առաջարկել է Ի. Բ. Բորիսովան:

233. ՀԱՆԳՈՒՑԱՅԻՆ ԱՐՄԱՆՆԵՐԻ ԱՌԱՋԱՅՈՒՄ—ОБРАЗОВАНИЕ УЗЛОВЫХ КОРНЕЙ Գյուղատնտեսական մշակովի բույսերի արմատների զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Առաջին խկական տերեխ հանգույցից երևում են արմատները: Այդ ֆենոլոգիական փուլը դիտելու համար, բույսի երրորդ տերեք երևալուց հետո, դիտադաշտի շորս տարրեր մասերից զգուշությամբ հանվում են 5-ական բույսեր, արմատները մաքրվում են հողից և զննվում: Փուլի սկսվելը նշվում է այն ամսաթվով, երբ հանված բույսերի մեծամասնության հանգույցային արմատները նկատվում են:

234. ՀԱՇՎԱՌՔԻ ԱԶՔԱՉԱՓԱԿԱՆ ՄԵԹՈՒՂ—ГЛАЗОМЕРНЫЙ МЕТОД УЧЕТА Մառափիերի տերեքների աշնանային չորացման հաշվարկի մեթոդ: Տերեքների մահացումը գրանցվում է Լրկու թվերից կազմված ինդեքսով: Այդ թվերից մեկը աչքաշափով բնութագրում է ծառանմուշի կամ դիտարկվող տնկարկի տերեքների գունափոխման աստիճանը (մինչև 10 բալ), իսկ մյուսը՝ տերեքաթափի աստիճանը (նոյնպես 10 բալ): Օրինակ, կաղնի արևելյան՝ 3.10:4—2. նշանակում է, որ դիտարկվող կաղնու տնկարկներում հոկտեմբերի 3-ին տերեքների 4/10 գունաթափվել են, 2/10-ը՝ թափվել:

235. ՀԱՇՎԱՌՔԻ ՄԻԱՎՈՐ—УЧЕТНАЯ ЕДИНИЦА Ֆենոլոգիական դիտումների ընթացքում կատարվող տարրեր հաշվարկների պայմանական միավոր: Բույսերի համար, սովորաբար, որպես հաշվառքի միավոր վերցվում է առանձնյակը (ծառ, թուփ, ցողուն): Երբեմն, երբ բուսատեսակն առատորեն ու խիտ կերպով ծածկում է դիտադաշտը, և առանձնյակների առանձնացումը դժվար է, որպես հաշվառքի միավոր վերցվում է որոշակի չափսերի փորձադաշտը: Անկենդան բնության օբյեկտների (ձնածածկ, հող և այլն) դիտումների ժամանակ հաշվառքի միավոր են ընդունում փորձադաշտը կամ դրա մակերևութի որոշակի կետը (օրինակ, չերմաշափեր հողը մտցնելու տեղը կամ բարձրությունը չափելու կետը և այլն): Հաշվառքի միավորներին ներկայացվող հիմնական սահանջն է, որպեսզի դրանք հեշտորեն ճանաչվեն ու սահմանազատվեն, ինչպես նաև բավականին շատ լինեն ուսումնասիրվող հողամասում:

236. ՀԱՍՏԱՎԱՐՈՒՄ—КОЛОШЕНИЕ Հացազգիների ֆենոլոգիական փուլ: Սկսված է համարվում, երբ հասկը կիսով չափ դուրս է եկել վերին

տերևածոցից: Այս ֆենոփուլը ստորաբաժանում են երեք ենթափուլի. հասկակալման սկիզբը (ֆենոփուլը դիտվում է բույսերի 10 տոկոսի մոտ), զանգվածային հասկակալում (ֆենոփուլը դիտվում է բույսերի կեսից ավելի մոտ) և հասկակալման ավարտ (դիտադաշտի բույսերի 90 տոկոսը լրիվ հասկակալած է):

237. ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ ՁՅՈՒՆԱՄԱՄԿՈՒՅԹ—ПОСТОЯННЫЙ СНЕЖ-
НЫЙ ПОКРОВ Ձյունածածկույթ, որը մնում է մեկ և ավելի ամիս՝ առանց ընդմիջումների:

238. ՀԱՍՈՒՆ ԲՈՒՅՍԵՐ—ВЗРОСЛЫЕ РАСТЕНИЯ Բույսերի հասակային խմբերից մեկը: Այդ խմբին են պատկանում սեռական բազմացման ունակ առանձնյակները: Հնարավոր է, որ դրանց մեջ լինեն նաև բույսեր, որոնք բազմացման օրգաններ չեն առաջացնում (վեգետատիվ առանձնյակներ) և այդ ունակությունը կորցրած ծեր բույսեր:

239. ՀԱՍՈՒՆ ՊՏՈՒՂ—ЗРЕЛЫЙ ПЛОД Պտուղների և սերմերի հասունացման ֆենոլոգիական փուլ: Պտուղները և սերմերը ստանում են իրենց հասունացած վիճակին բնորոշ գույն, չոր կոշվող պտուղները դառնում են չոր, հյութալի պտուղները՝ փափուկ (հացազգիների հատիկները լրիվ ամուր են, չեն ծռվում, և պատյանի չարուսակությունը դուրս չի մղվում):

240. ՀԱՍՈՒՆԱՑԱՄ ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ԵՎ ՍԵՐՄԵՐԻ ԹԱՓՈՒՄ—ОПАДЕНИЕ ЗРЕЛЫХ ПЛОДОВ И СЕМЯН Ծառերի և թփերի սեզոնային զարգացման էտապ, որը կազմված է ֆենոլոգիական երկու փուլերից՝ սերմավոր հասուն պտուղների կամ պտուղներից սերմերի թափում և պտղապատյանների թափում: Առաջինը նշում են ծառի տակ վնասատուներով կամ սնկային հիվանդություններով չվնասված, հասուն պտուղների կամ սերմերի հայտնվելով: Ընդ որում, այդ ժամանակ ծառի սաղարթում նկատելիորեն պակասում է պտուղների թիվը: Երկրորդ ֆենոփուլը նշում են այն ծառաթփային բույսերի համար, որոնք ունեն չոր, բացվող և սերմերը թափվելուց հետո սաղարթում պահպանվող պտղապատյաններ (փքապտուղ, սպիտակ հասմիկ, դրախտավարդ, գլեղիշիա և այլն):

241. ՀԱՎԱՍԱՐԱՌԻՄ—ИЗОЛИНИЯ Քարտեզի վրա որևիցե երևույթի նույնանշանակ կետերը միացնող գիծ: Հայտնի են հավասարատեղում (հավասար տեղումներ), հավասարամեկարդակ (ծովի մակարդակից, նույն բարձրության), հավասարաչեք (նույն ջերմաստիճաններ), հավասարամուկ (միատեսակ ամպամածություն), հավասարաձյուն (ձյան նույն բարձրություն), հավասարաժամանակ, հավասարաֆեն և այլ հավասարագծեր:

242*. ՀԱՎԱՍԱՐԱՌԱՄԱՆԱԿ—ИЗОХРОНА Որևէ երևույթի միևնույն ժամանակ սկսվելու հավասարագիծ: Օրինակ, քարտեզի վրա օդերևութաբանական տարբեր տարրերի նույն բազմամյա միջին ժամկետները միացնող հավասարագիծ: Դ. Ն. Կալգորոդովը դա օգտագործել է սեզոնային

տարբեր երևույթների միաժամանակյա սկսվելը պատկերելու համար, որը ներկայումս անվանում են հավասարաֆեն:

243*. ՀԱՎԱՍՍԱՐԱՅՆ—ИЗОФЕНА Բույսերի սեզոնային տարբեր երևույթների սկսման միևնույն ժամկետների կետերը բարտեզի վրա իբրար միացնող հավասարագիծ:

244. ՀԱՏՈՒԿ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶՆԵՐ—СПЕЦИАЛЬНЫЕ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ КАРТЫ Բժշկության, անասնաբուժության, որսորդական տնտեսության մեջ, տրանսպորտում, շինարարությունում և այլ բնագավառներում օգտագործվող ֆենոլոգիական քարտեզներ:

245. ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԴԱՂԱՐ—ОТНОСИТЕЛЬНЫЙ ПОКОЙ Բույսերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Նույնն է՝ ձմեռնադադար: Հարաբերական դադար տերմինն առաջարկել է Ի. Ն. Բեյզեմանը: Այդ ֆենոլոգիալ ստորաբաժանված է 5 ենթափուլի (բույսերի առանձին մասերի ցրտաչարում, ցրտահարման երևալը, բույսերի առանձին մասերի չորացում և այլն):

246. ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ—ОТНОСИТЕЛЬНАЯ ВЛАЖНОСТЬ Օդի միավոր ծավալում պարունակվող ջրային գոլորշու առաձգականության տոկոսային հարաբերությունը նույն ջերմաստիճանում գտնվող հազիցած գոլորշու առաձգականությանը:

247. ՀԱՐԿԱՒՐԱԿԱՆ—ВЫНУЖДЕННЫЙ ПОКОЙ Բազմամյա խոտաբույսերի՝ սառնամանիքներով կամ հաստատուն ձյունածածկույթի լուռացմամբ պայմանավորված վեգետացիայի դադար: Սառնամանիքների ավարտի, ձյունածածկույթի վերացման հետ վերսկսվում է վեգետացիան: Անսառնամանիք կամ հաստատուն ձյունածածկույթ չառաջացող տարիներին վեգետացիայի դադար չի նկատվում:

248. ՀԱՐՄԱՐՈՒՄ—АДАПТАЦИЯ Օրգանիզմների կառուցվածքի և կենսագործունեության միջավայրի պայմաններին հարմարվելու պրոցեսը:

249*. ՀՆԻԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ДИСТАНЦИОННАЯ ФЕНОЛОГИЯ Նույն տարածքի տարբեր սեզոնների ընթացքում կատարված օդային և տիեզերական լուսանկարների զուգորդման միջոցով բուսականության և էկոլոգիական պայմանների սեզոնային ուժեղացման և թուլացման մեթոդ: Ուսումնասիրությունները հիմնականում կատարվում են ինքնաթիռների, ինչպես նաև տիեզերական տարրեր սարքերի օգնությամբ: Նման ուսումնասիրություններն անհրաժեշտ են մեծ տարածքների վրա անտառների, տափաստանների, ձահիճների, ջրամբարների և գյուղատնտեսական հողահանգիների ֆենոլոգիական վիճակի մասին տեղեկություններ ստանալու, սեզոնային փոփոխությունների ուսումնասիրման և ժողովրդատնտեսական շատ խնդիրների օպերատիվ լուծման համար: Այդ մեթոդը հատկապես մեծ արդյունք է տալիս ՍՍՀՄ եվրոպական մասի հյուսիսի և Սիբիրի հյուսիս բնակեցված շրջանների ուսումնասիրման ժամանակ, որտեղ այլ ճանապարհով հիշյալ տեղեկությունները ստանալ գործնականում հնարավոր չէ: Այդ մեթոդը առաջիմ հնարավորություն է տալիս որոշել միայն

տեղանքի ֆենոլոգիական վիճակի ամենից ցայտուն պահերը՝ ֆենոնշանացույցները: Ըստ որում, այս կամ այն ֆենոնշանացույցի պարունակած տեղեկությունների ծավալը և հուսալիությունը կախված են այն ժամանակամիջոցի տեղությունից, որի ընթացքում դիտվում է այդ ֆենոնշանացույցը: Առավել արժանահավատ են կարճատև ֆենոնշանացույցներից ստացվող տեղեկությունները:

250°. ՀԵՌԱՖԵՆՈՆՇԱՆԱՑՈՒՄ—ДИСТАНЦИОННАЯ ФЕНОИНДИКАЦИЯ Բույսի որևէ թույլ նկատվող երևույթի, ֆենոլոգիական վիճակի կամ այդ բույսի աճման էկոլոգիական պայմանների որոշումը նույն բույսի կամ այլ բույսի, կամ անկենդան բնության որևէ ցայտուն երևույթի լավ նկատելի նշանով (հաճախ գույնով):

251. ՀՈՂԻ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ—ВЛАЖНОСТЬ ПОЧВЫ Հողի ջրով հագննալու աստիճանը: Տարբերում են հողի բացառալի խոնավություն (բացարձակ չոր հողի կշռի համեմատությամբ եղած ջրի քանակը) և հաւաքեռակաճ խոնավություն (բացարձակ խոնավության տոկոսային հարաբերությունը հողի դաշտային ջրատարողունակությանը): Կախված բուսատեսակից, դրա զարգացման փուլից, վերգետնյա դանգվածից և արմատահամակարգի վիճակից՝ հողի խոնավությունը էականորեն փոխվում է ինչպես մի դաշտի սահմաններում, այնպես էլ տարբեր դաշտերում:

252. ՀՈՂԻ ՔՆՇԻ ԳԱՐ—ПОСПЕВАНИЕ ПОЧВЫ ДЛЯ ОБРАБОТКИ Մշակման համար հողի պատրաստ լինելու վիճակը, երբ բույնցքի մեջ սեղմված հողի փորձանմուշը մոտ 1,5 մ բարձրությունից ընկնելիս փշրվում է: Եթե չի փշրվում, ուրեմն հողը դեռ խոնավ է կամ էլ շատ է չորացել:

253. ՀՈՊԿԻՆՍԻ ԿԵՆՍԱԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՕՐԵՆՔ—БИОКЛИМАТИЧЕСКИЙ ЗАКОН ХОПКИНСА Տե՛ս ԿԵՆՍԱԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՕՐԵՆՔ:

254. ՀՈՌԱՇԻՎ—ИВАНОВА ПОБЕГ, СТЕРИЛЬНЫЙ ПОБЕГ Սովորաբար բնի ստորին մասում առաջացող շատ փարթամ, խոշոր տերևներով, անպտուղ ընձյուղ:

255. ՀՈՐԿԱՑՈՒՄ—ПАВОДОК Գետի ջրի մակարդակի համեմատաբար կարճատև բարձրացում, որն առաջանում է ձյան արագ հալոցքից՝ հալչողի, անձրևների, ջրամբարներից ջրի բացթողման ժամանակ: Ի տարբերություն գետավարարման, հորդացում լինում է տարվա ցանկացած ժամանակ:

256. ՀՈՐԻԶՈՆԱԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԱՓՈՆՈՒՄ—ГОРИЗОНТАЛЬНЫЙ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ГРАДИЕНТ Ֆենոլոգիական փուլերի ժամկետների փոփոխումը հորիզոնական ուղղությամբ, միավոր տարածության վրա (100 կմ): Տարբերում են երկայնական ու լայնական հորիզոնական աստիճանափոխումներ:

257. ՀՈՐԱՆԱԿԱՎՈՒՄ—ВЫМЕТЫВАНИЕ Հուրանավոր հացազդինների ֆենոլոգիական փուլ, երբ վերին տերևների տերևածոցներից ե-

շեռում են հուրանի վերին մասերը: Հասկավոր հացազգիների այդ ֆենո-
փուլը կոչվում է հասկակավում:

9

258. ՁԿՆԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱ.—ИХТИОФЕНОЛОГИЯ, ФЕНОЛОГИЯ
РЫБ Կենդանիների ֆենոլոգիայի բաժին, որն զբաղվում է ձկների կյան-
քի սեզոնային երևույթների, հիմնականում զրանց տեղափոխությունների
և ձվադրման ժամկետների ուսումնասիրմամբ:

259. ՁՄԵՌ.—ЗИМА Երկրագնդի մակերևույթի վրա արեգակնային
էներգիայի հաշվեկշռի տարեկան նվազագույն սեզոն: Տարվա ժամանակա-
հատված, որը հյուսիսային կիսագնդում տևում է ձմեռային արեգարձից
մինչև զարնանային գիշերահավասարը: Ըստ սեզոնների առանձնացման
կլիմայական սկզբունքի, ձմեռը սկսվում է, երբ օդի օրվա միջին ջեր-
մաստիճանը հաստատուն իջնում է 0° -ից և ավարտվում է, երբ օդի մի-
ջին ջերմաստիճանը հաստատուն բարձրանում է 0° -ից: Բայց բարեխառն
լայնությունների առանձին վայրերում, որտեղ օդի միջին ջերմաստիճանը
չի իջնում 0° -ից, կամ ոչ ամեն տարի է իջնում, չի կարելի կարծել,
թե ձմեռ չկա: Այդ վայրերի բուսական աշխարհն ունի իր բնորոշ ձմեռ-
նադադարը: Ձմեռնադադարի այդ ժամկետներն էլ, սովորաբար, նման
վայրերի ձմեռն բնական սահմաններն են: Հյուսիսային կիսագնդում
ձմեռվա ընդունված օրացուցային ամիսներն են դեկտեմբերը, հունվարը,
փետրվարը, հարավային կիսագնդում՝ հունիսը, հուլիսը, օգոստոսը:

260. ՁՄԵՌԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒՅԻ.—ЗИМНИЙ АСПЕКТ Բարեխառն լայ-
նությունների լանդշաֆտներին բնորոշ ձմեռային ձյունածածկ, անփո-
փոխ սպիտակ տեսույթ: Առանձին տարիներին, ձյան բացակայության
դեպքում, լանդշաֆտը ունենում է գորշ, անկենդան տեսք:

261. ՁՄԵՌՆԱԴԱՐԱՐ.—ЗИМНИЙ ПОКОЙ Երկրատե վեգետա-
ցիայով ամառձմեռնականաչ բույսերի ֆենոլոգիական փուլ: Բույսերի
կենսագործունեության դադար՝ պայմանավորված ձմռան կլիմայական պայ-
մաններով: Ամառնականաչ ծառաթփային բույսերի այս փուլը սկսվում է
լրիվ տերևաթափման պահից: Ձմեռնականաչ փշտերեկ ու մշտականաչ
սաղարթավոր ծառատեսակների նույն փուլը սկսվում է ասեղնատերևների և
տերևների գունափոխման պահից (զրանք խունանում և ստանում են
դեղին կամ գորշ նրբերանգ): Բույսերի զարգացման սեզոնային փու-
լերից ամենաերկարատևն է: Բույսերի մի մասի համար այն հարկադրա-
դադար է, մյուսների համար՝ օրգանական դադար:

262. ՁՄԵՌՈՂ ԲՈՂՈՋՆԵՐ.—ЗИМУЮЩИЕ ПОЧКИ Բարեխառն
լայնությունների ծառաթփային բույսերի կողային և զազաթնային բող-
բոջները, որոնք, սկսած աշնանից, մի քանի ամիս տևող ձմեռնադադարի
վիճակում են: Լինում են վեգետատիվ և ծաղկային: Շրջակա անբարե-
նպաստ պայմաններից պաշտպանված են արտաքին կարծր, գորշագույն

Քեփուկներով, որոնք համարյա հերմետիկորեն դրսից փակում են բող-
բոջի ներքին նուրբ մասերը:

263. ՁՄԵՌՈՂ ԹՌՉՈՒՆՆԵՐԻ ՉՈՒ—ОТЛЕТ ЗИМУЮЩИХ ПТИЦ
Կասպից և Սև ծովերի ափերին ձմեռող ջրլող թռչունների ֆենոլոգիական
փուլ: Նշվում է այն օրը, երբ նկատվում են դեպի հյուսիս չվող վերջին
ջրլող թռչունները:

264. ՉՅՈՒՆԱՍՍՈՒՈՒՅՅ—НАСТ Զյունածածկույթի վերին՝ պնդացած
շերտը: Սեզոնային այս երևույթը նշվում է այն ժամանակ, երբ ձյան
շտրոքոված տեղերում քալելիս ոտնահետքեր չեն առաջանում:

265. ՉՆԱՄԱՄԿՈՒՅԹ—СНЕЖНЫЙ ПОКРОВ Հողի կամ սա-
ռույցի վրա ձյան տեղումների շնորհիվ առաջացող շերտ: Անդրադարձ-
նում է արեգակնային ճառագայթումը: Հողը պաշտպանում է չափից ա-
վելի սառչելուց, իսկ աշնանացանը՝ ցրտահարումից:

266. ՉՆԱՄԱՄԿՈՒՅԹԻ ՎԵՐԱՅՈՒՄ—СХОД СНЕЖНОГО ПОК-
РОВА Անկենդան բնության սեզոնային երևույթ: Նշվում է այն օրը, երբ
լանդշաֆտի դիտվող հատվածի երեք բառորդը ազատվել է ձնածածկույ-
թից:

267. ՉՆԱՄԱՄԿՈՒՅԹԻ ՔԱՅՔԱՅՈՒՄ—РАЗРУШЕНИЕ СНЕЖНО-
ГО ПОКРОВА Անկենդան բնության սեզոնային երևույթ: Պայմանակա-
նորեն ընդունված է այն օրը, երբ հատուկ առանձնացված դիտադաշտի
կեսից, ավելին ազատվում է ձնածածկույթից:

268. ՉՆՀԱՎԻ ԱՎԱՐՏ—КОНЕЦ СНЕГОТАЯНИЯ Անկենդան բնու-
թյան սեզոնային երևույթ: Պայմանականորեն ընդունված է այն օրը,
երբ շրջապատի ձնածածկույթը լրիվ վերանում է:

269. ՉՆՀԱՎԻ ՍԿԻՉԸ—НАЧАЛО СНЕГОТАЯНИЯ Անկենդան բնու-
թյան սեզոնային երևույթ: Պայմանականորեն ընդունված է այն օրը,
երբ դրական ջերմաստիճանի պայմաններում դիտադաշտի ձնածածկույթի
բարձրությունը առաջին անգամ նվազում է և հետագայում այլևս չի գե-
րազանցում նշված մակարդակը:

Ճ

270. ՃՅՈՒՂԱԹԱՓ—ВЕТКОПАД Ամռան շոգին կամ աշնանը բույ-
սերի ճյուղերի զանգվածային թափում: Տարվա անբարենպաստ պայման-
ներին բույսերի հարմարվելու եղանակներից մեկն է:

271. ՃՏԵՐԻ ՀԱՅՏՆՎԵԼԸ—ПОЯВЛЕНИЕ ПТЕНЦОВ Թռչունե-
րի կյանքի սեզոնային երևույթ: Յուրաքանչյուր թռչնատեսակի համար
սկսված է համարվում այն պահից, երբ նկատվում է թռչունի առաջին
անգամ ձտերին կեր յոանելը:

272. ՄԱԶԱՓՈՒՆՈՒՄ—ЛИНЬКА Կաթնասունների մազածածկի սեզոնային փոփոխում: Հիմնականում դիտվում է մուշտակաարդյունագործական զագանների մեջ, որոնք տարվա ընթացքում մազափոխվում են երկու անգամ՝ զարնանը և աշնանը: Բնորոշվում է մազածածկի խունացմամբ, թափմամբ և նոր՝ վառ ու առողջ մազածածկի առաջացմամբ: Մազափոխումը սկսվում է այն օրը, երբ առաջին անգամ հանդիպում է մազածածկի սեզոնային փոփոխման ակնհայտ նշաններով տվյալ տեսակի թեկուղ մեկ կենդանի:

273. ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ՆՄՈՒՇԱՅՈՒՄ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱՅՈՒՄ—МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ В ФЕНОЛОГИИ Ֆիզիկական և կենսաբանական երևույթները մաթեմատիկական արտահայտությունների փոխադրելու պրոցես: Մաթեմատիկական նմուշները իրական հարաբերակցությունների պարզեցված պատկերներ են: Դա բնության երևույթների կանխատեսման հիմնական միջոցներից է:

274. ՄԱԿՐՈՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—МАКРОФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Ընդարձակ տարածություններում կազմակերպվող միաժամանակյա ֆենոլոգիական դիտումներ:

275. ՄԱՍՆԱԿԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ЧАСТНАЯ ФЕНОЛОГИЯ Տեղական ֆենոլոգիան:

276. ՄԱՍՆԱԿԻ ՖԵՆՈՆՇԱՆԱՅՈՒՅՅ—ЧАСТНЫЙ ФЕНОИНДИКАТОР Երկրահամակարգի առանձին մասերի սեզոնային վիճակը ցույց տվող նշանացույց: Կարող է տեղեկություններ տալ երկրահամակարգի ամենատարբեր մասերի (բույսերի կամ կենդանիների առանձին տեսակներից մինչև դրանց համակցությունները) սեզոնային վիճակի մասին:

277. ՄԵՋԱՆՏԵՐ—МЕЗАНТЫ Բույսեր, որոնք ծաղկում են տերևակալման հետ միաժամանակ: Տերմինն առաջարկել է Վ. Վ. Ալյոսինը:

278. ՄԵՏԱՆՏԵՐ—МЕТАНТЫ Բույսեր, որոնք ծաղկում են տերևակալումից հետո: Տերմինն առաջարկել է Վ. Վ. Ալյոսինը:

279. ՄԹՆՈԼՈՐՍԱՅԻՆ ՏԵՂՈՒՄՆԵՐ—АТМОСФЕРНЫЕ ОСАДКИ Զուրը կաթիլահեղուկային (անձրև) և ամուր (ձյուն, կարկուտ) վիճակում, որը թափվում է ամպերից կամ օդում գտնվող ջրային գոլորշու խտացման հետևանքով, անմիջապես օդից նստում է երկրի մակերևույթին և առարկաների վրա (ցող, եղյամ, բանջարբուսուկ, մերկասառույց):

280. ՄԻԱԴԵՄ ՀԱՄԱԿԵՅՈՒԹՅՈՒՆ—ОДНОЛИКОЕ СООБЩЕСТВО Ըստ Կ. Կ. Ստանյուկովիչի, տալգայի համակեցությունները, որոնք ուժողջ տարվա ընթացքում ունենում են նույն տեսքը և վեգետացիայի (ամռանը) ու դադարի (ձմռանը) փուլեր:

281. ՄԻԱՄՅԱ ԲՈՒՅԱ—ОДНОЛЕТНЕЕ РАСТЕНИЕ Բույս, որի զարգացումը՝ ծլումից մինչև հասունացումը, տեղի է ունենում մեկ տարվա, երբեմն միայն մեկ վեգետացիայի ընթացքում:

282. ՄԻԱՏՈՒՆ ԲՈՒՅՄ.—ОДНОДОМНОЕ РАСТЕНИЕ Միաժամանակ երկու սեռի ծաղիկներ ունեցող բույս (եգիպտացորեն, դդում, ընկուզենի և այլն):

283. ՄԻԿՐՈԿԼԻՄԱՏ.—МИКРОКЛИМАТ Տարածքի ոչ մեծ հատվածների կլիմա: Ձևավորվում է բուսական համակեցությունների, ջրամբարների և ռելիեֆի տեղական առանձնահատկությունների ներգործությամբ:

284. ՄԻԿՐՈՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ.—МИКРОФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Բողոքներում սաղմնային ընձուղների աեղոնային զարգացման ընթացքը ուսումնասիրելու նպատակով կատարվող հատուկ ֆենոլոգիական դիտումներ:

285. ՄԻՋԱՏՆԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ.—ФЕНОЛОГИЯ НАСЕКОМЫХ Կենդանիների ֆենոլոգիայի բաժին, որն զբաղվում է միջատների սեղոնային զարգացման օրինաչափությունների ուսումնասիրմամբ:

286. ՄԻՋԻՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ.—СРЕДНЯЯ ФЕНОДАТА Սեղոնային ցանկացած երևույթի հաշվարկված բաղաժամյա միջին ամսաթիվ:

287. ՄԻՋՀԱՆԿՈՒՅՑԻ ԵՐԿԱՐՈՒՄ.—УДЛИНЕНИЕ МЕЖДΟΥЗЛИЯ Տե՛ս ԵՐԿԱՐՈՒՄ:

288. ՄԻՋՓՈԽԱՅԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՄԻՋՈՑ.—МЕЖФАЗНЫЙ ПЕРИОД Ֆենոլոգիական օրյեկտի զարգացման առանձին փուլերի միջև եղած ժամանակի տեղությունը՝ օրերով: Միջփուլային է համարվում ոչ միայն իրար հաջորդող ֆենոփուլերի միջև եղած, այլև տվյալ օրյեկտի զարգացման ցանկացած երկու ֆենոփուլերի միջև ընկած ժամանակամիջոցը: Օրինակ, ծաղկման և տերևաթափի, ծման ու հասունացման միջև եղած ժամանակամիջոցը: Որպես միջփուլային ժամանակամիջոցի սահման սովորաբար ընդունվում է ֆենոփուլերի սկսման զանգվածային երևույթը:

289. ՄՇՏԱԴԱԼԱՐ ԲՈՒՅՄԵՐ.—ВЕЧНОЗЕЛЕННЫЕ РАСТЕНИЯ 1. Մառախիային բույսեր, որոնց տերևները պահպանվում են ամբողջ տարվա ընթացքում (որոշ տերևները թափվում, ուրիշները հայտնվում են): Տարածված են հիմնականում խոնավ կլիմա ունեցող արևադարձային և մերձարևադարձային մարզերում: Ավելի բարձր լայնություններում մշտադալար բույսերի թվին են պատկանում փշատերևները (խեժափիճուց բացի): 2. Անտառների և մարգագետինների խոտաթփիկային շարահարկի, ինչպես նաև արկտիկական անապատի և տունդրայի բույսեր, որոնց տերևները ապրում են 14—16 և ավելի ամիս (օրինակ, լերդուկ, պիրուլ, հավամբգի, հապալասնի և այլն):

Մշտադալար բույսերի խմբին են պատկանում նաև բարաբոսները և մամուռները:

290. ՄՈՄԱՅԻՆ ՀԱՍՈՒՆԱՑՈՒՄ.—ВОСКОВАЯ СПЕЛОСТЬ Հացազգիների հասունացման ֆենոլոգիական փուլերից մեկը: Հասկի կանաչ գույնը փոխվում է դեղինի: Իր զարգացումն ավարտած հատիկը դեղնում է հասկի հետ միաժամանակ, կորցնում է առաձգականությունը, տրորվում է, եղունգով սեղմելիս թաղանթի վրա մնում է չվերականգ-

ներվող փոսիկ, նրա պարունակությունը դժվարությամբ է արտամղվում թաղանթից և հեշտությամբ, համարյա առանց կաշելու մատներին, կոլուվում, դառնում է գնդիկ: Հուրանավոր բույսերի մոմային հասունացման նշան համարվում է հուրանի վերին կեսի հասկիկների դեղնումը: Եզիպտացորենի կողրի փաթեթը այդ ժամանակ կորցնում է կանաչ գույնը և սկսում է չորանալ:

3

291. ՅԱՐՈՎԱԻԶԱՅԻԱ.—ЯРОВИЗАЦИЯ Բույսերի սեզոնային պրոցեսների կարգավորման համար ջերմային ազդակների օգտագործումը: Հյուսիսային հացազգիները (ցորեն, գարի, վարսակ և այլն), ինչպես նաև մի շարք զովասեր բույսեր, սերմերի ծլումից հետո որոշ ժամանակ որոշակի ցածր դրական ջերմաստիճանում պահվելու կարիք ունեն: Միայն այդ բանից հետո են դրանք ձեռք բերում ծաղիկներ ու պտուղներ առաջացնելու ունակություն:

292. ՅՈՒՐԱՅՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՄԻՋՈՑ—АССИМИЛЯЦИОННЫЙ ПЕРИОД Բույսերի առաջին տերևները հայտնվելու և դրանց աշնանային լրիվ դունսփոխման միջև ընկած ժամանակամիջոցը:

Ն

293. ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԴԱԴԱՐԱՇՐՋԱՆ—ПЕРИОД ПЕРВИЧНОГО ПОКОНА Մարգագետնային համակեցություններին բնորոշ ֆենոլոգիական փուլ: Բույսերի դադարի վիճակ՝ սերմերի, պտուղների կամ այլ սաղմերի տեսքով:

294*. ՆՄԱՆԱԿԱՅԻՆ ՅԵՆՈԿԱՆԵԱՏԵՍՈՒՄ—ТРАНЗИТИВНЫЙ ФЕНОПРОГНОЗ Կենսաբանական օբյեկտի զարգացման որևէ փուլի ըսկրսման ժամկետի հաշվարկումը նախորդող փուլերի նույն եղանակով հաշվարկված ժամկետների միջոցով:

295*. ՆՄՈՒՇԱՐՈՒՅՍ—МОДЕЛЬНОЕ РАСТЕНИЕ Բույս, որի բաշի կամ ծավալի չափումով որոշում են անտառային (փայտանյութի պաշարն ու աճը), թփային կամ կիսաթփիկային բուսական համակեցությունների արտադրողականությունը: Գոյություն ունեն նմուշաբույսերի ընտրման որոշակի կանոններ:

296. ՆՄՈՒՇԱՐՈՒՅՍԵՐԻ ՄԵԹՈԴ—МЕТОД МОДЕЛЬНЫХ РАСТЕНИЙ Բույսերի ֆենոլոգիական դիտումների մեթոդ, երբ դիտումները կատարվում են եղակի նմուշաբույսերի վրա: Ըստ որում, նախօրոք ստուգվում է այդ նմուշաբույսերի ֆենոփուլերի բնորոշ լինելը:

297. ՆՇԱՆՍՑՈՒՅԱՅԻՆ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ—ИНДИКАЦИОННЫЕ СЕЗОННЫЕ ЯВЛЕНИЯ Կանգշափոխ տարրեր բաղադրամասերին բնորոշ իրևույթներ (ցուրտ սեզոններում՝ օդերևութաբանա-

կան ու ջրաբանական, տար սեզոններում՝ բուսական ու կենդանական աշխարհի), որոնք նշում են բնական սեզոնների սահմանները:

298. ՆՇԱՆԱՅՈՒՑԱՅԻՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ.—ИНДИКАЦИОННАЯ ФЕНОЛОГИЯ Ֆենոլոգիայի ճյուղ, որն զբաղվում է բնական սեզոնների ու դրանց ստորաբաժանումների սկսման և ավարտի, կիրարկման տեսակետից՝ սեզոնային աշխատանքների ու միջոցառումների անցկացման (ավագույն ժամկետների որոշման ու կանխատեսման բնական մեթոդների մշակմամբ: Այդ նպատակով օգտագործվում են նշանացուցային սեզոնային երևույթների համակարգեր:

299. ՆՇԱՆԱՅՈՒՑԱՐՈՒՅՍԵՐ—РАСТЕНИЯ-ИНДИКАТОРЫ Բուսատեսակներ, որոնք որոշակի էկոլոգիական պայմանների հետ այնքան ամուր ու հաստատուն կապ ունեն, որ հիշյալ պայմանները (օրինակ, հողերը, գրունտային ջրերը, օդատակար հանածոների առկայությունն ու յուրահատկությունը և այլն) կարող են խմացվել այդ բույսերի գոյությունը:

300. ՆՈՐԱՐՈՂՐՈՋՆԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՈՒՄ—ЗАЛОЖЕНИЕ НОВЫХ ПОЧЕК Ծառափիերի ֆենոլոգիական փուլ, երբ ընձյուղի վրա եղած բոլոր բողբոջները, այդ թվում՝ զագաթնայինները, նորմալ չափսեր են ընդունել, իսկ տվյալ տեսակին բնորոշ գույն դեռ չունեն: Թաքնված բողբոջներով տեսակների (սպիտակ ակացիա և այլն) տերեր տերեւակոթունի հետ ընձյուղից պոկելիս, դրանց միացման տեղում, նկատվում է այդ բողբոջի ոչ մեծ ուռուցիկություն:

301. ՆՈՐԱԼՆՁՅՈՒՂՆԵՐԻ ԱՃ—РОСТ НОВЫХ ПОБЕГОВ Փշատերեւ ծառատեսակներին, հատկապես խեղամիջուկ բնորոշ ֆենոլոգիական փուլ: Սկսված է համարվում, երբ օճման ընձյուղների վերջնամասի արդեն լրիվ տերեւակալած կարճածիլի (брахистоласт) միջին մասում երկվում են նոր աճի առաջին նշանները: Այն ավարտված է համարվում, երբ առաջացած ընձյուղների ծայրերին նկատվում է նոր ձևավորված բողբոջը, իսկ փշատերեւ ամառային տեսք է ստանում:

6

302. ՇԱՔԻԼԱՏԱԿԻ ԾՆԿԻ ՀԱՍՏԱՅՈՒՄ—УТОЛЩЕНИЕ ПОДСЕМЯДОЛЬНОГО КОЛЕНА Գյուղատնտեսական որոշ մշակովի բույսերի ֆենոլոգիական փուլ: Սկսման նշան են ծառայում արմատի կեղևի վրա ճաքերի երևալը և նրա հաստության զգալի մեծացումը: Ստույգ պահը որոշելու համար զննվում են 5-ական բույսեր դիտադաշտի շրջ տարբեր տեղերում:

303*. ՇԵՐՏԱԺԱՄ—ПЛАСТОХРОН Մեկ հանգույցի՝ տերևի և միջհանգույցի, ձևավորման համար անհրաժեշտ ժամանակ:

304. ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐ—ОКРУЖАЮЩАЯ СРЕДА Մարդու քնակության միջավայր, որն ընդգրկում է ոչ կենսածին, կենսածին ու սո-

ցիալ-տնտեսական գործոններ: Երջակա միջավայր ասելով էրբեմն հասկանում են միայն շրջապատող բնական միջավայրը:

305. ՇՐՋԱՆԱԶԵԿ ԶԵՆՈՂՈՒԿԱԿԱՆ ԴԻԱԳՐԱՄ—КРУГОВАЯ ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ДИАГРАММА Տարեկան ֆենոլոգիական երևույթների գծագրական պատկերում: Երջանի ընդհանուր կենտրոնի՝ շուրջը տեղադրվում են ֆենոլոգիտումների նյութերին համապատասխանող պայմանական նշաններ: Երջանի հատվածների չափերը ցույց են տալիս, թե տարվա որ մասում է տեղի ունեցել տվյալ բույսի զարգացումը: Այն դեպքում, երբ կարիք է լինում ներկայացնել նույն դաշտում տարբեր տարիների ընթացքում բույսերի զարգացումը, շրջանաձևի փոխարեն օգտագործում են պարուրաձև դիագրամ:

Ո

306. ՈՉ ԿԵՆՍԱՄԻՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ—АБИОТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ Միջավայրի գործոններ, որոնք պայմանավորված են անկենդան բնության (կլիմայի, լեռնագրության և այլնի) ներգործությամբ:

307. ՈՉ ԿԵՆՍԱՄԻՆ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՆՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ—АБИОТИЧЕСКИЕ СЕЗОННЫЕ ЯВЛЕНИЯ Անկենդան բնության սեզոնային երևույթներ (ձնածածկույթի առաջացումը և վերացումը, ջրամբարների սառչելը և հալվելը, առաշին և վերջին եղյամը և այլն):

308. ՈՉ ԿԵՆՍԱՄԻՆ ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒՅԹ—АБИОТИЧЕСКИЙ СЕЗОННЫЙ АСПЕКТ Լանդշաֆտի արտաքին տեսքը՝ պայմանավորված ոչ կենսածին սեզոնային երևույթների փոփոխությամբ:

309. ՈՐԹԻ ՀԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—ВЫЗРЕВАНИЕ ЛОЗЫ Խաղողի վաղի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Վաղի շիվերի մեծ մասի երկարության 2/3-ը փայտանում է, կեղևը գորշանում և հղունդով չի քերծվում:

Չ

310. ՉԱՓԱՆՈՒՄԱՊԱՏՃՆՈՒՄ—ПЛАНИМЕТРОСВЕТОКОПИЯ Տերևաթիթեղի աճը չափելու մեթոդ: Տերևաթիթեղի տակ հարմարեցվում է լուսանկարչական թուղթ կամ ժայռվեն: Տերևաթիթեղը թույլ կերպով այդ ժայռվենին է հպում վերևից հարմարեցված ապակին: Հայտածելուց հետո լուսանկարչական ժայռվենի վրա պարզ կերպով նկատելի է տերևաթիթեղի բնական չափի պատկերը: Մակերեսաչափով այդ պատկերի վրա որոշվում է տերևաթիթեղի չափսը: Նման չափումների ճշտությունն այնքան մեծ է, որ հնարավոր է որոշել տերևաթիթեղի մեկ օրվա աճը և կազմել դրա սեզոնային դիագրամը: Մեթոդն առաջարկել է Ա. Մորգանը: Տե՛ս նկ. 7:

311. ՉԱՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՅՐՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԿԱՐԳ—КОНТИНЕНТАЛЬНЫЙ ПОРЯДОК РАЗМЕРНОСТИ Մայրցամաքների, աշխարհա-

մասեր, ֆիզիկաաշխարհագրական գոտիներ ընդգրկող ֆենոլոգիական հետազոտություններ: Վերջինների կարգը կարելի է դասել Սովետական Միության ամբողջ տարածքը կամ միայն նրա եվրոպական և ասիական մասերը, Եվրոպայի սոցիալիստական երկրները, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները ընդգրկող ֆենոլոգիական հետազոտությունները, մասնավորապես՝ քարտեզները: Հասկացությունն առաջարկել է Վ. Բ. Սոչալան:

Նկ. 7. Տերևի չափալուսապատճենում (Եվկերով՝ կատարման ամսաթվերը):

312. ՉԱՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄՈԼՈՐԱԿԱՅԻՆ ԿԱՐԳ—ПЛАНЕТАРНЫЙ ПОРЯДОК РАЗМЕРНОСТИ Երկրագնդի ամբողջ աշխարհագրական թաղանթը (կենսոլորտը) ընդգրկող ֆենոլոգիական հետազոտություններ: Հետազոտությունների այս կարգին են դասվում աշխարհի առավել փոքր թափվ ֆենոլոգիական քարտեզները: Հասկացությունն առաջարկել է Վ. Բ. Սոչալան:

313. ՉԱՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՌԵԳԻՈՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳ—РЕГИОНАЛЬНЫЙ ПОРЯДОК РАЗМЕРНОСТИ Աշխարհագրական պրովինցիաները, դրանց խմբերը, ֆիզիկաաշխարհագրական մարզերը ընդգրկող ֆենոլոգիական հետազոտություններ: Այս կարգին են դասվում երկրամասերի, մարզերի և միութենական հանրապետությունների ֆենոլոգիական ու գյուղատնտեսական, օդերևութաբանական տեղեկատվությունների ու քարտեզների մեծ մասը, եվրոպական և ասիական առանձին երկրների, ԱՄՆ-ի նահանգների ֆենոլոգիական հետազոտություններն ու նյութերը: Հասկացությունն առաջարկել է Վ. Բ. Սոչալան:

314. ՉԱՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳ—ТОПОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРЯДОК РАЗМЕРНОСТИ Առանձին լանդշաֆտները, դրանց խմբերը և մասերը ընդգրկող ֆենոլոգիական հետազոտություններ: Դրանք լանդշաֆտների բնութագրման ֆենոլոգիական մասերն են, արգելավայրերի, գիտակալ կայանների, բուսաբանական այգիների, զբոսայգիների բնության օրացույցները և այլն:

315. ՉԱՓԱՄՈՒՇԱՅԻՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏԱԴԱՇՏ—ЭТАЛОННЫЙ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ УЧАСТОК Ֆենոլոգիական դիտումների և համեմատությունների համար ընտրված դիտադաշտ, որն ունի լանդշաֆտին

բնորոշ բուսականություն և բազմաթիվ տարիների ֆենոլոգիական դիտումների (10 տարուց ավելի) շարք:

316*. ՉՈՐԱՅԻՆՄԻՋՈՒՄ—КСЕРОПАУЗА Տարվա չորային շրջանում բուսական համակեցության զարգացման դադար: Տևումին առաջարկել է 4. վ. Ստանյուկովիչը:

317. ՉՈՐԱՅԻՆ ԿԼԻՄԱ—АРИДНЫЙ КЛИМАТ Անապատներին ու կիսանապատներին բնորոշ կլիմա, ուր գոլորշիացման մեծությունը մեծ չափով գերազանցում է տարվա տեղումների քանակը: Այդ կլիման աչքի է ընկնում երկնքի պարզությամբ, խոնավության խտացման բարձր աստիճանով (որը խանգարում է ամպերի առաջացմանը), շերմաստիճանի օրական մեծ տատանումներով:

318. ՉՈՐԱՅԻՆ ԾՐՁԱՆ—СУХОЙ ПЕРИОД Տե՛ս ՉՈՐԱՅԻՆ Սեջուն:

319. ՉՈՐԱՅԻՆ ՍԵՋՈՆ—СУХОЙ СЕЗОН Ամեն տարի կրկնվող, մի քանի ամիս տևող, բիշ տեղումներով ժամանակաշրջան: Բնորոշ է միջերկրածովային (չորային սեզոնը ամռանն է) և մուսոնային (չորային սեզոնը ձմռանն է) կլիմա ունեցող շրջաններին:

320. ՉՈՐԱՅՈՒՄ—ОТМИРАНИЕ Մառափների, խոտաբույսերի, հացազգիների, ձիաձետերի ու պտերների վեգետատիվ ֆենոլոգիական փուլ, երբ դրանց վերգետնյա օրգանները դեղնում և մահանում են: Մառափների համար համապատասխանում է տեբեների աշնանային գունավորման փուլին:

321. ԶՎՈՂ ԹՈՉՈՒՆՆԵՐ—ПЕРЕЛЕТНЫЕ ПТИЦЫ Բարեխառն կամ ցուրտ գոտու երկրներում բնադրվող և ձմեռելու համար ամեն տարի ավելի տաք երկրներ շփող թռչուններ:

Պ

322. ՊՏՂԱԲԵՐՈՒՄ—ПЛОДНОШЕНИЕ Բույսերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Մաղկապսակների չորացումը և սերմնարանի ուռչումը այդ փուլին անցնելու նշան է: Զանգվածային դիտումների համար ֆենոլոգիական այս փուլը ստորաբաժանում են երեք ենթափուլերի՝ պլազակալում (հացազգիների համար՝ կարթային հասունացում), պտուղների գույնի փոփոխում (հացազգիների համար՝ մոմային հասունացում) և հասուն պտուղ (հացազգիների համար՝ լրիվ հասունացում): Մասնագիտական ֆենոլոգիական դիտումների համար այդ փուլը ստորաբաժանում են կարճատև ենթափուլերի: Օրինակ, բազմամյա խոտաբույսերի այս ֆենոփուլը ստորաբաժանում են ինը ենթափուլերի (եզակի պտղակալում, զանգվածային պտղակալում, խակ պտուղների հետ հասունացածների երևալը, պտուղների զանգվածային հասունացում, սերմնաթափի կամ պտղաթափի սկիզբ, սերմնաթափ խակ պտուղների առկայության դեպքում, սերմնաթափ լրիվ հասունացած պտուղների առկայության դեպքում, սերմնաթափ բույսի չորացումից հետո, սերմնաթափ բույսի լրիվ չորացումից

հետո): Դիտումների համար ավելի հաճախ առաջարկվում է պտուղների և սերմերի հասունացում ֆենոփուլը:

323. ՊՏՂԱՐԵՐՈՒՄ ՉՈՐ ԾԱՂԿԱՆՐԻ ԴԵՊՔՈՒՄ—ПЛОДОВОШЕ-НИЕ ПРИ СУХОМ СТЕБЛЕ երկարատև վեգետացիա և ամառնադա-դար ունեցող ձմեռնականաչ (աշնանացան) խոտաբույսերի ծաղկակիր ընձուղի չորացման առանձին ենթափուլ՝ պտղաբերման վերջում:

324. ՊՏՂԱԿՈՅԱՅՈՒՄ—ОБРАЗОВАНИЕ ПЛОДОВ Բույսերի դար-դացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ նկատվում է պտղապատյանի աճը: Միամյա խոտաբույսերի պտղապատյանի թաղանթաթերթիկները այդ ժա-մանակ են երևում: Ծառաթփերի համար դա պտուղների ակտիվ աճի սկիզբն է:

325. ՊՏՂԱԿԱՆՈՒՄ—ЗАВЯЗЫВАНИЕ ПЛОДОВ Պտղաբերում ֆե-նոլոգիական փուլի սկզբնական ենթափուլ: Բնորոշվում է ծաղկապատի ընկնելով և սերմնարանի ուղեկով: Քանի որ ծաղկի բնորոշավորվելու և սերմնարանի ուղեկու սկիզբը աչքով նկատելը բավական դժվար է, այդ պատճառով էլ պտղակալման սկիզբը պայմանականորեն ընդունվում է այն պահ, երբ ավարտվում է բույսերի ծաղկումը: Եթե հետագա դիտումնե-րի ժամանակ նոր սերմնարաններ չեն հայտնաբերվում, ապա ծաղկման ավարտի փուլը նշանակում է նաև բազմացման օրգանների հետագա զար-գացման ավարտ:

326. ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ԵՎ ՍԵՐՄԵՐԻ ԲԵՐՔԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆ—ОЦЕНКА УРОЖАЯ ПЛОДОВ И СЕМЯН Պտուղների և սերմերի բերքատվության աչքաչափով գնահատման սանդղակ: Գնահատման տար-բեր համ սկիզբներ կան, բայց առավել գործածական է գնահատման վեց բալանոց համակարգը: Անբերրիություն (0), երբ պտուղներ, սերմեր և կոներ բոլորովին չկան: Շատ վատ բերք (1), երբ առանձին պտուղներ, սերմեր և կոներ կան միայն ազատ աճող ծառերի ու թփերի վրա: Վատ բերք (2), երբ ոչ մեծ քանակով պտուղներ, սերմեր և կոներ կան ազատ աճող ծառերի ու թփերի վրա և տնկարկներում: Միջին բերք (3), երբ բավականաչափ պտուղներ, սերմեր և կոներ կան ազատ աճող ծա-ռերի ու թփերի վրա և բավարար չափով՝ տնկարկներում: Լավ բերք (4), լավ պտղաբերում են ազատ աճող բույսերը և առատ՝ տնկարկները: Շատ լավ բերք (5), երբ առատ բերք կա ազատ աճող բույսերի վրա և տնկարկներում: Բերքատվության առավել ճշգրիտ քանակական մեթոդ-ները տրվում են հատուկ հրահանգներում:

327. ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ԵՎ ՍԵՐՄԵՐԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄ ՈՒ ՀԱՍՈՒՆԱՑՈՒՄ—ФОРМИРОВАНИЕ И СОЗРЕВАНИЕ ПЛОДОВ И СЕМЯН Ծա-ռաթիւրների ընձուղիների ու դրանց օրգանների զարգացման էտապ: Կազմ-ված է պտղակալում, հասունների չափսերով խակ պտուղներ և պտուղ-ների հասունացում ֆենոփուլերից: Դիտումների համար գործնականում ամենից հաճախ օգտագործվում է պտուղների և սերմերի հասունացում ֆենոփուլը:

328. ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ԵՎ ՍԵՐՄԵՐԻ ՀԱՍՈՒՆԱՅՄԱՆ ՕՐԱՅՈՒՅՑ—КА-
ЛЕНДАРЬ СОЗРЕВАНИЯ ПЛОДОВ И СЕМЯН Մշակովի և վայ-
րի բույսերի պտուղների ու սերմերի ժամանակին և անկորուստ հավա-
քելու նպատակով կազմված օրացույց: Ստեղծվում է երկարամյա ֆե-
նոլոգիական դիտումների տվյալների հիման վրա:

329. ՊՏՈՒՂՆԵՐԻ ԵՎ ՍԵՐՄԵՐԻ ՀԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—СОЗРЕВАНИЕ
ПЛОДОВ И СЕМЯН Բույսերի ամենահիմնական ու երկարատև ֆե-
նոլոգիական փուլերից մեկը: Կորիզավորների և հյութալի պտուղներ ու-
նեցող բույսերի պտուղները գունավորվում են իրենց բնորոշ գույնով, դառ-
նում փափուկ, իսկ սննդի մեջ օգտագործվողները՝ դառնում են ուտելի:
Հունդավորների պտուղները ստանում են հասուն վիճակին բնորոշ գույն
և հեշտությամբ բաժանվում են պտղաշիվից: Սերկեկիներու, խնձմեկների,
տանձենու, խնձորենու, արոսենու պտղապատյանի վիճակով դժվար է
պարզել պտղի հասունացման ժամկետը: Այդ պատճառով էլ հասունա-
ցած կարելի է համարել այդ բույսերի այն պտուղները, որոնք ստացել են
հասուններին բնորոշ գույն: Չոր և ոչ ուտելի պտուղների ու սերմերի
հասունացման սկիզբը որոշելը դժվար է: Այդ պատճառով էլ այդ բույ-
սերի համար դիտվում է պտուղների թափվելը կամ ցրումը: Չոր պտուղ-
ների և սերմերի հասունացման մասնավոր նշաններն են. ուռենու սերմ-
նատուփիկները բացվում են և թևիկների խրձերով սերմերը դուրս են
թռչում: Լաստենու տեսակների կոները լրիվ գորշանում և ճաքճքում են:
Հաճարենու տեսակների և իսկական շագանակենու դարչնագույն դարձած
պտղակալները բացվում են և ալլն: Մերկասերմ բույսերի մատղաշ կո-
ները, որոնց թեփուկները դեռ նուրբ ու փափուկ են, ստանում են հա-
սուն վիճակին բնորոշ չափսեր և գորշականալ կամ կարմրականալ գույն:
Հասունացման հաջորդ ենթափուլի ժամանակ այդ թեփուկները փայտա-
նում են, սերմերը սկսում են թափվել: Հացազգիների հասունացումը
որոշվում է ցողունի վերին մասի դիզնելով ու սերմերի թափվելով: Հասկը
կամ հուրանը սեղմելիս ձեռքում հատիկներ են մնում: Հացազգիների
լրիվ հասունացած հատիկը ամուր է, չի ծովում, և պատյանի պարու-
նակությամբ դուրս չի մղվում: Պտուղների և սերմերի հասունացման
փուլը ստորաբաժանում են երեք ենթափուլերի (հասունացման սկիզբ,
լրիվ հասունացում, հասունացման ավարտ):

330. ՊՐՈԱՆՏՆԵՐ—ПРОАНТЫ Մինչև տերեաբացը ծաղկող բույ-
սեր:

2

331. ՋԵՐՄԱՍԻՏԻՃԱՆԱՅԻՆ ԱՍԻՃԱՆԱՓՈՆՈՒՄ—ТЕМПЕРАТУР-
НЫЙ ГРАДИЕНТ Միավոր տարածության ու բարձրության վրա օդի
ջերմաստիճանի փոփոխումը բնութագրող մեծություն: Տարբերում են՝ հո-

բիզնեսական, ուղղաձիգ և ազդեցիկ ջերմաստիճանային աստիճանափոխում:

332. ԶԵՐՄԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԻ ԳՈՒՄԱՐ—СУММА ТЕМПЕРАТУР Օդի օրական միջին ջերմաստիճանների դրական արժեքների գումարը՝ բույսի կամ կենդանու ֆենոլոգիական կամ միջփուլային որևէ ժամանակահատվածի համար: Նման հաշվարկի համար հիմք է ընդունվել այն, որ բույսի զարգացումը հիմնականում կախված է ստացվող ջերմության քանակից: Ժամանակի որոշակի հատվածում բույսի ստացած ջերմության քանակի չափանիշը այդ ժամանակահատվածի բոլոր օրերի օդի ջերմաստիճանների ամբողջ գումարն է կամ այդ ժամանակահատվածի միջին օրական ջերմաստիճանների գումարը: Ըստ որում, ջերմաստիճանների գումարը հաշվարկելիս խիստ կարևոր է ելակետային ամսաթվի ճիշտ ընտրությունը: Զերմաստիճանների գումարը բույսերի և կենդանիների սեզոնային զարգացման հետ սերտորեն կապված երկրահամակարգերի ջերմային ռեժիմի ընդհանրացված ցուցանիշն է: Հասկացության հեղինակը՝ XVІІІ դարի ֆրանսիացի բնախույզ Ռ. Ռեոմյուրն է:

333. ԶԵՐՄԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԻ ԳՈՒՄԱՐՆԵՐԻ ՄԵԹՈԴ—МЕТОД СУММЫ ТЕМПЕРАТУР Բաց թողնված ֆենոամսաթվերի վերականգնման հաշվարկային մեթոդներից մեկը ֆենոլոգիայում: Օգտագործվում են ֆենոլոգիական փուլերի բնորոշ ջերմաստիճանների գումարները:

334. ԶԵՐՄԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՆՎԱՆԱԳԻՐ—ТЕМПЕРАТУРНО-ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ НОМОГРАММА Տե՛ս ՖԵՆՈԶԵՐՄԱՆԱՎԱՆԱԳԻՐ:

335. ԶԵՐՄԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿԱՆԵԱՏԵՍՈՒՄ—ТЕРМОФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ПРОГНОЗ Օդերևութաֆենոլոգիական կանխատեսումների եղանակ: Նման կանխատեսման պարզ մեթոդը հիմնված է այն բանի վրա, որ շրջապատի ջերմաստիճանով պայմանավորված՝ սեզոնային երևույթների սկսման արագությունը ուղիղ համեմատական է բնության զարնանային վերակենդանացումից կամ սեզոնային այլ սահմանագծից մինչև այդ երևույթները սկսվելու ժամանակահատվածի միջին ջերմաստիճանին: Գարնանային վեգետացիայից սկսած, ցանկացած սեզոնի ամբողջ ընթացքն արտացոլող ջերմային ռեժիմի չափանիշը օդերևութաբանական ստանդարտ խցիկների ջերմաչափերի ցուցումներով հաշվարկված օդի օրական միջին ջերմաստիճանների աճն է: Եթե հայտնի է կանխատեսվող ժամանակահատվածի ջերմային ռեժիմը, ապա դժվար չէ դրա հիման վրա հաշվարկել ջերմաստիճանների գումարի սպասվելիք կուտակման ընթացքը, իսկ դրանով՝ ջերմաստիճանով պայմանավորված սեզոնային երեւույթների սկսման ժամկետները: Զերմաֆենոլոգիական կանխատեսում կարող է արվել նաև փորձալիճակագրական տվյալների հիման վրա:

336. ԶՐԱԶԵՐՄԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ—ГИДРОТЕРМОФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ Բուսատեսակների՝ օդի ջերմաստիճանով ու հողի խոնավությամբ պայմանավորված ֆենոփուլերի փոփոխման հետազոտում: Հասկացությունն առաջարկել է Ի. Ն. Բելյեմանը: Նույն

իմաստով ավելի հաճախ օգտագործվում է Էկոլոգոֆենոլոգիական դիտումներ հասկացությունը:

337. ԶՐԱՎԱԶԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ԳԵՏԵՐԻ ՍԱՌՅԱԶՆԵՐՈՒՄ—ВСКРЫТИЕ ВОДОЕМОВ И РЕК Զրավազանների (լճեր, լճակներ, ջրամբարներ) և գետերի սեզոնային երևույթ: Սառցածածկի քայքայման պրոցես, որը կատարվում է ջերմության և ջրի վարարումից առաջացած միխանիկական ուժերի աղբեցության տակ: Նախորդում է սառցաբերացին:

Ս

338. ՍԱՌՅԱԼՆԹԱՅ—ЛЕДОХОД Գետերի վրա նկատվող սեզոնային երևույթ: Այն օրը, երբ առաջին անգամ նկատվում է գետով շարժվող ջարդոտված սառցի համատարած հոսք: Տարբերում են զարնանային և աշնանային սառցաբեկումներ: Գարնանային սառցաբեկումից ժամանակ շարժվում են սառցածածկի քայքայման հետևանքով առաջացած սառցաբեկորները, իսկ աշնանային սառցաբեկումից ժամանակ՝ նոր առաջացող սառցակտորները և ավից չուրը թափվող սառցաբեկորները:

339. ՍԱՌՅԱԿԱԼՈՒՄ—ЛЕДОСТАВ Գետերի, լճերի և ջրամբարների վրա նկատվող սեզոնային երևույթ: Այն օրը, երբ դրանց վրա առաջին անգամ տառչանում է անշարժ սառցի համատարած ծածկ:

340. ՍԵՋՈՆ—СЕЗОН Տարվա ժամանակահատված, որն ունի սրուշ տեղումնություն, սկսվում և ավարտվում է որոշակի ժամկետում ու տարբերվում է մյուս սեզոններից իր ուրույն եղանակային պայմաններով (հատկապես ջերմաստիճանի և տեղումների ռեժիմով, կենդանի և անկենդան բնության երևույթների ու դաշտային աշխատանքների կոմպլեքսով, շրջապատի բնության բնորոշ տեսքով): Սեզոնների առանձնացման մի քանի եղանակներ կան (աստղաբաշխական, կլիմայական, ֆենոլոգիական): Ըստ աստղաբաշխական եղանակի, սեզոններն առանձնացվում են ըստ գիշերահավասարների և արևադարձերի օրերի (գարունը սկսվում է մարտի 21-ին, ամառը՝ հունիսի 22-ին, աշունը՝ սեպտեմբերի 23-ին, ձմեռը՝ դեկտեմբերի 22-ին): Այս սկզբունքը հիմնականում կիրառվում է երկրագնդի բարեխառն գոտիներում: Կլիմայական եղանակով սեզոններն առանձնացվում են որոշակի ջերմաստիճանների փոփոխումներով (գարունը համարվում է սկսված, երբ ջերմաստիճանը 0°-ից հաստատուն կերպով բարձրանում է, ամառը՝ երբ այն բարձրանում է 15°-ից, աշունը՝ 15°-ից իջնում է, ձմեռը՝ 0°-ից իջնում է): Բավական դժվար է առանձնացնել տարվա եղանակները ֆենոլոգիական հատկանիշներով, բայց դա յուրաքանչյուր վայրի համար ամենից անաչառն է, քանի որ սեզոնների սկսվելը և ավարտվելը սերտորեն կապված են կենդանի և անկենդան բնության սեզոնային փոփոխությունների հետ, որոնք իրենց հերթին պայմանավորված են ջերմային պայմանների փոփոխություններով: Այդպիսի սեզոնները ֆենոլոգիայում կոչվում են քնական սեզոններ: Բա-

րեխաուն գոտու տարվա սեզոններն են՝ ձմեռը, գարունը, ամառը և աշունը: Այլ վայրերում տարբերում են ցուրտ, տաք, շոք, խոնավ, մուսոնային և այլ սեզոններ: Յուրաքանչյուր տարվա հիմնական սեզոնները ստորաբաժանվում են ենթասեզոնների, որոնք իրենց տարբերիչ կողմերով բնորոշում են սեզոնի սկզբնական, միջին կամ վերջին ժամանակահատվածները (օրինակ, գարունը կարող են ստորաբաժանել գարնանամուտի, գարնան սկզբի, բուռն գարնան և այլն):

341. ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ԴԻՆԱՄԻԿԱ.—СЕЗОННАЯ ДИНАМИКА Բույսերի և կենդանիների առանձին տեսակների կամ համակենցյությունների սեզոնային զարգացման ընթացքը:

342. ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹ.—СЕЗОННОЕ ЯВЛЕНИЕ Ֆենոլոգիական դիտորյեկտի վիճակը դիտման պահին (օրը): Քանի որ դիտորյեկտը իր յուրաքանչյուր կոնկրետ վիճակում կարող է դիտվել միայն տարվա խիստ որոշակի ժամանակ, ապա այդ վիճակի արտահայտությունը տվյալ պահին ընդունվում է որպես սեզոնային երևույթ: Ըստ որում, սեզոնային երևույթը, ի տարբերություն ֆենոլոգիական փուլի, զրանցվում է մեկ ամսամիջով: Դիտորյեկտը, որոշակի սեզոնային վիճակում, զրանում է որոշ բանակի օրերի ընթացքում: Այդ օրերից յուրաքանչյուրում նրա արտաբերյալ տեսքը կարող է որոշ չափով տարբեր լինել: Այդ պատճառով դիտորյեկտի սեզոնային վիճակը բնորոշվում է ոչ թե մեկ, այլ մի քանի իրար հաջորդող սեզոնային երևույթներով: Դիտորյեկտների սեզոնային վիճակը որոշվում է արտաբերյալ նշաններով (հիմնականում բուսական աշխարհի երևույթներ), վարբի կամ տեղափոխման նշաններով (հիմնականում կենդանական աշխարհի երևույթներ), չափումների տվյալներով (եղանակի տարբեր):

343. ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹԻ ՃԱԿԱՏԻ ՇԱՐՃՄԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ.—СКОРОСТЬ ПРОДВИЖЕНИЯ ФРОНТА СЕЗОННОГО ЯВЛЕНИЯ Հայնական ֆենոլոգիական աստիճանափոխմանը հակադարձ մեծություն: Չափվում է միջօրեականի ուղղությամբ 1 օրվա ընթացքում երևույթի ձալատի անցած կիլոմետրերով: Օրինակ, Կիևի և Լենինգրադի միջև թխնու ծաղկման շարժման միջին արագությունը ըստ հաշվարկների կազմում է 41,5 կմ/օր:

344. ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՆԱԽԱՆՇԱՆՆԵՐ.—НАРОДНЫЕ ПРИМЕТЫ СЕЗОННЫХ ЯВЛЕНИЙ Տեղական բնության հանրաճանաչ երևույթներ, որոնք մարդկության դարավոր փորձի հիման վրա դարձել են զրանցից բխող կամ զրանց զուգահեռ ընթացող բնական այլ երևույթների ժամկետների կանխագուշակման նշանացույց: Այսպես, Արարատյան դաշտի բնակիչների փորձով, երբ վերանում է Արալի լճոան գազաթի ձյունը, կարելի է սկսել չեքմասեր բանջարանոցային բույսերի սածիլումը, հրք վերանում է Փոքր Մասիսի գազաթի ձյունը, հասունանում է ձմերուկը, և կարելի է սկսել խաղողա-

քաղը: Արարատյան դաշտում նշենու ծաղկումը հուշում է, որ միաժամանակ սկսվել է գեղձենու ծաղկաբողբոջների բացվելը և այլն:

345. ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԷՏԱՊ—ЭТАП СЕЗОННОГО РАЗВИТИЯ Բնության սեզոնային զարգացման երևույթների որոշակի ընդհանրություն ունեցող ֆենոլոգիական մի քանի փուլեր ընդգրկող ստորաբաժանում: Օրինակ, պտուղների և սերմերի կազմավորում ու հասունացում էտապը կազմված է պտղակալում, հասունների չափսերով խալ պերտուղներ և պտուղների հասունացում ֆենոփուլերից:

346. ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՌԻՐՄԻԿԱ—СЕЗОННАЯ РИТМИКА Տարվա ընթացքում օրգանիզմների, բուսական պոպուլյացիաների, համակենցությունների և էկոհամակարգերի վիճակի ու զործունեության փոփոխում: Ըստ որում, օրգանիզմները և բուսական պոպուլյացիաները փոխում են աճի ու զարգացման տեմպերը, բուսական համակենցությունները և էկոհամակարգերը՝ տեսությունները, արդյունավետ զործունեության տեմպերը, ընդհանուր վիճակը, այդ թվում նաև հողերի վիճակը:

347. ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՎԵՐԱԿՈՇԵՎԿԱ—СЕЗОННАЯ ПЕРЕКОЧЕВКА Վայրի կաթնասունների կյանքի հիմնական սեզոնային երևույթներից մեկը: Կապված շրջակա բնության սեզոնային փոփոխությունների հետ, կեր հայրթայիվելու նպատակով տեղից տեղ են փոխվում:

348. ՍԵՋՈՆԱՅԻՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴՅՈՒՄՆԵՐ—СЕЗОННЫЕ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Տնտեսական ֆենոլոգիական ԴՅՈՒՄՆԵՐ:

349. ՍԵՋՈՆԻ ԱՍՏԻՃԱՆ—СТУПЕНЬ СЕЗОНА Բնական սեզոնի փոքր ստորաբաժանում, որը համապատասխանում է քաղաքացիական օրացույցի շաբաթին կամ հնգօրյակին:

350. ՍԵՋՈՆԻ ԸՆԹԱՑԱՇՐՋԱՆ—СТАДИЯ СЕЗОНА Բնական սեզոնի ստորաբաժանում: Տերմինն առաջարկել է Ա. Պ. Շեննիկովը: Նույնն է՝ ԲՆԱԿԱՆ ԵՆԹԱՍԵՋՈՆ:

351. «ՍԵՋՈՆՆԵՐԻ ՄՈՒՏՔԸ ԱՋ ՈՒՍՐ ԱՌԱՋ»—«ЗАХОЖДЕНИЕ СЕЗОНОВ ПРАВЫМ ПЛЕЧОМ ВПЕРЕД» Ֆենոլոգիական երևույթ, որն առաջանում է եվրոպայում և մասամբ Սիբիրի արևմուտքում միջօրեական (հարավ-հյուսիս) և երկայնական (օվկիանոս-ցամաք) սեզոնային շերմային պրոցեսների փոխադրեցության հետևանքով: Երևույթի էությունը կայանում է նրանում, որ զարնանային սեզոնային երևույթները սկսվում են ամենից առաջ եվրոպայի հարավ-արևմուտքում: Այստեղից դրանք տարածվում են դեպի հյուսիս-արևելք: Գարնան սկզբում այդ տեղաշարժի վրա տիրապետում է երկայնական ազդեցությունը: Հետագայում աճում է միջբևեականի ազդեցությունը: Սեզոնային երևույթների ճակատը ավելի ու ավելի շեղվում է դեպի հյուսիս, իսկ ամառն սկզբին արդեն շարժվում է հարավից հյուսիս: Ամռան վերջում սեզոնային երևույթների շարժումն ընդունում է հյուսիս—հյուսիս-արևմուտք ուղղությունը, իսկ աշնանային երևույթները շարժվում են հյուսիս-արևելք:

352. ՍԵԶՈՆԻ ՓՈՒԼ—ФАЗА СЕЗОНА Ընական սեզոնի ստորաբաժանում: Տերմինն առաջարկել է Ն. Ն. Գալախովը: Նույնն է՝ ԲՆԱԿԱՆ ԵՆԹԱՍԵԶՈՆ:

353. ՍԵՐՄԱՅՐՈՒՄ—РАССЕИВАНИЕ ПЛОДОВ И СЕМЯН Բույսերի տարեկան զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Կենդանիների միջոցով տարածվող չյութալի պտուղներն ու սերմերը ստանում են հասուն վիճակին բնորոշ գույն ու դառնում են ուտելի: Մանր ընկուզանման պտուղներով բուսատեսակների (մայրի, տխլենի, կաղնի) այս փուլը սկսվում է առաջին հասուն պտուղների կամ կոնների թափման պահից: Քամու միջոցով տարածվող բուսատեսակների (կելի, լաստենի, սոճի, եղևնի և այլն) առաջին առողջ պտուղները թռչում են: Այս ֆենոլոգիական փուլը ստորաբաժանում են երեք ենթափուլերի (սերմացրման սկիզբ, դանգվածային սերմացրում, սերմացրման ավարտ): Սերմացրում չի համարվում՝ երաշտի հետևանքով, ինչպես նաև հիվանդություններով ու վնասատուներով՝ վնասված պտուղների ու սերմերի թափվելը:

354. ՍԵՐՄԵՐԻ ՄՈՒՄ—ПРОРАСТАНИЕ СЕМЯН Բույսերի վեգետացիայի սկզբնաշրջան: Որոշվում է արմատների երևան գալով: Այդ նպատակով ցանքսից որոշ ժամանակ անց դիտադաշտի շորս տարբեր մասերից փորում հանում են 4—6-ական սերմեր: Եթե հանված 4—6 սերմերի արմատիկներն արդեն երևացել են, ուրեմն տվյալ օրը համարվում է այդ ֆենոփուլի սկիզբը:

355. ՍԵՐՄԱՍՔ—ОБСЕМЕНЕНИЕ Բույսերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Տե՛ս ՍԵՐՄԱՅՐՈՒՄ:

356. ՍԻՆՈՒՋԻԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒՅՓ—СИНУЗИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ Բուսական համակեցության բազմատեսակությամբ ու բազմասինուդիականությամբ պայմանավորված ֆենոլոգիական տեսությունների ու ֆենոփուլերի հաջորդականության խախտում կամ կրկնում: Օրինակ, համակեցության առանձին սինուդիաներում տարրեր բուսատեսակների ծաղկմամբ է պայմանավորված այդ համակեցությունում մի քանի անգամ կրկնվող ծաղկման տեսությւը: Տերմինն առաջարկել է Վ. Ֆ. Շամուրինը:

357. ՍՊՈՐԱՍՔ—СПОРОНОШЕНИЕ Զիաձևտերի և պտերների զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Սպորանոթներից թափվում են սպորները: Ստորաբաժանում են երեք ենթափուլի՝ սպորաթափի սկիզբ, զանգվածային սպորաթափ և սպորաթափի ավարտ:

358. ՍՊՈՐԵՐԻ ՀԱՍՈՒՆԱՅՐՈՒՄ—СОЗРЕВАНИЕ СПОР Պտերների անսեռ սերունդի ֆենոլոգիական փուլ: Սպորակիր տերեւների ներքևի կողմը գորշանում կամ դեղնում է, թափահարելիս սպորները թափվում են:

359. ՍՍԱՅԻՆԱԿ՝ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—СТАЦИОНАРНЫЕ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Հատուկ ընտրված և առանձնացված դիտադաշտում տարիների ընթացքում ամբողջ համակեցության կամ առանձին բույսերի վրա կատարվող ֆենոլոգիական դի-

տումներ: Նախատեսվում են նաև միաժամանակյա — օդերևութաբանական չափումներ:

360. ՍՈՒՐԼԻՄԱՅԻԱ—СУБЛИМАЦИЯ Նյութերի բյուրեղային վիճակից, առանց հեղուկ դառնալու, գազային վիճակին անցնելու պրոցես: Օդերևութաբանություներում այդ տերմինը օգտագործվում է հակառակ նշանակությամբ՝ մթնոլորտի գազային վիճակում գտնվող ջրի անցումը պինդ վիճակի (օրինակ, եղյամի առաջացման ժամանակ):

Վ.

361. ՎԱՂԱՆՅԻԿՆԵՐ—ЭФЕМЕРЫ Շատ կարճ կենսաշրջանով միամյա խոտաբույսեր (սերմերն առաջանում են վեգետացիան սկսվելուց 3—4 շաբաթ անց): Բնորոշ են բարեխառն լայնությունների տափաստաններին և անապատներին: Դրանց զանգվածային զարգացումը լինում է զարնանք և ավարտվում մինչև ամառվա չորային ժամանակները (ճարտարական զարնանային, վառվուրկի տեսակներ և այլն):

362. ՎԱՂԱՆՅԻԿԱՆՄԱՆՆԵՐ—ЭФЕМЕРОИДЫ Կարճամեկուս վեգետացիա և երկարամեկուս դադար ունեցող բազմամյա խոտաբույսեր: Դադարի ընթացքում պահպանվում են պլալարների, կոճղարմատների և սոխուկների ձևով: Լայնորեն տարածված են տափաստաններում և անապատներում: Դրանց զանգվածային վեգետացիան դիտվում է զարնանք (կակաչներ, բրբումներ և այլն):

363. ՎԱՂ ԱՇՆԱՆՅԻՆ ՅՐՏԱՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ—РАННИЙ ОСЕННИЙ ЗАМОРОЗОК Բուսյան սեզոնային երևույթ: Առանձին տարիներին վաղ աշնանը (երևանի պայմաններում սկստեմբերի սկզբին) դիտվող ցրտահարություն՝ ցերեկային դրական ջերմաստիճանների պայմաններում գիշերը օդի ջերմաստիճանի իջեցում 0° -ից ցածր:

364. ՎԱՂ ԴԵՂԻՆ, ՀԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—РАННЯЯ ЖЕЛТАЯ СПЕЛОСТЬ Վուշի հասունացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ սերմերը ձեռք են բերում բաց դեղին գույն, իսկ սերմերի տուփիկների վրա դեռ կանաչ բծեր են երևում:

365. ՎԵԳԵՏԱՏԻՎ ՄԱՅՐԱԲՈՂԲՈՋՆԵՐԻ ԱՃ—РОСТ ВЕГЕТАТИВНЫХ МАТЕРИНСКИХ ПОЧЕК Մառափիերի ընձյուղների ու դրանց օրգանների սեզոնային զարգացման էտապ: Ընդգրկում է բողբոջառույն և բողբոջափրքում ֆենոլոգիական փուլերը:

366. ՎԵԳԵՏԱՏԻՎ ՇՐԳԱՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՓՈԽԼԵՐ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ ФАЗЫ РАЗВИТИЯ ВЕГЕТАТИВНЫХ ОРГАНОВ Բույսերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլերի երկու հիմնական խմբերից մեկը: Ընդգրկում է ձմեռնադադար, բույսերի «լաց», բողբոջառույն, ընձյուղան, բողբոջափրքում, տերևաբաց, ամառային վեգետացիա, տերևների ամառային դեղնում, տերևների աշնանային գունափոխում և տերևաբափ ֆենոլոգիական փուլերը:

367. ՎԵԳԵՏԱՑԻԱ.—ВЕГЕТАЦИЯ 1. Բույսերի տարեկան զարգացման ամբողջ լիաշրջանը: 2. Ի. Ն. Բեյդեմանն այդ տերմինի տակ հասկանում է բույսերի զարգացման զարնանային ֆենոլոգիական փուլ, որը ծառափայլին բույսերի համար բաղկացած է վեց ենթափուլերից (բողբոջափլթում, երրորդ տերև, տերևաբողբոջների կանաչում, մատղաշ տերևների երևան գալը, տերևների մեծ մասի բացվելը, լրիվ տերևակալում), բազմամյա խոտաբույսերի համար՝ յոթ ենթափուլից, միամյա խոտաբույսերի համար՝ չորս ենթափուլից: Ֆենոլոգներից շատերը այդ ենթափուլերի մեծ մասը համարում են առանձին ֆենոլոգիական փուլեր:

368. ՎԵԳԵՏԱՑԻԱՅԻ ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ՎԵՐՍՎՈՒՄ—ОСЕННЕЕ ВОЗОБНОВЛЕНИЕ ВЕГЕТАЦИИ Տար ու տեղումներով առատ աշուն ունեցող տարիներին որոշ բույսերի (օրինակ՝ բոշխեր) աճի վերսկսում:

369. ՎԵԳԵՏԱՑԻԱՅԻ ԱՎԱՐՏ—ОКОНЧАНИЕ ВЕГЕТАЦИИ Խոտաբույսերի և ծառափիերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Որոշ հեղինակներ միամյա խոտաբույսերի այդ ֆենոփուլը ստորաբաժանում են երկու, բազմամյա խոտաբույսերին՝ ինը, ծառափիերին՝ վեց ենթափուլերի: Ծառափիերի ենթափուլերն են՝ տերևների գունափոխման սկիզբը, տերևների բնական գույնի գերակշռումը, տերևաթափի սկիզբը, զանգվածային տերևաթափը, տերևների մեծ մասի թափումը, տերևաթափի ավարտը: Երբեմն նշված ենթափուլերի մի մասը (տերևների գունափոխման սկիզբը, տերևաթափի սկիզբը և այլն) համարվում են ինքնուրույն ֆենոլոգիական փուլեր:

370. ՎԵԳԵՏԱՑԻԱՅԻ ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ՎԵՐՍՎՈՒՄ—ВЕСЕННЕЕ ВОЗОБНОВЛЕНИЕ ВЕГЕТАЦИИ Խոտաբույսերի և ծառափիերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Հաջորդող մյուս ֆենոփուլերից որակապես տարբերվում է նրանով, որ այդ ընթացքում բույսերի սնուցումը ամբողջապես կատարվում է իրենց պաշարների հաշվին: Ձմեռնականաչ բույսերն այդ ֆենոփուլը չունեն: Ծառերի այդ փուլը սկսված է համարվում այն ժամանակ, երբ նախորդ տարվա ընձյուղների վրա նկատվում է բողբոջալուծում: Այդ ժամանակ թփերի փայտացած ընձյուղների վրա ուռչում են փոքր կանաչ բողբոջները: Բազմամյա խոտաբույսերի նախորդ տարվա ընձյուղների ստորին հանգույցներում երևում են ասեղնաձև, ամուր փաթաթված մատղաշ տերևներ: Բոշխերի այս ֆենոփուլը սկսվում է նախորդ տարվա տերևների աճի ավարտով, որից հետո միայն հայտնվում են զարնանային մատղաշ տերևները:

371. ՎԵԳԵՏԱՑԻԱՅԻ ԴԱՌԱՐ—ПРЕКРАЩЕНИЕ ВЕГЕТАЦИИ Տե՛ս ՎԵԳԵՏԱՑԻԱՅԻ ԱՎԱՐՏ:

372. ՎԵԳԵՏԱՑԻԱՅԻ ՇՐՋԱՆ—ВЕГЕТАЦИОННЫЙ ПЕРИОД 1. Տարվա ժամանակահատված, որի օդերևութաբանական պայմանները բույսերի աճի ու զարգացման հնարավորություն են ստեղծում: Բարևխառն լայնություններում այդ ժամանակ օդի միջին օրական ջերմաստիճանը 5°-ից բարձր է: 2. Բույսի զարգացման լիաշրջանի անցման

համար անհրաժեշտ ժամանակը: Ամառնականաչ բույսերի համար դա զարնանը սերմերի ծրումից կամ աճման առաջին երևույթներից (բույսերի «լաց», բողբոջառուչում և այլն) մինչև լրիվ չորացումը (միամյա բույսերի համար) կամ վերգետնյա օրգանների մահացումը (բազմամյա խոտաբույսերի, տերևաթափվող ծառաթփերի համար) ընկնող ժամանակահատվածն է: Զմեռնականաչ բույսերի համար պայմանականորեն ընդունված է դրանց ձյան տակից դուրս գալուց մինչև նորից հաստատուն ձյունածածկույթի տակ անցնելու (խոտեր, թփիկներ), կամ զարնան օդի դրական ջերմաստիճանների հաստատուն անցումից մինչև աշնան բացասական ջերմաստիճաններին անցնելու (ծառեր, թփեր) ժամանակահատվածը: Մշտականաչ բույսերի համար դա զարնանային ակտիվ վեգետացիային բնորոշ գույնի ձևեր բերումից մինչև աշնան գունազրկվելը ընկած ժամանակահատվածն է: Գյուղատնտեսության մեջ վեգետացիայի շրջանը մշակովի բույսերի աճի սկզբից մինչև բերքահավաքը ընկած ժամանակահատվածն է:

373. ՎԵԳԵՏԱՑԻՍՅՈՒՆ ՍԿԻՉԸ—НАЧАЛО ВЕГЕТАЦИИ Բույսերի զարգացման տարեկան լիաշրջանի սկիզբը: Ամառնականաչ բույսերի վեգետացիայի սկիզբը է համարվում բողբոջափրքումը (բազմամյա բույսեր) և առաջին ծիլերի երևալը (միամյա բույսեր): Զմեռնականաչ ու մշտականաչ բույսերի այս ֆենոփուլի սկիզբը պայմանականորեն ընդունված է համարել ձյան լրիվ հալվելու կամ ձյան բացակայության դեպքում, օդի ջերմաստիճանը ցերեկը 5° -ից հաստատուն կերպով վեր բարձրանալու օրը:

374. ՎԵՐԱԿԱՆԳՆԵՄԱՆ ԲՈՂԲՈՋՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՆՈՐՈՒՄ ԸՆԶՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎՐԱ—ФОРМИРОВАНИЕ НА ПОБЕГАХ ПОЧЕК ВОЗОБНОВЛЕНИЯ Սաղարթավոր ծառաթփերի ընձյուղների և դրանց օրգանների սեղոնային զարգացման էտապ: Ստորարածանվում է երկու ֆենոփուլերի՝ շիվերի վրա էանաչ, մանր էլունդների տեսքով բողբոջների առանձնացումը (երբեմն այն սխալ կերպով անվանում են բողբոջահիմնում) և բողբոջների արտաքին թեփուկների խցանացում: Վերջինի ժամանակ բողբոջներն ավարտել են աճը, արտաքին թեփուկները խցանացել և ստացել են դադարի վիճակում գտնվող բողբոջին բնորոշ գույն:

375. ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՄԱՆ ԲՈՂԲՈՋՆԵՐԻ ԱՃ—РОСТ РЕПРОДУКТИВНЫХ ПОЧЕК Ըստ Ն. Ե. Բուլիգինի, լայնատերև ծառերի ընձյուղների և դրանց վրա եղած օրգանների սեղոնային զարգացման ժամանակահատված: Այն ստորարածանում է բողբոջառուչում և բողբոջների զարգացում փուլերի: Սովորաբար օգտագործվում են բողբոջառուչում և բողբոջափրքում տերմինները:

376. ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՄԱՆ ԲՈՂԲՈՋՆԵՐԻ ՈՒՌՁՈՒՄ—НАБУХАНИЕ РЕПРОДУКТИВНЫХ ПОЧЕК ՏԿՍ ԲՈՂԲՈՋԱՌԻՌՁՈՒՄ:

377. ՎԵՐԱՐՏԱԴՐՄԱՆ ՕՐԳԱՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱՆԵ ՓՈԼԵՐ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ ФАЗЫ РАЗВИТИЯ РЕПРОДУК-

ТИВНЫХ ОРГАНОВ Բույսերի տարեկան զարգացման ֆենոլոգիական փուլեր (բողբոջառույզում, կատվիկների փխրեցում, կոկոնակալում, ծաղկում, կրկնածաղկում, պտղակալում, պտուղների և սերմերի կազմավորում ու հասունացում, սերմացում)։

378. ՎԵՐՋԻՆ ՅՐՏԱՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՈՂԻ ՄԱԿԵՐԵՎՈՒՅԹԻՆ—ПОСЛЕДНИЙ ЗАМОРОЗОК НА ПОВЕРХНОСТИ ПОЧВЫ Գարնան այն օրը, երբ 2 մ և ավելի բարձրության վրա գրական ջերմաստիճանի պայմաններում, հողի մակերևույթին և խոտածածկույթում վերջին անգամ դիշերը նկատվում է ջերմաստիճանի իջեցում մինչև 0° և ավելի ցածր։ Նշվում են նաև իջեցման ջերմաստիճանը և այն բուսատեսակները, որոնք այդ ցրտահարությունից վնասվել են։

S

379. ՏԱՐԱՄԱՍԱՀՄԱՆ—АРЕАЛ Կենսաաշխարհագրության հիմնական հասկացություններից մեկը։ Երկրագնդի մակերևույթի այն տարածությունը, որ զբաղեցված է բուսական կամ կենդանական որևէ սև-սակով, ցեղով, ընտանիքով, սորտով կամ կարգաբանական այլ միավորով։ Տարածասահմանի ձևն ունի իր օրինաչափությունները։ Դա ամենից առաջ որոշվում է կլիմայական սահմաններով։ Բացի կլիմայից, այդ սահմանները ակնառու շափով որոշվում են նաև հողերով։

380. ՏԱՐԱՄԱՅՆՆՈՑՈՒՑԻՑԻՉ ՀԱՄԱԿԱՐԳ—ТЕРИТОРИАЛЬНО-ФЕНОИНДИКАЦИОННАЯ СИСТЕМА ՏԵՄ ՏՅՁ։

381. ՏԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՅՆՆՈՒՈՐԻՍ—ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНАЯ ФЕНОЛОГИЯ Լեռնաշղթաների առանձին գոտիների, հովիտների, լանջերի ու դրանց որոշակի անկյունների ֆենոլոգիա։ Այլ կերպ ասած, միկրո-կլիմայի ազդեցությամբ պայմանավորված ֆենոլոգիա։

382. ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵԹՈՎ—МЕТОД РАЗНОСТЕЙ Բաց-թողած ֆենոժամկետների ստացման հաշվարկային մեթոդներից մեկը, որի միջոցով հայտնաբերվում է տարբեր, բայց իրարից ոչ հեռու գտնվող ֆենոլոգիական դիտադաշտերում կատարված դիտումների շարքերի միատեսակությունը և դիտումների բոլոր տարիների համար հաշվարկվում են այդ դիտադաշտերի ֆենոժամկետների միջին տարբերությունները։ Ստացված միջին տարբերություններն օգտագործվում են բացթողած ժամկետների հաշվարկման համար։ Այս մեթոդով ստացված տվյալները ստուգելու համար օգտագործվում են մի քանի եղանակներ, որոնցից ամենահիմնականը փառեզագրական վերլուծությունն է։

383. ՏԱՐԵԿԱՆ ԼԱՅՆՈՒՅԹԸ ՕՒԵՐԵՎՈՒԹԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ—ГОДОВАЯ АМПЛИТУДА В МЕТЕОРОЛОГИИ Տարվա ընթացքում փոփոխվող օդերևութաբանական որևէ տարրի (ջերմաստիճան, խոնավություն, ճնշում և այլն) միջին ամսական ամենամեծ և ամենափոքր

նշանակությունների տարբերությունը: Հաշվարկվում է որոշակի տարվա կամ բազմամյա միջին ժամանակամիջոցի համար:

384. ՏԱՐԵԿԱՆ ՌԻԹՄԻԿԱ—ГОДОВАЯ РИТМИКА ՏԵ՛ս ՍԵՂՈՆԱ-ՅԻՆ ՌԻԹՄԻԿԱ:

385. ՏԱՐԵԿԱՆ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—ГОДИЧНЫЕ ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Որոշակի տարվա կամ սեզոնի բնութագրման համար կազմակերպվող ֆենոլոգիական դիտումներ:

386. ՏԱՐԵՇՎ—ГОДИЧНЫЙ ПОБЕГ Վերականգնման բողբոջից մեկ վեգետացիայի ընթացքում զարգացող շիվ:

387. ՏԱՐԵՇՎԵՐԻ ԱՃՈՒՄ—ОТРАСТНИЕ ГОДИЧНЫХ ПОБЕГОВ Որոշ մշտականաչ բույսերի (Ephedra) վեգետատիվ առանձնյակների զարգացման ընթացքում դիտվող երկու ֆենոփուլերից առաջինը:

388. ՏԱՐՎԱ ԲՈՒՍԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԷՏԱՊ—ФИТОФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ЭТАП ГОДА Բարեխառն գոտու հիմնական բնական սեզոն (գարուն, ամառ, աշուն, ձմեռ): ՏԵ՛ս նաև ԲՆԱԿԱՆ ՍԵՂՈՆ:

389. ՏԱՐՎԱ ԵՂԱՆԱԿ—ВРЕМЯ ГОДА Ըստ բնության սեզոնային փոփոխությունների առանձնացվող տարվա ժամանակահատված: ՏԵ՛ս ՍԵՂՈՆ:

390. ՏԱՐՎԱ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱՑՈՒՄ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ПЕРИОДИЗАЦИЯ ГОДА Որոշակի տարին բնական սեզոնների, բնական ենթասեզոնների և ավելի տրոհված մասերի ստորաբաժանելը: ՏԵ՛ս նաև ԲՆԱԿԱՆ ՍԵՂՈՆ, ԲՆԱԿԱՆ ԵՆԹԱՍԵՂՈՆ:

391*. ՏԱՐՐԱՊԱՏԻՐ—СПЕКТР Կենսաձևերի կազմի (կենսաբանական տարրապատկեր), ցենոտիպերի (ցենոտիպային տարրապատկեր), բույսերի ֆենոլոգիական փուլերի (ֆենոլոգիական տարրապատկեր) փոփոխման գծադրական պատկերում: ՏԵ՛ս նաև ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԱՐՐԱՊԱՏԻՐ:

392. ՏԱՔ ԱՇՆԱՆԱՄՈՒՏ—БАБЬЕ ЛЕТО Եվրոպայում սեպտեմբերի կեսերին կամ վերջին, հոկտեմբերի սկզբին տիրապետող տաք, չոր ու խաղաղ եղանակ: Հյուսիսային Ամերիկայում նման եղանակ լինում է մի փոքր ավելի ուշ և կոչվում է «Նեղգացիական ամառ»: Արարատյան դաշտի պայմաններում տաք աշնանամուտ լինում է հոկտեմբերի ընթացքում: Այն երբեմն անվանում են նաև «փոքր ամառ»: Այդպիսի եղանակը պայմանավորված է տվյալ տարածքի վրա այդ ժամանակ հաստատուն անտիցիկլոնի առաջացմամբ կամ ռելյեֆի զանգվածների շարժման կալունացմամբ:

393. ՏԵՆԵԻԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՆԱՑՈՒՄ—ТЕХНИЧЕСКАЯ СПЕЛОСТЬ Որոշ բանջարանոցային մշակովի բույսերի հասունացման ֆենոլոգիական փուլ: Վաղահաս կաղամբի գլուխը պնդանում է, ուշահաս կաղամբի ծածկող տերևները սպիտակում են: Առաջին լուիկները ձեռք են բերում վարդագույն, կարմիր, դեղին, այսինքն՝ տվյալ տեսակին բնորոշ գույն և պիտանի են օգտագործման համար:

394. ՏԵՂԱՅՆԱՅՎԱԾ ԴԻԱԳՐԱՄԻ ՄԵԹՈԴ—МЕТОД ЛОКАЛИЗОВАННОЙ ДИАГРАММЫ 1. Լանդշաֆտային վերլուծության հիման վրա տվյալ բնական կոմպլեքսին ամենից բնորոշ, որոշակի վայրի բնության սեզոնային երևույթների ընթացքի կարևորագույն ցուցանիշների ամբողջությունն արտացոլող գծագրական մեթոդ: Դա բնության սեզոնային երևույթները պատկերում է հատվածների և հատվածամասերի (համապատասխանում են ամիսներին ու տասնօրյակներին) բաժանված շրջանի ձևով: Հատվածամասերը պատկերում են հիմնական գլուղատեսակական մշակովի բույսերի զարգացման փուլերը: Կենդանական աշխարհի որոշ պրոցեսները, ջրաօդերևութաբանական հիմնական սեզոնային երևույթները և վայրի բույսերի զարգացման փուլերը պատկերվում են լրացուցիչ ձևավոր նշաններ ունեցող գունավոր գծերով: Լանդշաֆտների խմբերը նշվում են ընդհանուր գունավորմամբ: Այս գծագրական մեթոդի հեղինակներն են Լ. Ն. Գվոզդիկը և Յու. Պ. Միխայլովը: 2. Առանձին դիագրամների միջոցով ֆենոլոգիական մի քանի երևույթների (3—4) փոխադարձ կապը մեկ ֆենոլոգիական բարտեզի վրա պատկերելու մեթոդ:

395*. ՏԵՍՈՒՅԹԱՐՈՒՅՍ—АСПЕКТИВНЫЙ ВИД Տվյալ պահին համակեցությունում տեսույթ կազմավորող բուսատեսակ:

396. ՏԵՍՈՒՅԹՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՄԱՆ ՆՇԱՆԱՑՈՒՅՑ—ИНДИКАТОР СМЕНЫ АСПЕКТОВ Տե՛ս Ֆենոլոգիական ՆՇԱՆԱՑՈՒՅՑ:

397*. ՏԵՎԱՏԱՎԿՈՂ ԲՈՒՅՍԵՐ—ДЛИТЕЛЬНОЦВЕТУЩИЕ РАСТЕНИЯ Մի քանի շաբաթ տևող ծաղկում ունեցող բույսեր (օրինակ, ձնծաղիկ՝ Galanthus):

398. ՏԵՐԵՎԱՐԱՑ—РАЗВЕРТЫВАНИЕ ЛИСТЬЕВ Ծառափերի ֆենոլոգիական փուլ: Սկսված է համարվում այն ժամանակ, երբ սաղարթավոր ծառերի և թփերի վրա երևում են տվյալ բուսատեսակին բնորոշ առաջին լրիվ բացված տերևները, որոնք, սակայն բնականոն չափսից դեռ փոքր են: Փշատերե ծառատեսակների այդ ֆենոփուլը ըսված է համարվում, երբ երևում են լրիվ առանձնացած առաջին սեղանատերևիկները, որոնք նույնպես դեռ բնականոն չափերի չեն հասել: Այս պահը տերևաբացի երկու ենթափուլերից առաջինն է, որի նշանը համարվում է տերևաթիթեղիկների յլրա դեռևս անտողիանային գունավորման առկայությունը: Որոշ բուսատեսակների (կեչի, լաստնի, թեղի, հաղարջենի և այլն) տերևները այդ ենթափուլի ընթացքում դեռ ծալված են: Տերևաբացի երկրորդ ենթափուլը սկսվում է այն պահից, երբ տերևները (այդ թվում՝ ասեղնատերևները) հասնում են իրենց բնորոշ չափսերի: Այդ ժամանակ տերևները ստանում են նաև իրենց բնորոշ գույնը և ամրությունը: Այդ ենթափուլը հրեմն ընդունում են որպես առանձին ֆենոփուլ (տերևների աճի և հասունացման ավարտ): Փշատերև բույսերի այս ենթափուլը բավականին երկարաձգված է, սակայն հեշտությամբ կարելի է որոշել դրա ավարտը, որովհետև նույն շիվերի վրա եղած և՛ հին, և՛ նոր փշատերևների չափսերը հեշտությամբ համեմատելի

են: Որոշ բույսերի (թխի, ցախակեռասի որոշ տեսակներ) աճող ընձյուղների վրա սկզբից բացվում են ոչ թե իսկական տերևները, այլ բավական խոշոր կանաչ նախատերևները, որոնք թափվում են ամռան ընթացքում: Իսկական տերևաբացը լինում է նախատերևները երևալուց 1—2 շաբաթ անց:

399. ՏԵՐԵՎԱԲՈՂՐՈՋՆԵՐԻ ԲԱՅՈՒՄ—РАСКРЫТИЕ ЛИСТОВЫХ ПОЧЕК Տե՛ս ԲՈՂՐՈՋԱՓԹԹՈՒՄ:

400. ՏԵՐԵՎԱԲՈՂՐՈՋՆԵՐԻ ԿԱՆԱՋՈՒՄ—ЗЕЛЕНЕНИЕ ЛИСТОВЫХ ПОЧЕК Տե՛ս ԿԱՆԱՋՈՒՄ:

401. ՏԵՐԵՎԱԲՈՂՐՈՋՆԵՐԻ ՈՒՌՉՈՒՄ—НАБУХАНИЕ ЛИСТОВЫХ ПОЧЕК Տե՛ս ԲՈՂՐՈՋԱՌՈՒՉՈՒՄ:

402. ՏԵՐԵՎԱԲՈՒՅԼԱԳՈՅԱՑՈՒՄ—РОЗЕТКООБРАЗОВАНИЕ Կարճ ընձյուղների առաջացման փուլ: Սկսվում է տերևաբացով, որին հաջորդում է կամ ընձյուղի չորացումը, կամ երկարացումը:

403. ՏԵՐԵՎԱԳՈՅԱՑՄԱՆ ԿՐԿՆԱՓՈՒԼ—ВТОРИЧНАЯ ФАЗА ЛИСТООБРАЗОВАНИЯ Երկարատև վեգետացիա ունեցող ամառամեռնականաչ խոտաբույսերի ֆենոփուլ, երբ չորանում են զարնանային սերման և հայտնվում են նոր՝ ամառային կամ պշնանային սերման տերևները:

404. ՏԵՐԵՎԱԳՈՅԱՑՈՒՄ—ЛИСТООБРАЗОВАНИЕ Երկարատև վեգետացիա ունեցող ամառամեռնականաչ բույսերի առաջնային ֆենոփուլ, որը կապված է զարնանաամառային սերման ընձյուղների և տերևների աճի ու զարգացման հետ: Դրա հետ միաժամանակ աստիճանաբար չորանում են աշնանային սերման վերջին տերևները, և սկսվում է թփակալումը:

405*. ՏԵՐԵՎԱՋԱՑՈՒՄ—ОБОСОБЛЕНИЕ ЛИСТЬЕВ Տե՛ս ՏԵՐԵՎԱՐԱՅ:

406. ՏԵՐԵՎԱԹԱՓ—ЛИСТОПАД Ծառաթփերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Երբեմն անվանում են աշնանային տերևաթափ: Տարվա անբարենպաստ ժամանակահատվածին հարմարվելու բույսերի ունակություներ: Նշվում է այն օրը, երբ նկատվում է աշնանային գունավորում ունեցող առաջին տերևների թափվելը կամ հողի վրա ծառաթփերի տակ երևում են այդպիսի գունավորում ունեցող առաջին տերևները: Լինում է նաև որոշ բույսերի (բարդի, լաստենի) կանաչ գույնը պահպանած տերևների աշնանային տերևաթափ: Տարբերում են տերևաթափի սկիզբ, զանգվածային տերևաթափ և տերևաթափի ավարտ ֆենոլոգիական ենթափուլերը: Տերևաթափը սկսված է համարվում, երբ նկատվում են թափված առաջին տերևները: Զանգվածային տերևաթափի ժամանակ տերևները զանգվածաբար թափվում են ծառերի ու թփերի մեծամասնության վրա: Տերևաթափի ավարտը համարվում է այն օրը, երբ վերջին անգամ նկատվել է այդ երևույթը, իսկ ծառաթփերի մեծամասնությունը (90%-ից ավելին) կամ լրիվ տերևաթափ է, կամ պահպանել է միայն առանձին չորացած տերևներ: Ի տարբերություն աշնանային տերևաթափի, լինում է

երաշտից, հիվանդութիւններից ու վնասատուներից առաջացած տերեւ-
թափի Այն գրանցվում է առանձին, նշելով տերեւթափի պատճառը,
ուժեղութիւնը և տարածման աստիճանը:

407. ՏԵՐԵՎԱԿԱՆՈՒՄ—ОБЛИСТВЕНИЕ ՏԵ՛Ս ՏԵՐԵՎԱԲԱՅ:

408*. ՏԵՐԵՎԱՓԹՈՒՄ—РАСПУСКАНИЕ ЛИСТЬЕВ ՏԵ՛Ս ՏԵ-
ՐԵՎԱԲԱՅ:

409. ՏԵՐԵՎՆԵՐԻ ԱՃ ԵՎ ՀԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—РОСТ И ВЫЗРЕВА-
НИЕ ЛИСТЬЕВ Ծառաթիւերի շիվերի և դրանց օրգանների սեղոնա-
յին զարգացման էտապ: Կազմված է տերեւաբաց (շիվերի տերեւկա-
լում) և տերեւների աճի ու հասունացման ավարտ ֆենոլոգիական փու-
լերից:

410. ՏԵՐԵՎՆԵՐԻ ԱՃԻ ԵՎ ՀԱՍՈՒՆԱՅՄԱՆ ԱՎԱՐՏ—ЗАВЕРШЕ-
НИЕ РОСТА И ВЫЗРЕВАНИЯ ЛИСТЬЕВ Տերեւների աճ և հա-
սունացում էտապի ֆենոփոլերից մեկը, երբ սաղարթում հայտնվում են
բնականոն չափսեր ու լրիվ հարթված թիթեղիկներ, բուսատեսակին ու
ձևին բնորոշ գույն ունեցող տերեւներ: Տերեւների աճի ավարտի ճիշտ
ժամկետը որոշելու համար խորհուրդ է տրվում հինգ օրը մեկ չափել
փորձնական շիվերի վրա ընտրված տասը տերեւների երկարութիւնը և
լայնութիւնը կամ կատարել չափալուսալատեցնում:

411. ՏԵՐԵՎՆԵՐԻ ԱՄԱՌԱՅԻՆ ԴԵՂՆՈՒՄ—ЛЕТНЕЕ ПОЖЕЛТЕ-
НИЕ ЛИСТЬЕВ Ծառաթիւերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ:
Սկսվում է այն ժամանակ, երբ գարնան վերջում կամ ամռանը չորանում
են տերեւակիցները (ուռենի) կամ ամենից վաղ առաջացած, սովորաբար
թերղարգացած տերեւները (տխլենի, լոբենի, դժնիկ): Այդ փուլի նշան-
ները լավ նկատելի են հատկապես չոր, շոգ տարիներին: Անձրեւներից
հետո տերեւների գունափոխումը դադարում է, գունափոխված տերեւները
թափվում են, և բույսը ձեռք է բերում ամառային վեգետացիային բնո-
րոշ գույն: Երբեմն, հատկապես շատ չոր տարիներին, այդ ֆենոփուլը
ստորաշաղկապ անցնում է հաջորդին՝ տերեւների աշնանային գունափոխ-
մանը:

412. ՏԵՐԵՎՆԵՐԻ ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ԳՈՒՆԱՓՈԽՈՒՄ—ОСЕННЕЕ РАС-
ЦВЕЧИВАНИЕ ЛИСТЬЕВ Ծառաթիւերի զարգացման ֆենոլոգիական
փուլ: Սկսված է համարվում այն պահից, երբ աշնանը երևում են գու-
նափոխված առաջին տերեւները: Հաճախ այս փուլի սկսման ամենատա-
ջին նշան է ծառայում սաղարթում լրիվ գունափոխված ամբողջական
ճյուղերի երևալը (տերեւների գունափոխման սկիզբ): Փշատերեւ բույ-
սերի այդ ֆենոփուլը սկսվում է այն ժամանակ, երբ սաղարթի տարբեր
մասերում երևում են դեղին և նարնջագույն առաջին ասեղնատերեւները:
Աշնանն իրենց գույնը չփոխող տերեւներով ծառաթիւերն (լաստենի, եղ-
րեանի, հացենի, բարձու որոշ տեսակներ) այս ֆենոփուլը չունեն: Տե-
րեւների աշնանային գունափոխումը ստորաբաժանվում է երեք ենթափուլի՝
տերեւների գունափոխման սկիզբ, լիակատար գունափոխում (դիտվող ծա-

ռաթիւների կեսից ավելին լրիւ գունափոխւած տերեւներով են) և տերեւների գունափոխման ավարտ (սաղարթում գունափոխել են համարյա բոլոր տերեւները, բացառութեամբ շիւկերի ծայրերին մնացածները):

413. Տերեւների ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ԴԵՂՆՈՒՄ—ОСЕННЕЕ ПОЖЕЛТЕНИЕ ЛИСТЬЕВ Տե՛ս Տերեւների ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ԳՈՒՆԱՓՈԽՈՒՄ:

414. Տերեւների ԱՐՏԱՐՈՂՐՈՋԱՅԻՆ ԱՃ—ВНЕПОЧЕЧНЫЙ РОСТ ЛИСТЬЕВ Տե՛ս ՏերեւԱՐՏ:

415. Տերեւների ԼՐԻՎ ԳՈՒՆԱՓՈԽՈՒՄ—ПОЛНОЕ ИЗМЕНЕНИЕ ОКРАСКИ ЛИСТЬЕВ Տե՛ս Տերեւների ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ԳՈՒՆԱՓՈԽՈՒՄ:

416. Տերեւների ԼՐԻՎ ԴԵՂՆՈՒՄ—ПОЛНОЕ ПОЖЕЛТЕНИЕ ЛИСТЬЕВ Տե՛ս Տերեւների ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ԳՈՒՆԱՓՈԽՈՒՄ:

417. Տերեւների ՉՈՐԱՅՈՒՄ ԵՎ ԹԱՓՈՒՄ—ОТМИРАНИЕ И ОПАДЕНИЕ ЛИСТЬЕВ Ծառաթիւերի ընձյուղների ու դրանց օրգանների սեղոնային զարգացման էտապ: Կազմված է տերեւների գունափոխում (տերեւների աշնանային գունափոխում) և տերեւաթափ ֆենոփուլերից:

418. Տերեւների ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՆԱՅՈՒՄ—ТЕХНИЧЕСКАЯ СПЕЛОСТЬ ЛИСТЬЕВ Ծխախոտի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ տերեւը հաստանում է և դառնում փխրուն, գույնը բացվում է, կըրերը և վերին մասը ոլորվում են դեպի ներքե, երևում են առաջին դեղին բծերը:

419. ՏԵԿԱՐԿՆԵՐԻ ՏԵՍՈՒՅԹԱՅԻՆ ԵՐՓՆԵՐԱՆԳՈՒՄ—АСПЕКТИВНОЕ ЗАПЕСТРЕНИЕ НАСАЖДЕНИЯ Որոշ հեռավորությունից տնկարկների ֆենոլոգիական դիտումների վաղ աշնանային փուլ: Այն օրը, երբ մշտական դիտակետից նայելիս տնկարկների տեսույթում դեղին կամ գորշ գույնը աչքաշափով հավասարվում է կանաչ գույնին:

420. ՏԵԿԱՐԿՆԵՐԻ ՏԵՍՈՒՅԹԱՅԻՆ ԿԱՆԱԶՈՒՄ—АСПЕКТИВНОЕ ЗЕЛЕНИЕ НАСАЖДЕНИЯ Որոշ հեռավորությունից տնկարկների ֆենոլոգիական դիտումների վաղ զարնանային փուլ: Այն օրը, երբ մշտական դիտակետից նայելիս տնկարկների տեսույթում զարնանը կանաչ գույնը աչքաշափով հավասարվում է անկենդան գորշին:

421.ՏՅՀ—ТФС Ծառաֆենոլոգիական հիմքի վրա մշակված, խիստ հիմնավորված ֆենոլոգիական օրացույց, որը սեղոնային փոխկապված ֆենոնշանացույցերի համակարգի միջոցով բնութագրում է տարվա ֆենոլոգիական սեղոնների տարածքաժամկետային զարգացումը: Առանձնահատկությունն այն է, որ կոմպլեքսային ֆենոնշանացույցերի միջոցով բնութագրում է տարվա ֆենոլոգիական կառուցվածքի տեղային յուրահատկությունը, առանձնացնելով երկրահամակարգի բնական պայմաններին համապատասխանող սեղոններ, ենթասեղոններ և ավելի փոքր ստորաբաժանումներ: Արտացոլում է նշացուցվող ֆենոլոգիական ժամկետների բաղմամյա տատանումների ընդգրկումը և աշխարհագրական կայունությունը: Տերմինն առաջարկել է Ն. Ե. Բուլիգինը:

422. ՅԱՄՐԱՄԱԿԱՐԳԱԿ—МЕЖЕНЬ Գետի սակավաջրության ժամանակամիջոց, ջրային ռեժիմի տասը օրից ոչ պակաս տևողությամբ փուլ: Բնութագրվում է գետահոսքի փոքր ջրաքանակությամբ: Պայմանավորված է չորային կամ սառնամանիքային եղանակով, երբ գետերի ջրահոսքը պահպանվում է հիմնականում գրունտային ջրերով: Մակերևութային հոսքը խիստ պակասում կամ լրիվ դադարում է:

423. ՅՆՈՖՅՆՈՂՈՎԻԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶ—ЦЕНОФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА Բուսածածկույթի տարբեր ստորաբաժանումների սեզոնային զարգացման աշխարհագրական օրինաչափություններն արտացոլող բուսաֆենոլոգիական քարտեզ: Բուսականության սեզոնային փոփոխությունները նշվում են աշխարհագրական ու համակեցության այն իրադրության հետ, որում դրանք դրսևորվում են: Նման քարտեզների ստեղծման տեսական ու մեթոդական որոշ խնդիրներ դեռևս լուծման կարիք ունեն:

424. ՅՈՂ—РОСА Ջերմության գիշերային ճառագայթման հետևանքով (մինչև 0° -ից մի փոքր բարձր) բույսերի և տարբեր առարկաների վրա օդից նստող խտացված կաթիլահեղուկ:

425. ՅՈՂԱԿԵՏ—ТОЧКА РОСЫ Այն ջերմաստիճանը, մինչև որը պետք է օդը սառչի, որպեսզի նրանում եղած ջրագոլորշին հասնի հագեցման վիճակի (տվյալ խոնավության ու անփոփոխ ճնշման դեպքում): Ցողադուլացման անհրաժեշտ պայման է:

426. ՅՈՂՈՒՆԱԿԱՂՈՒՄ—ВЫХОД В ТРУБКУ, СТЕБЛЕВАНИЕ Հացազգիների և տարախոտերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ, երբ ցողունի աճման կամ թփակալման հանգույցի վրա տեղավորված ստորին միջհանգույցը սկսում է երկարել: Սուր դանակով երկարությամբ կտրված թփակալման հանգույցի վրա երևում է ցողունի մի փոքր բարձրացած ստորին հանգույցը: Հենց այդ ժամանակ էլ սկզբնավորվում է սաղմնային հասկը: Ըստ որում, տերևներից աղատված ցողունի վրա խոշորացույցով տեսանելի է հասկի ուրվագիծը:

427. ՅՈՂՈՒՆԱՎՈՐՈՒՄ—ТРУБКОВАНИЕ Հնացած տերմին է: Տե՛ս ՅՈՂՈՒՆԱԿԱՂՈՒՄ:

428*. ՅՐՏԱԸՆԴՄԻՋՈՒՄ—КРИОПАУЗА Բուսական համակեցության զարգացման դադար, որը պայմանավորված է ձմեռային ցրտով: Տերմինն առաջարկել է Կ. Վ. Ստանյուկովիչը:

429. ՅՐՏԱՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ—ЗАМОРОЗОК Օդի ցերեկային դրական ջերմաստիճանի պայմաններում գիշերային ջերմաստիճանի իջեցում 0° -ից ցածր: Պայմանավորված է սառը շղային զանգվածների ներխուժմամբ կամ հողի մակերևույթի ու բուսածածկույթի ջերմության գիշերային ճառագայթմամբ: Ջերմաստիճանի շափման բացակայության դեպքում ցրտահարության ապացույցը վաղ առավոտյան եղյամի առկայություն է

հողի, խոտի, ծառերի ու թփերի տերևների, տանիքների և այլ առարկաների վրա: Յրտահարությունները չափվում են օդում (հողի մակերևույթից 2 մ բարձրության վրա) և հողի մակերևույթին: Սովորաբար գրանցվում են գարնանային վերջին (այն օրը, որից հետո ցրտահարություններ այլևս չեն դիտվում) և աշնանային առաջին ցրտահարությունները:

430. ՅՐՏԱՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՀՈՂԻ ՎՐԱ—ЗАМОРОЗОК НА ПОЧВЕ Դիչերային արդյունավետ ջերմային ճառագայթման հետևանքով հողի մակերևույթի և բուսածածկույթի ջերմաստիճանի իջեցում մինչև 0° և ավելի ցածր: Ըստ որում, ստանդարտ (2 մետր) և ավելի բարձրության վրա այդ ժամանակ ջերմաստիճանը 0° -ից բարձր է:

ՈՒ

431. ՈՒՂՂԱԿԻ ՖԵՆՈՆՇԱՆԱՅՈՒՅՅ—ПРЯМОЙ ФЕНОИНДИКАТОР Ֆենոնշանացույց, որն անմիջական պատճառական կապ ունի նշացուցվող երևույթի հետ: Օրինակ, միջատների զանգվածային թռիչքի սկիզբը պայմանավորում է միջատակեր թռչունների վերադարձի ժամկետը և այլն:

432. ՈՒՇ ԳԱՐՆԱՆԱՅՈՒՆ ՅՐՏԱՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ—ПОЗДНИЙ ВЕСЕННИЙ ЗАМОРОЗОК Ուշ գարնանը, օդի ցերեկային դրական ջերմաստիճանների պայմաններում, գիշերային ջերմաստիճանի իջեցում 0° -ից ցածր:

Փ

433. ՓՇԱՏԵՐԵՎԱԹԱՓ—ХВОЕПАД Փշատերև ծառաթփերի ամենամյա ֆենոլոգիական փուլ: Հիմնականում սկսվում է տերևների աշնանային գունափոխման հետ: Տևում է շատ երկար (երբեմն ամբողջ ձմեռը): Այդ փուլի սկսվելը հնչողությամբ որոշվում է ճյուղերի թեթև թափահարումով կամ բույսերի տակ նոր թափված փշատերևների հայտնվելով:

434. ՓՈՆԵՐԵՄԱՆ ՄԵԹՈՒ—МЕТОД ВЗАИМНОГО ПРИВЕДЕНИЯ Հարևան դիտադաշտերի ֆենոամսաթվերի համադրման միջոցով ֆենոլոգիական տվյալների ստուգման ու մշակման մեթոդ: Հասկացությունն առաջարկել է Գ. Է. Շուլցը:

435. ՓՈՇԱԹԱՓ—ПЫЛЕНИЕ 1. Բոշխերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլ: Այն օրը, երբ թեթև թափահարելիս սպորակիր հասկերից թափվում է կապտականաչավուն փոշին (կանաչ սպորները): 2. Երբեմն սխալմամբ այդպես են անվանում նաև բամու միջոցով փոշոտվող որոշ բույսերի ծաղկման (կաղնի, ընկուղենի) կամ բամու օգնությամբ սերմերը ցրելու (բարդի, կաղամախի) երևույթները:

436. ՓՈՓՈՆԱԿԱՅՈՒՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈՒ—МЕТОД ВАРИА-

ЦИОННОИ СТАТИСТИКИ Փոփոխակային վիճակագրության կանոններով բուսաֆենոլոգիական բաց թողած տվյալների հաշվարկման ու սխալների ճշտման մեթոդ:

437. ՓՈՔՐ ԱՄՍԱՌ—БАБЬЕ ЛЕТО ՏԵ՛ս ՏԱՔ ԱՇՆԱՆԱՄՈՒՏ:

438. ՔԱՐՏԵԶԱԳՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱՐԿՈՒՄ—КАРТОГРАФИЧЕСКАЯ ИНТЕРПОЛЯЦИЯ Ֆենոլոգիական հարևան դիտակետերի տվյալների հիման վրա այդպիսի դիտումներ չունեցող վայրի բուսաֆենոլոգիական փուլերի միջին ժամկետների որոշման քարտեզագրական եղանակ:

439. ՔԱՐՏԵԶԱԳՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ—КАРТОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ Տարբերությունների մեթոդով բաց թողած բազմամյա ֆենոամսաթվերի ստուգման եղանակ: Կատարվում է դիտումների ամբողջ ժամանակամիջոցի մասը կազմող յուրաքանչյուր տարվա համար կազմված բուսաֆենոլոգիական առանձին քարտեզների միջոցով:

440. ՔՈՒՆ ՄՏՆԵԼ—ЗАЛЕГАННИЕ В СПЯЧКУ Ձմռանը բույն մտնող կաթնասունների կյանքի հիմնական երևույթներից մեկը, նշվում է այն օրը, փրբ վերջին անգամ նկատվում են ուսումնասիրվող կաթնասունի (օրինակ, արջի, շերտավոր սկյուռի) դեռ բույն ըմտած առանձնյակներ:

441. ՕԳԻՆԵՎՈՒԹԱՅՆՈՒԳԻԱԿԱՆ ԿԱՆԵԱՏԵՍՈՒՄ—МЕТЕОРОЛОГО-ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ПРОГНОЗ Եղանակի կանխատեսման նպատակով կատարվող աշխատանքների մաս, ներսեզոնային ֆենոլոգիական կանխատեսում, որը հիմնված է օդերևութաբանական տվյալների ֆենոլոգիական մեկնաբանության վրա: Առայժմ լավ մշակված է ջերմաֆենոլոգիական կանխատեսումը:

442. ՕԴԻ ԽՈՆԱՎՈՒԹՅՈՒՆ—ВЛАЖНОСТЬ ВОЗДУХА Զրագորշու պարունակությունն օդում: Բնորոշվում է բացարձակ ու հարաբերական խոնավությամբ, խոնավության պակասով, ցողակետով և այլն:

443. ՕՐԱԿԱՆ ԼԱՅՆՈՒՅԹ—СУТОЧНАЯ АМПЛИТУДА Օրվա ընթացքում փոփոխվող օդերևութաբանական որևէ տարրի (ջերմաստիճան, խոնավություն, ճնշում և այլն) ամենամեծ և ամենափոքր արժեքների տարբերությունը: Ամենից հաճախ նկատի են ունենում բազմաթիվ տարիների տվյալներով հաշվարկված առանձին ամիսների կամ տարվա միջին օրական լայնույթը:

444. ՕՐԱՅՈՒՅՑ—ՈՐՈՇԻԶ—КАЛЕНДАРЬ—ОПРЕДЕЛИТЕЛЬ Ամեն օրվա, տարվա կամ ամբողջ վեգետացիայի վերաբերյալ մանրամասն տվյալներ պարունակող բնության օրացույց: Տերմինն առաջարկել է

Վ. Ա. Բատմանովը: Առավել գործնական է բնության օրացույց տեղիքները:
445. ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ԴԱԴԱՐ—ОРГАНИЧЕСКИЙ ПОКОЙ Բազմամյա բույսերի աշնանաձմեռային հանգստի ձև: Աշնանը՝ նախապես մինչև ուժեղ ցրտերը, հանգստի անցնելու ժառանգականորեն ամրացած ունակությամբ, որը չի անցնում այդ բույսերը տար տեղ տեղափոխելիս: Հատկապես լավ է արտահայտված տերևաթափող ծառերի ու թփերի մոտ:

446. ՕՐՆԻՏՈՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ОРНИТОФЕНОЛОГИЯ Տե՛ս ՌԻՉՆԱ-ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ:

Յ

447. ՖԵՆՈԱՄՍԱԹԻՎ, ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՄՍԱԹԻՎ—ФЕНОДАТА, ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ДАТА Տվյալ աշխարհագրական կետում նշվող սեզոնային երևույթների սկսման և ավարտի որոշակի օրացույցային ամսաթիվ:

448. ՖԵՆՈԱՄՍԱԹԻՎՆԵՐԻ ՅՐՄԱՆ ՄԵՄՈՒԹՅՈՒՆ—ВЕЛИЧИНА РАС-СЕЯНИЯ ФЕНОДАТ Ֆենոլոգիական ցանկացած փուլի սկսման բաղ-մաթիվ տարիների ամենավաղ և ամենաուշ ժամկետների տարբերություն կամ դիտումների ամբողջ ժամանակամիջոցի ընթացքում հնարավոր առա-վելագույն շեղում: Որոշակի աստիճանավորումների համար ցրման մե-ծությամբ համոզիչ պատկերը տալիս է ֆենոկարգաշեղումների հարարեղա-կան կրկնողությունը (տոկոսներով):

449. ՖԵՆՈԱՇԵԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—ФЕНОГЕОГРАФИЧЕС-КИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Բուսաֆենոլոգիական հետազոտություններ, որոնց նպատակն է սահմանել բույսերի սեզոնային ռիթմի և դրանց աճ-ման աշխարհագրական կոմպլեքս պայմանների միջև եղած փոխկապվածությունները:

450. ՖԵՆՈԱՇԵԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ—ФЕНОГЕОГРАФИЯ Նույնն է՝ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ: Տերմինն առաջարկել է Ն. Լ. Վերնեկը:

451*. ՖԵՆՈԳՐԱՄ—ФЕНОГРАММА Ծաղկման սկզբի և ավարտի ընթացքը պատկերող կտր, որի վրա տրված են ծաղիկների ընդհանուր քա-նակի համեմատությամբ ծաղկած ու ծաղկումն ավարտած կոկոնների տո-կոսային հարաբերության ամենօրյա հաշվարկի արդյունքները: Նույն ըս-կը զբոսնելով կարող են ֆենոգրեր կազմվել նաև այլ ֆենոփուլերի համար: Նման ֆենոգրերը կարող են համոզիչ պատկերացում տալ նաև մեծ տարածքների վրա այդ ֆենոփուլերի կրկնվելու մասին:

452. ՖԵՆՈՂԻՆԱՄԻԿԱՅԻ ԿՈՐ—КРИВАЯ ФЕНОДИНАМИКИ Վե-գետացիայի որոշակի շրջանում բուսականության զարգացման ընդհա-նուր ընթացքի գծագրական պատկերում:

453. ՖԵՆՈԴԻՆԱՄԻԿԱՅ—УЧАСТОК ФЕНОНАБЛЮДЕНИЯ Ֆե-նոլոգիական և դյուդատնոտեսական օդերևութաբանության մշտական դիտար-կումների համար նախատեսված հատուկ հողամաս, որը ընտրված է կո-

տնտեսության, սովետական տնտեսության դաշտերում, արտադարերում, խոտհարքներում, այգիներում և այլուր: Իր դիրքով, անտառապատվածությամբ, միկրոկլիմայական պայմաններով, ռելիեֆով ու բնական այլ գործոններով ֆենոդիտադաշտը պետք է բնորոշ լինի տվյալ տեղանքին: Ըստ որում, այնտեղ դիտարկման ենթակա օբյեկտների քանակը պետք է մեծաթիվ լինի:

454. **ՖԵՆՈՒՍԱՊԱՇՏԻ ՀԱՄԱՅՑԻ ՀԱՃԱՆՈՒԹՅՈՒՆ—ЧАСТОТА ОБХОДА УЧАСТКА ФЕНОАБЛЮДЕНИЯ** Ֆենոլոգիական դիտումների ճշտության աստիճանով ու սեղոնով պայմանավորված մեծություն: Գարնանը ստացիոնար ֆենոլոգիական դիտումների դեպքում ֆենոդիտադաշտ են այցելում ամեն օր, իսկ ամռանը և աշնանը՝ երկու օրը մեկ անգամ: Ավելի պակաս ճշտություն պահանջող դիտումների դեպքում գարնանային այցելությունները կատարվում են երեք օրը մեկ, իսկ ամռանը և աշնանը՝ շաբաթը կամ հնգօրյակը մեկ անգամ:

455. **ՖԵՆՈՒՏՈՒՄՆԵՐԻ ՄԵԹՈԴԻԿԱ—МЕТОДИКА ФЕНОАБЛЮДЕНИЯ** Ֆենոլոգիական դիտումների գիտական կազմակերպման ու անցկացման պահանջներ: Ըստ այդ պահանջների, ընտրվում են շրջապատին բնորոշ ֆենոդիտադաշտ ու բնականոն զարգացած բույսեր: Տվյալ վայրին ոչ բնորոշ դիտադաշտերը բացառվում են (օրինակ, հարավահայաց լանջերի վրա եղածները) կամ այդ մասին նշվում է դիտումների քարտի վրա: Տարբեր տարիներին դիտումները կատարվում են, հնարավորության սահմաններում, նույն վայրում ու նույն բույսերի վրա: Դիտումները կատարվում են ոչ թե մեկ բույսի (այն կարող է լինել վաղ կամ ուշ զարգացող), այլ մի քանի նույնատեսակ բույսերի վրա: Դիտումների արդյունքները զրանցելիս նշում են ոչ թե տվյալ ֆենոփուլը սկսած առաջին բույսի ժամկետը, այլ այդ փուլին անցած առաջին մի քանի բույսերի ժամկետը և այլն:

456. **ՖԵՆՈՆՈՒԱՆԱԿԱՅԻՆ ՔԱՐՏԵԶ—ФЕНОСИНОПТИЧЕСКАЯ КАРТА** Բավականաչափ մեծ տարածքի որոշակի օրվա սեղոնային վիճակը պատկերող ֆենոլոգիական քարտեզ: Քարտեզ-հիմքի վրա անցկացվում են քարտեզագրվող տարածքի այս կամ այն հատվածի սեղոնային զարգացման որոշակի աստիճանը բնութագրող տարբեր նշանացույց սեղոնային երևույթների միաժամանակյա հավասարագծերը:

457. **ՖԵՆՈԷԿՈԼՈԳԻԱ—ФЕНОЭКОЛОГИЯ** Ընդհանուր ֆենոլոգիայի բաժին, որն ուսումնասիրում է շրջակա միջավայրի (կլիմայի, հողերի, բուսածին, կենդանածին և մարդածին գործոնների, տեղանքի դիրքի ու բարձրության) ազդեցությունը բուսատեսակների և բուսական համակեցությունների զարգացման վրա: Հնարավոր երկար ժամանակի ընթացքում դիտումները կատարվում են յուրաքանչյուր առանձին բույսի վրա: Տեղանքին առաջարկել է Ն. Լ. Վերենկը:

458. **ՖԵՆՈԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒՄՈՒԹՅՈՒՆ—ФЕНОЭКОЛОГИ-**

ЧЕСКИЙ АНАЛИЗ Օդի շերմաստիճանի հետ տարբեր ֆենոփուլերի սկսման ժամկետների կապի քննություն:

459. ՖԵՆՈԼՈԳՈԳԻԱԿԱՆ ՏԱՐՐԱՊԱՏԿԵՐ—ФЕНОЭКОЛОГИЧЕСКИЙ СПЕКТР Առանձին բուսաշենականների կամ բուսական համակեցության զարգացման ընթացքի և նույն ժամանակամիջոցի կլիմայական տարրերի (շերմություն, խոնավություն և այլն) միացյալ գծագրական պատկերում: Տե՛ս նաև ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԱՐՐԱՊԱՏԿԵՐ:

460. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ФЕНОЛОГИЯ Գիտություն բնության սեզոնային երևույթների սկսման ժամկետների, բնության տարեկան լիաշրջանում զարգացման հաջորդական ժամանակահատվածների և սեզոնային փուլերի անցման արագության մասին: Ժամանակակից կենսաերկրացնեոլոգիայի դիրքերից ֆենոլոգիան բնութագրվում է նաև որպես գիտություն կենսացնեոլոգների և նրանց առանձին մասերի (բույսեր, կենդանիներ) սեզոնային զարգացման օրինաչափությունների մասին, որոնք պայմանավորված են կլիմայի և մյուս էկոլոգիական գործոնների (հողային, կենսաբանական, մարդածին) ազդեցությամբ: Ըստ Ս. Վ. Կալեսնիկի, ֆենոլոգիան գիտություն է աշխարհագրական լանդշաֆտի սեզոնային ուժի մասին: Ֆենոլոգիայի հիմնական խնդիրն է՝ դիտել կենդանի օրգանիզմների զարգացման տարեկան լիաշրջանի տարրեր փոփոխությունները և գրանցել դրանց ժամկետները: Սակայն ֆենոլոգիան զբաղվում է ոչ միայն դիտումներով: Այն զբաղվում է նաև պարբերական զարգացման ընթացքի օրինաչափությունների հայտնաբերմամբ և շրջակա միջավայրից դրանց ունեցած կախվածության որոշմամբ, մասնավորապես, բույսերի և կենդանիների կյանքի պարբերական երևույթների վրա հողի և կլիմայի ազդեցության որոշմամբ: Բացի դրանից, կիրառական ֆենոլոգիան նշում է գիտումների ու հետազոտությունների տվյալները գիտության մեջ ու գործնական կյանքում կիրառելու հնարավորությունները: Երբ ֆենոլոգիական հետազոտությունների օբյեկտ են հանդիսանում օրգանիզմները և դրանց համակեցությունները, իսկ ֆենոլոգիական փաստերը՝ օգտագործվում են կենսաբանական օրինաչափությունների խորացման համար, ֆենոլոգիան հանդես է գալիս որպես կենսաբանական գիտությունների մաս: Երբ ֆենոլոգիական հետազոտությունների առարկա են դառնում տարածքները, երկրահամակարգերը, իսկ ֆենոլոգիական փաստերը օգտագործվում են աշխարհագրական օրինաչափությունների խորացման համար, ֆենոլոգիան, ընդհանուր ֆենոլոգիա անվամբ, հանդես է գալիս որպես աշխարհագրական գիտությունների մաս: Ֆենոլոգիայի հիմնադիրը շվեդ հայտնի բուսաբան Կարլ Լիննեյն է: 1751 թ. «Բուսաբանության փիլիսոփայություն» գրքում նա առաջին անգամ տվել է ֆենոլոգիական դիտումների նպատակի և մեթոդի ճշգրիտ ձևակերպումը, նկատագրել է բույսերի զարգացման հիմնական ֆենոփուլերը: Տերմինն առաջարկել է բելգիացի բուսաբան Շ. Մոռանը, XIX դարի կեսերին:

461. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՎՈՐԴ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ АККОРД

Բնության առանձին սեզոնային երևույթների կամ բույսերի առանձին ֆենոլոգիական փուլերի համարյա միաժամանակյա, բուռն սկսում:

462. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԱՓՈԽՈՒՄ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ГРАДИЕНТ Բույսերի զարգացման ֆենոլոգիական փուլերի ժամկետներն ըստ աշխարհագրական լայնության, երկայնության ու տեղի բարձրության միավոր տարածության վրա փոփոխվելու մեծությունը: Բարձունքային ֆենոլոգիական աստիճանափոխման միավոր է ընդունված յուրաքանչյուր 100 մ բարձրանալիս ֆենոփուլերի ժամկետների տարբերությունը՝ արտահայտված օրերով: Օրինակ, Արագածի հարավարևելյան լանջին (1100—1450 մ սահմաններում) զարնանը մի շարք մշակովի բույսերի զարգացումը յուրաքանչյուր 100 մ բարձրանալիս ուշանում է միջինը 2,5—4,0 օրով: Աշնանը դա կատարվում է համեմատաբար արագ, միայն հակառակ ուղղությամբ՝ վերևից ներքև: Լայնական ֆենոլոգիական աստիճանափոխման միավոր է ընդունված յուրաքանչյուր 1° աշխարհագրական լայնությունն (111 կմ) անցնելու համար ֆենոփուլերի ժամկետների տարբերությունը՝ արտահայտված օրերով: Օրինակ, Բխենու ծաղկման միջին ժամկետները տարբերությունը Կիևի և Լենինգրադի միջև 23 օր է: Այդ քաղաքների աշխարհագրական լայնությունների տարբերությունը 8,6° է: Այսպիսով, Կիև-Լենինգրադ հատվածում Բխենու ծաղկման լայնական ֆենոլոգիական աստիճանափոխման մեծությունը կազմում է 2,7 օր յուրաքանչյուր 1°-ի վրա: Երբեմն լայնական աստիճանափոխման մեծության փոխարեն օգտագործվում է այն օրերի թիվը, որոնց ընթացքում սեզոնային երևույթների ճակատը միջօրեականի ուղղությամբ տեղաշարժվում է 100 կմ: Այդ թիվը 1,11 անգամ փոքր է համապատասխան լայնական ֆենոլոգիական աստիճանափոխման մեծությունից:

463. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКСПРЕССИЯ Արտաքին պայմանների ազդեցության տակ նույնատիպ բույսերին բնորոշ սեզոնային վիճակի արտահայտվածություն: Որոշ սեզոնային վիճակներ (օրինակ, կանաչ սաղարթն ամբողջ վեգետացիայի ընթացքում) բնորոշվում են հարաբերականորեն հաստատուն արտահայտությամբ: Սեզոնային այլ վիճակները (օրինակ, ծաղկումը կամ հասունացումը) աչքի են ընկնում փոփոխվող արտահայտությամբ:

464. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԲԱԺՆԵՀԱՏ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ МЕЖАՏԵՍ ԲԱԺՆԵՀԱՏ:

465. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Բնության սեզոնային երևույթների ժամկետների ուսումնասիրման հիմնական մեթոդ: Հնարավորություն է տալիս որոշել բնական այս կամ այն երևույթի, կամ կենդանի օրգանիզմի այս կամ այն ֆենոփուլի սկսման ժամկետները և համապատասխան փուլերին զուգակցող երևույթները: Ընդհանուր ֆենոլոգիայում օգտագործվում են երկրաճամակարգերի առանձին մասերի լայնորեն տարածված, պարզ արտահայտվող, հեշտ ու ճիշտ դիտվող սեզոնային երևույթներ, որոնց

դրանցման համար հատուկ սարքավորումներ չեն պահանջվում: Ֆենոլոգիական դիտումների ճշտությունը կախված է դիտադաշտի համայնքի հաճախականությունից և ֆենոփուլերի սկսվելու նշանները դիտողի կողմից ճիշտ ըմբռնելուց: Ֆենոփուլի ճիշտ ժամկետը վերջին երկու այցելությունների (սովյալ ֆենոփուլը սկսվելուց առաջ և հետո) ժամկետների միջև է, այսինքն՝ դիտումների ճշտությունը կախված է կատարման հաճախությունից: Բույսերի դարնանային, աշնանային, ինչպես նաև բնության արագ փոփոխվող երևույթների սկսման և ավարտի ժամկետների որոշման բավարար ճշտության համար պահանջվում են ամենօրյա դիտումներ: Գործնականում լավ տվյալներ են ստացվում 2—3 օրը մեկ անգամ կատարվող դիտումներից: Ամառային դիտումների համար նպատակահարմար են 3—5 օրը մեկ անգամ կատարվող այցելությունները: Ֆենոլոգիական դիտումները արժեքավոր են դառնում մի շարք թարիների ընթացքում (սովորաբար 7—11 տարի), նույն տեղում և նույն օրջկետների վրա կատարելիս: Ֆենոլոգիտումների բավարար հուշարկությունն ապահովող տարիների քանակը հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով.

$$n = \left(\frac{tv}{p} \right)^2,$$

որտեղ t -ն՝ դատողության արժանահավատության ցուցանիշն է, v -ն՝ տարատեսակության գործակիցը տոկոսներով, p -ն՝ փորձի պահանջվող ճշտությունը տոկոսներով: Եթե $t=1,96$ -ի՝ արժանահավատության 95%-ի և $p=5\%$ -ի դեպքում (ինչպես ընդունված է կենսաբանական տվյալների մշակման ժամանակ), ապա վերը բերված բանաձևը ստանում է $n=0,1537v^2$ տեսքը: Եթե ֆենոլոգիական դիտումները որևէ վայրում կատարված են միայն 1—2 տարի, ապա հետագա աշխատանքների համար այդ շարքը բազմամյա վիճակի է բերվում տարբեր մեթոդներով:

466. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ—СВОДКА ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ НАБЛЮДЕНИЙ Որոշակի վայրի ֆենոլոգիական երևույթների ըստ տարիների և ժամանակագրական կարգով կազմված աղյուսակ: Սովորաբար այդպիսի աղյուսակները լրացվում են աստիճանաբար՝ վաղ գարնանից մինչև ուշ աշուն:

467. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԵՐԹՈՒՂԱՅԻՆ ՄԵԹՈԴ—МАРШРУТНЫЙ МЕТОД ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ НАБЛЮДЕНИЙ Որոշակի երթուղով մի շարք տարիների ընթացքում կատարվող ֆենոլոգիական դիտումներ: Այս մեթոդի դեպքում որպես դիտադաշտ ընդունվում է տվյալ երկրահամակարգին բնորոշ մի քանի, երբեմն՝ տասնյակ քառակուսի կիլոմետրի հասնող տարածք: Նպատակահարմար է հստակապես լեռնային ու կտրտված ուղիների ունեցող վայրերի ֆենոլոգիական ուսումնասիրման համար: Որոշակի երկարություն ունեցող կամ որոշակի լեռնային գոտիներ հատող երթուղին ընտրվում է այնպես, որ ընդգրկի

դիտման ենթակա բոլոր օբյեկտները: Ինչպես ցույց է տալիս փորձը, այս դեպքում ապահովվում են դիտումների մեթոդական միատարրությունը (կատարվում է նույն դիտողի կողմից) և արագությունը (հիմնականում օգտատիրոջը ևն տրանսպորտային միջոցները):

468. **ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԷԿՈՆՐԿՐԱԶՓԱԿԱՆ ՄԵԹՈՂ—ЭКОГЕОМЕТРИЧЕСКИЙ МЕТОД ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ НАБЛЮДЕНИЙ** Ֆենոլոգիտումների մեթոդ, որի միջոցով բացահայտվում են հետազոտվող տարածքի այն էնտերը, որոնցում նախօրոք որոշված ֆենոփուլը դիտման պահին առկա է, այսինքն՝ հետազոտողին հայտնի են ժամանակը և բույսերի ֆենոլոգիական վիճակը: Պահանջվում է պարզել, թե տարածքի ո՞ր կետերում են բույսերը գտնվում այդ փուլում: Եթե տվյալ ժամանակ տարածքի մի հատվածում բուսատեսակը, ասենք, ծաղկման փուլում է, իսկ մյուս հատվածում՝ կոկոնակալման փուլում, ապա պարզ է, որ՝ բուսատեսակի այս երկու հաջորդող ֆենոփուլների անցման սահմանը ինչ-որ տեղ այդ հատվածների միջև է: Շատ ֆենոլոգիտակետեր ունենալու դեպքում հնարավոր է հետազոտվող տարածքում արագ կերպով հայտնաբերել ֆենոփուլների անցման իրական սահմանը տվյալ պահին: Այս մեթոդը երբեմն անվանում են նաև ֆենոլոգիական դիտումների էկոչափական մեթոդ: Առաջարկել է Վ. Ա. Բատմանովը:

469. **ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԷԿՈԶՓԱԿԱՆ ՄԵԹՈՂ—ЭКОМЕТРИЧЕСКИЙ МЕТОД ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ НАБЛЮДЕНИЙ** Տես Ֆենոլոգիական Դիտումների էկոնրկրազփական Մեթոդ,

470. **ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԻՆՏԵԳՐԱԼ ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՄԵԹՈՂ—ИНТЕГРАЛЬНЫЙ ОПИСАТЕЛЬНЫЙ МЕТОД ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ НАБЛЮДЕНИЙ** Ֆենոլոգիական դիտումների մեթոդ: Մեծ թվով օբյեկտների վրա դիտումներ կատարելիս, հաշվարկվում է զրանց այն մասը (տոկոսներով), որը դիտման ժամանակ հասել է որոշակի ֆենոլոգիական վիճակի՝ անցել է բաժնեկատր: Այսինքն՝ հետազոտողը խմանալով սեզոնային որոշակի երևույթը, դիտումների օրերը, որոշում է ֆենոլոգիական այդ վիճակում գտնվող առանձնյակների (կամ այլ օբյեկտների) տոկոսը: Այս մեթոդի դեպքում, հայտնի տարածքում, տվյալ ժամանակ, որոշակի ֆենոփուլին անցնելու տեսանկյունից դիտվում են բոլոր հաշվարկային միավորները: Ըստ որում, որոշման ճշտությունը կախված է դիտվող առանձնյակների քանակից: Որքան մեծ է առանձնյակների թիվը, այնքան մեծ է ճշտության աստիճանը: Այս մեթոդի դեպքում հարթվում են տարածքի միկրոէկոլոգիական տարբերությունները և դիտադաշտի բույսերի ներպոպուլյացիոն ծագումնաբանական տարատեսակությունը: Նույն ժամանակ, ինտեգրալ նկարագրական մեթոդով կատարված նույնիսկ մեկ դիտումը լրիվ ավարտուն արդյունք և ստույգությունը դնահատելու հնարավորություն է տալիս: Տվյալ մեթոդը հեռանկարային է հատկապես արշավախմբերի, երթուղային հե-

տաղտոտությունների, արշավների համար: Մեթոդն առաջարկել է Վ. Ա. Բատմանովը:

471. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԼՈՒՍԱԿԱԶՍՓԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴ—СПЕКТРОФОТОМЕТРИЧЕСКИЙ МЕТОД ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ НАБЛЮДЕНИЙ Օդից կատարվող ֆենոլոգիական դիտումների մեթոդ: Ինքնաթիռում կամ ուղղաթիռում տեղադրված հատուկ սարքերով գրանցվում է երկրի մակերևույթից արտածվող լուսահոսքի կազմությունը: Այդ տվյալներով հաշվարկվում են լուսահոսքի առանձին միագույն հատվածների պայծառության գործակիցները: Համապատասխան սանդղակի միջոցով դրանք բնորոշում են ընդարձակ տարածքի առանձին հատվածների ֆենոլոգիական վիճակը: Տե՛ս նաև ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ՕԴԻՄԵԹՈԴՆԵՐԻ:

472. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ—ОРГАНИЗАЦИЯ ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ НАБЛЮДЕНИЙ Ֆենոլոգիական դիտումների՝ առաջադրվող խնդիրներով պայմանավորված կազմակերպման սկզբունքները: Կատարվում է դիտադաշտերի և օբյեկտների ընտրություն, որոշվում են դիտումների ժամկետներն ու ֆենոլոգիների մանրամասնության և ճշտության աստիճանը, մշակվում է օբյեկտների և շրջակա միջավայրի առանձին տարրերի զուգահեռ դիտումների կազմակերպման հարցը, որոշվում է դիտողների կազմն ու որակավորումը, կազմվում են աշխատանքային ծրագրեր:

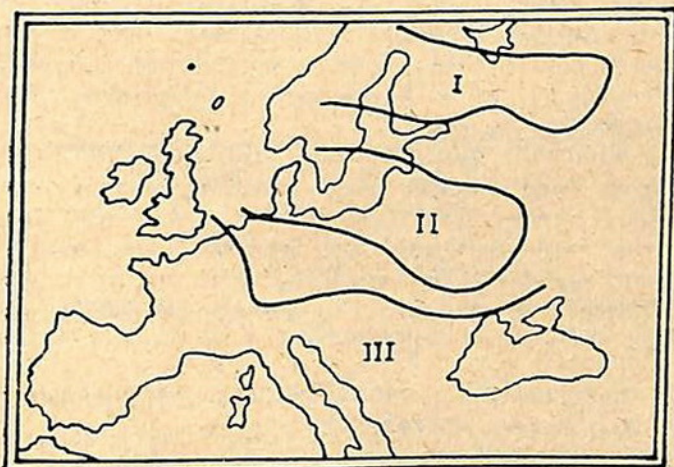
473. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ՅԱՆՅԻ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆ—ГУСТАТА СЕТИ ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ НАБЛЮДЕНИЙ Ընդարձակ տարածքի ֆենոլոգիական բնութագրումը ապահովող դիտադաշտերի լավագույն քանակ: Նկատի է առնվում, որ մեծ տարածությունները բնութագրող ֆենոլոգիական նյութերի որակը զգալի չափով կախված է դիտումների ցանցի խտությունից: Հարթավայրային շրջանները բնութագրող ֆենոլոգիական տվյալներ ստանալու համար լավագույնը համարվում է յուրաքանչյուր 50—100 կմ² վրա մեկ դիտադաշտի առկայությունը: Լեռնային շրջաններում դիտադաշտերի ավելի խիտ ցանց է պահանջվում, քանի որ այնտեղ ոչ մեծ տարածության վրա ֆենոլոգիական տարրերությունները բավականին մեծ են: Մեծ խտություն պետք է ունենա նաև ֆենոլոգիական քարտեզներ կազմելու նպատակով ստեղծվող ֆենոցանցը: Յուրաքանչյուր դեպքում ֆենոցանցի խտությունը որոշվում է առաջադրվող պահանջներով և ռելիեֆի բնույթով:

474. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ՕՄԱՄԵԹՈԴՆԵՐ—АЭРОМЕТОДЫ ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ НАБЛЮДЕНИЙ Ինքնաթիռներից, ուղղաթիռներից և տիեզերական կայաններից տեսողական ու հատուկ սարքերով, մեծ հեռավորությունից կատարվող ֆենոլոգիական դիտումներ: Այդ նպատակով մշակված են տվյալների գրանցման ինչպես թվային (ալքաշարփով դիտումների համար), այնպես էլ լուսակային (սարքերով

կատարվող շափումների և գունավոր (լուսանկարահանման համար) սանդղակներ: Տե՛ս նաև ՀԵՌԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱ:

475. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԷՏԱՊ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ЭТАП ՏԵ՛ս ԲՆԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆ:

476. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՋՈՐԴՈՒՄ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРЦЕПЦИЯ Աշխարհագրական տարբեր տարածքներում ֆենոլոգիական նույն փուլերի սկսման հաջորդականության խախտում, որն առաջացնում է միջփուլային միջոտների շրջում: Ֆենոլոգիկի հաջորդականության փոփոխման որոշիչ գործոնը եղանակի բնույթն է, որը տարբեր

Նկ. 8. Ֆենոլոգիական ընդհաջորդում. եղրեանի, ձիական-կի և արոսնու ծաղկման հաջորդականության փոփոխումը Եվրոպայում (ըստ՝ Վ. Կեպենի):

I. Արոսենին ծաղկում է եղրեանուց շուտ,

II. ձիական, եղրեանի, արոսենի,

III. եղրեանի, ձիական, արոսենի:

բույսերի վրա տարբեր ձևով է ազդում: Օրինակ, Եվրոպայի հյուսիսում և Սկանդինավիայում արոսենին ծաղկում է եղրեանուց շուտ, Արևելյան Եվրոպայում սկզբից ծաղկում է ձիականը, հետո եղրեանին և նոր միայն՝ արոսենին: Կենտրոնական Եվրոպայում նախ ծաղկում է եղրեանին, ապա ձիականը և հետո՝ արոսենին: Մեկ այլ օրինակ, Հարավային Եվրոպայում սպիտակ ակացիան ծաղկում է մինչ տերեակալումը, իսկ Միջին Եվրոպայում՝ տերեակալումից հետո: Տերմինն առաջարկել է Ն. Պ. Սմիռնովը: Տե՛ս նկ. 8:

477. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՄՖՈՐՄԱՅԻԱ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ИН-

ФОРМАЦИЯ Ֆենոլոգիական դիտումների արդյունքների ամենամյա հրատարակումը բնության օրացույցների, տեղեկատուների, տարեգրքերի, բարտեզների և այլնի ձևով:

478. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԼԱԳ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ЛАГ ՏԵ՛ս ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՄԻՋՈՒՏԻ:

479. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԼԱԳԻ (ՄԻՋՈՒՏԻ) ՄԵԹՈԴ—МЕТОД ФЕНОЛОГИЧЕСКОГО ЛАГА Ֆենոլոգիական կանխատեսման մեթոդ: Այս կամ այն ֆենոփուլի սկսման ժամկետը որոշվում է դրա հետ փոխհարաբերակցորեն կապված և ավելի վաղ սկսվող սեզոնային երևույթների՝ նշանացույցների ժամկետների միջոցով: Կանխատեսումը կատարվում է $y = x + \Delta n$ բանաձևով, որտեղ y -ը՝ կանխատեսվող սեզոնային երևույթի կամ դրա հետ կապված սեզոնային աշխատանքների սկսման հավանական ամսաթիվն է, x -ը՝ կանխատեսվող տարում ընտրված նշանացույցի սկսման ամսաթիվն է, Δn -ը՝ նշանացույցի և կանխատեսվող երևույթի բազմամյա միջին միջուտը, լազն է:

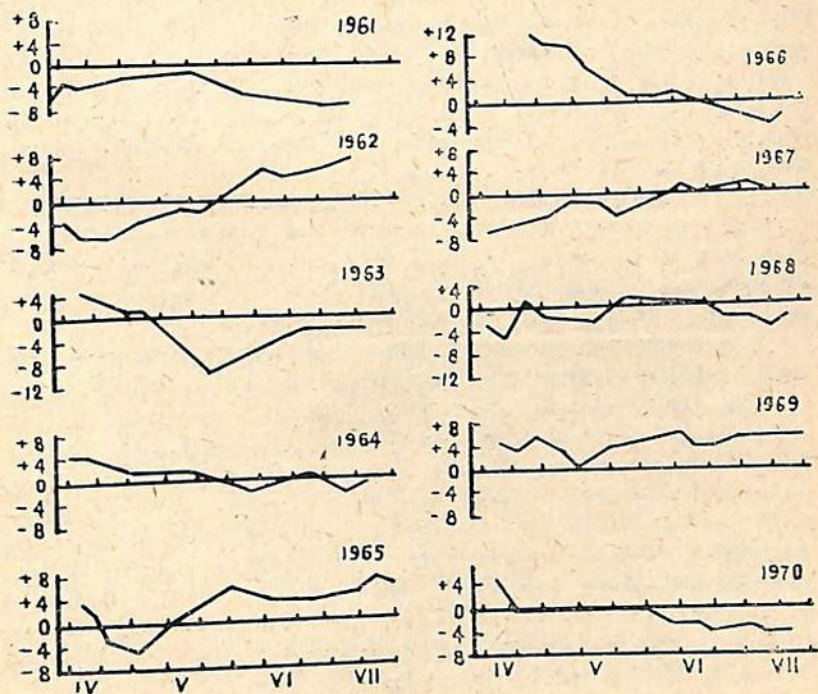
480. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԾԱՌ, ՖԵՆՈԾԱՌ—ФЕНОЛОГИЧЕСКОЕ ДЕ-РЕВО Որոշակի վայրի որոշակի տարվա բնության օրացույցի գծագրական տարրերակ: Ներկայացնում է ծառի նկար, որի ստորին ճյուղերից մինչև գագաթը, ուղղանկյուններում կամ օղակներում, օրացուցային հերթականությամբ տրված են վաղ զարնանից մինչև ուշ աշուն նկատված տարբեր ֆենոլոգիական երևույթներն ու դրանց սկսման և ավարտի ժամկետները: Հիմնականում օգտագործվում է գպրոցական ֆենոլոգիայում:

481. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА Որոշ երկրներում (ԳՅԶ, Ավստրիա և այլն) ֆենոլոգիական դիտումների կատարման, ստացված նյութերի մշակման և տնտեսության մեջ դրանց ներդրման համար հանձնարարականներ մշակող պետական ծառայություն:

482. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ — ФЕНОЛОГИЧЕСКОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ Տվյալ տարածքում բնության սեզոնային առանձին երևույթների կամ ամբողջ երկրահամակարգի սեզոնային զարգացման առանձին է տապաների, սկսման ժամկետների, ինչպես նաև այդ զարգացման ընթացքի բնույթի նախագուշակում: Լինում են ընթացիկ և բազմամյա ֆենոլոգիական կանխատեսումներ:

483*. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՇԵՂՈՒՄ, ՖԵՆՈԿԱՐԳԱՇԵՂՈՒՄ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ АНОМАЛИЯ, ФЕНОАНОМАЛИЯ Որոշակի տարվա ֆենոլոգիական երևույթների ժամկետների շեղումը բազմամյա միջիններից: Ֆենոլոգիական երևույթը որոշակի տարում ուշ սկսվելիս՝ կարգաշեղումը դրական է համարվում, իսկ շուտ սկսվելիս՝ բացասական: Տարբեր մեծության ֆենոկարգաշեղումների հաճախությունը մոտ է պատահական շեղումների բաշխմանը: Դա հնարավորություն է տալիս

Ֆենոկարգաշեղումների շարքերը վերլուծելիս օգտագործել փոփոխականին վիճակագրության մեթոդը: ՏՆ՝ ս նկ. 9:

Նկ. 9. Լենինգրադի շրջակայքի բնության սեզոնային դինամիկան (1961—1970 թթ.) կարգաշեղումների մեթոդով (հեղինակ՝ Գ. Է. Շուլց): Միջին բազմամյա ժամկետների (օրեր) համեմատությամբ դրական (+)՝ ուշացում և բացասական (—)՝ առաջ ընկնում:

484. **ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ЦЕНТР**
Ֆենոլոգիական աշխատանքների կազմակերպման կենտրոններ ՍՍՀՄ-ում, ինչպես նաև մի շարք այլ երկրներում: ՍՍՀՄ-ում 1930-ական թվականներին զանգվածային ֆենոլոգիական ցանցը կազմակերպվել և ղեկավարվում էր հայրենագիտության կենտրոնական բյուրոյի, իսկ 1941 թվից՝ ՍՍՀՄ աշխարհագրական ընկերության կողմից: Ընկերության Լենինգրադի կենտրոնական կազմակերպությունում գործում է ֆենոլոգիայի բաժին, որտեղ ՍՍՀՄ տարբեր շրջանների համար մշակվում են ֆենոլոգիական զանգվածային դիտումների ծրագրեր, հավաքագրում են կամագիստր թղթակից-դիտողների, նրանց ապահովում ծրագրերով ու հրահանգներով:

րով: Այստեղ են վերադարձվում տեղերում լրացված հարցաթերթիկները, և ապա տեղեկությունները մշակվում ու հրատարակվում են: Յուրաքանչյուր միւլթենական հանրապետությունում, մարզում, երկրամասում են գործում նույնատիպ կենտրոններ: ՀՍՍՀ ԳԱ աշխարհագրական ընկերությունում գործում է ֆենոլոգիական հանձնաժողով, որի խնդիրն է լալնորեն ծավալել ու ղեկավարել ֆենոլոգիական դիտումները Հայկական ՍՍՀ-ում, օգնել կամավոր թղթակիցներին, ստուգել, մշակել և հրատարակել նրանց դիտումների տվյալները: Առանձին երկրներում ֆենոլոգիական կենտրոնների դեր են կատարում ֆենոլոգիական ծառայությունները կամ հատուկ ինստիտուտները:

485. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿԵՏ, ՖԵՆՈԿԵՏ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ПУНКТ, ФЕНОПУНКТ Ֆենոլոգիական ցանցի մաս կազմող աշխարհագրական որոշակի վայր (քաղաք, գյուղ, հողհանդակ, լանջ և այլն), որտեղ ամբողջ ցանցի համար մշակված ընդհանուր ծրագրով ու մեթոդներով ֆենոլոգիական դիտումներ են կատարվում:

486. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿՈՐ, ՖԵՆՈԿՈՐ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ КРИВАЯ, ФЕНОКРИВАЯ 1. Ֆենոլոգիական տվյալների մշակման գծագրական մեթոդ: Հատուկ առանցքի վրա նշվում են ամիսները, օրդինատի առանցքի վրա՝ տվյալ փուլում գտնվող բույսերի քանակը: Դիտումների արդյունքները գրանցումից խտացված կետերը միացնող լիորը ակնառու կերպով ցույց է տալիս այդ փուլում գտնվող տվյալ բույսի քանակի փոփոխությունը ըստ ամիսների: Բույսերի հետ զուգահեռաբար կատարված բնական այլ երևույթների ուսումնասիրության դեպքում, վերջիններիս տվյալները փոխանցվում են գծագրի վրա և համադրվում են: 2. Ֆենոլոգիական կանխատեսման փորձով հաստատված կոր: Կենսաբանական օբյեկտների պահանջների հավասարում է (կամ ջերմային պորժոնի նկատմամբ օրգանիզմի ռեակցիան):

$$t_{cp} = \frac{\sum t}{n} \text{ բանաձևը կենսաբանական օբյեկտի զարգացման այս}$$

կամ այն ժամանակամիջոցի տեղդրությունը՝ օրերով (n), կապում է այդ որոշակի ժամանակամիջոցի միջին ջերմաստիճանի $|t_{cp}|$ հետ:

487. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀԱՆՈՒՅԹ, ՖԵՆՈՀԱՆՈՒՅԹ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ СЪЕМКА, ФЕНОСЪЕМКА Լանդշաֆտի ներքին տարբերությունների մասին մանրամասն տեղեկություններ ստանալու նպատակով տեղանքի սեզոնային երևույթների ընդհանուր ուսումնասիրում: Տարբերում են ֆենոհանույթի երկու հիմնական տեսակ՝ երթուղային և համընդհանուր: Երթուղային հանույթի դեպքում հետազոտողը դիտումներ է կատարում որոշակի, նախօրոք մշակված երթուղու երկարությամբ: Համընդհանուր հանույթը կատարվում է խոշորամասշտաբ բարտեզներ ու հատակագծեր կազմելու նպատակով և նախատեսում է հետազոտվող տարածքի տեսակային պոպուլյուցիաների անմիջական դիտումներ: Ի տար-

քերութիւնն սովորական ֆենոլոգիական դիտումների, որոնք առանձին վայրերում կատարում են տարբեր դիտողներ, ֆենոհանույթի ժամանակ ուսումնասիրվող տարածքի տարբեր հատվածներում բույսերի զարգացման ֆենոփուլերը մեկ դիտող է նշում: Ըստ որում, այդ հետազոտությունը կատարվում է հնարավոր կարճ ժամկետում, սովորաբար մեկ օրում: Այդ նպատակով էլ օգտագործվում են տրանսպորտային միջոցներ (ավտոմեքենա, մոտոցիկլետ, հեծանիվ):

488. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀՆՊՈՒՅԱԿ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ПЕНТАДА Բնության տարեկան լիաշրջանի ենթասեզոնից փոքր հատված: Իրար հաջորդող հնգօրյակների ընթացքում, որպես կանոն, բնության տեսությամբ աչքով տեսանելի փոփոխություններ տեղի չեն ունենում, բայց յուրաքանչյուր հնգօրյակում սկսվում են սեզոնային տարբեր երևույթներ: Տերմինն առաջարկել է Գ. է. Շուլցը:

489. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՄԻՋԱՐԿՈՒՄ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПОЛЯЦИЯ Սեզոնային երևույթների կամ առանձին ֆենոփուլերի բազմաթիվ տարիների միջին ժամկետների որոշումը որոշ տարիների՝ դրանց հայտնի ժամկետների օգտագործմամբ: Այդ նպատակով կիրարկվում են վիճակագրական մեթոդներ: Դա հնարավորություն է տալիս կանխել միջին ժամկետների ստացման պատահական աղավաղումները:

490*. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՄԻՋՈՒՏ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ИНТЕРВАЛ Նույն կամ տարբեր դիտօբյեկտների ցանկացած երկու սեզոնային երևույթների միջև ընկած ժամանակամիջոցի տեղումնությունը՝ օրերով: Օրինակ, կոկոնակալման ու ծաղկման միջև ընկած ժամանակահատվածը, ծաղկաթափից մինչև հասունացումը եղած ժամանակահատվածը և այլն: Տարբեր աշխարհագրական կետերի կամ նույն աշխարհագրական կետի, բայց տարբեր տարիների նմանօրինակ ֆենոլոգիական միջուտների համեմատումը ֆենոլոգիական հետազոտությունների հիմնական եղանակներից մեկն է:

491. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱՑՈՒՅՑ, ՖԵՆՈՆՇԱՆԱՑՈՒՅՑ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ИНДИКАТОР, ФЕНОИНДИКАТОР Բնության հեշտ փափուկ ու ճիշտ գրանցվող սեզոնային երևույթ, որը լանդշաֆտի սեզոնային ռիթմիկայի հետ ունեցած սերտ կապի շնորհիվ մատնանշում է, մինչև հնգօրյակի ճշտությամբ, նրա սեզոնային վիճակը, ինչպես նաև բնության տարեկան լիաշրջանի առանձին բնորոշ կամ գործնականում կարևոր, բայց դժվար նկատելի պահերը: Օրինակ, ֆենոդիտումները ցույց են տվել, որ վաղահաս կարտոֆիլի տնկումը համընկնում է խտուտիկի ծաղկման, իսկ եգիպտացորենի ցանքսի լավագույն ժամկետը՝ բալենու ծաղկման հետ: Այդպիսի ֆենոնշանացույցների միջոցով կարելի է ճշտորեն որոշել գյուղատնտեսական մշակովի բույսերի այս կամ այն հիվանդության ու վնասատուի զարգացման, տարածվելու և դրանց դեմ պայքարելու ժամկետները և այլն: Ֆենոնշանացույցները կարող են կատարել ազդանշանային և կանխատեսման դեր: Ազդանշանային դերը

հիմնված է այն բանի վրա, որ բնության սեզոնային երևույթների մեծ խմբերը սկսվում են միաժամանակ: Պարզելով այդ խմբի երևույթներից մեկի սկսման ամսաթիվը, կարելի է համոզված լինել, որ մյուս երևույթները նույնպես սկսվել են կամ կսկսվեն մոտ ժամանակներում: Ֆենոնշանացուցների կանխատեսման դերը հիմնված է ֆենոլոգիական միջոտների համեմատաբար հաստատուն լինելու վրա: Իմանալով երկու տարածական սեզոնային երևույթների ֆենոմիջոտի տեղոթյունը, կարելի է առաջին երևույթի սկսման ամսաթիվով կանխագուշակել մյուս երևույթի ըսկըսման հավանական ամսաթիվը: Տարբերում են խմբային (առանձին էկոլոգիական խմբերի սեզոնային երևույթների սկսումը կամ մոտեցումը ավետող ազդանշաններ), գոտիական (գոտիական տիպի լանդշաֆտների սեզոնային տեսույթների փոփոխման սկսվելը կամ մոտենալը ավետող ազդանշաններ), անհատական (տեսական կամ գործնական կարևոր սեզոնային առանձին երևույթների սկսվելը կամ մոտենալը ավետող ազդանշաններ), անուղղակի (ազդանշող և ազդանշվող երևույթներն ուղղակի պատճառական կապերով կապված չեն, բայց նույնակերպ որոշվում են ընդհանուր գործոնով կամ գործոնների խմբով), ուղղակի (երկու կամ մի քանի սեզոնային երևույթների միջև գոյութուն ունի ուղղակի պատճառական կապ), տեղական և այլ ֆենոլոգիական նշանացուցներ:

492. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՇՐՋՈՒՄ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ИНВЕРСИЯ Տերեակալման, ծաղկման և բույսի ֆենոլոգիական այլ փուլերի բնականոն հաջորդականության փոփոխում, որը պայմանավորված է շրջակա միջավայրի դրանց վրա ազդող առանձին գործոնների էություն փոփոխմամբ:

493. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՊԱՐՏԵԶ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ САД Ֆենոլոգիական դիտումների ճիշտ կադմակերպման համար նախատեսված հատուկ պարտեզ: Այդպիսի պարտեզներում փորձարկվող բույսերը տընկվում և խնամվում են միանման պայմաններում, որպեսզի նվազեցվի տեղադիրքի, հողի բնույթի և տեղանքի այլ պայմանների ազդեցությունը: Շրջակա տեղանքից չտարբերվող այդպիսի պարտեզներում կարելի է ստանալ այլ վայրերի նույնատիպ պարտեզների հետ համեմատելի ֆենոլոգիական տվյալներ: Բույսերն ընտրվում են այնպես, որ լինեն նույն տարիքի և բարձրության, ունենան զարգացման միատեսակ ինտենսիվութուն: Կից գործում է օգերեութաբանական կայան: Այդպիսի պարտեզներ են հիմնված Բելգիայում, ԳՅՁ-ում, Շոտլանդիայում: ՍՍՀՄ-ում նման պարտեզների հիմնադրումը խիստ անհրաժեշտ խնդիր է առանձին վայրերի ֆենոլոգիայի մանրամասն ուսումնասիրման, միջազգային ֆենոլոգիայի ասպարեզում միասնական աշխատանքներ կատարելու համար:

494. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ СЕЗОН ՏՆՍԲԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆ:

495. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՍԵՋՈՆՆԵՐԻ ՏԵՎՈՂՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐՏԵԶ—КАРТА ДЛИТЕЛЬНОСТИ ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ СЕЗОНОВ Ֆենոլոգիա-

կան բարտեղի տարատեսակ, որը պատկերացում է տալիս տարբեր ձևա-
նաձևեր և վեգետացիոն տարրեր ժամանակահատվածների մասին:

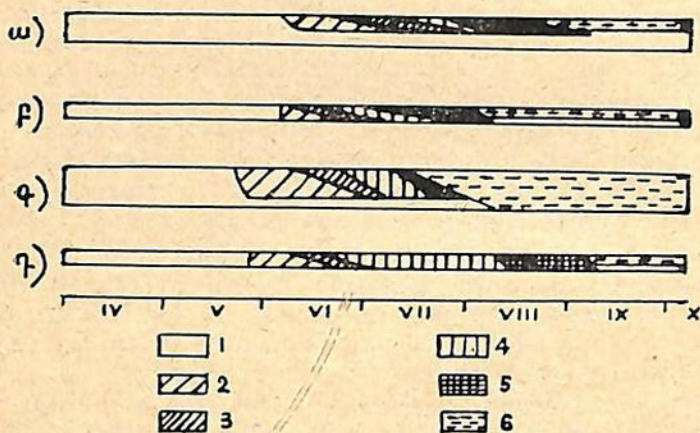
496. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԱՐՎԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿ—ФЕНОЛОГИЧЕСКОЕ
ВРЕМЯ ГОДА ՏԵ՛ս ԲՆԱԿԱՆ ՍԵՁՈՆ:

497. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԱՐՎԱԿԱՆԱԿԵՐ — ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ
СПЕКТР Բույսերի տարեկան արգացման ժամանակահատվածների գծա-
դրական պատկերում, ֆենոլոգիական նյութերի մշակման մեթոդ: Ֆենո-
լոգիական տարրապատկերը ցույց է տալիս առանձին ֆենոփուլերի տեղ-
դրությունը, յուրաքանչյուր բույսի այս կամ այն ֆենոփուլը սկսվելու ժա-
մանակը և անցման բնույթը (արագ հերթափոխում կամ երկարաձգված
անցում), բույսերի առանձին տեսակների և ամբողջ խմբերի, էկոլոգիա-
կան տեսակների հավասարաբեռն բուսատեսակների զարգացման ռիթմի
յուրահատկությունները: Գոյություն ունեն ֆենոտարրապատկերների կազմ-
ման տարրեր ձևեր (գծային, պարուրաձև, տարրեր ֆենոփուլերի օրա-
ցույցների հետ համակցված և այլն), որոնց հեղինակներն են Գ. Գամսը,
Գ. Ն. Կալգորոդովը, Ա. Պ. Շեննիկովը, Մ. Ս. Շալիտը և ուրիշներ: Ըստ
Ա. Պ. Շեննիկովի, բույսի զարգացման տարեկան լիալըջանը պատ-
կերվում է հորիզոնական շերտի (ժապավենի) տեսքով, որը բաժանված
է մի քանի հատվածների, որոնք պայմանականորեն ֆենոփուլեր են նշա-
նակում: Այդ հատվածները տեղադրվում են ձախից աջ, սկսած զար-
նանային առաջին փուլից և վերջացրած աշնանային ամենավերջին փու-
լով: Դրանցից յուրաքանչյուրի երկարությունը, ըստ ընդունված մասշտա-
բի, համապատասխանում է փուլի տեղդրությանը: Հատվածները ներկա-
վում են տարբեր գույներով կամ ծածկվում են պայմանական մանրա-
գծերով: Տարրապատկերի վերևի մասում տեղադրվում է սանդղակ, որի
վրա նշվում են ամիսները և օրերը: Նույն բուսական համակենցության
տարրեր բույսերի տարրապատկերների շերտի լայնությունը ցույց է
տալիս տվյալ համակենցությունում այդ բույսերի համեմատական բանա-
կը: Նույն բուսական համակենցության կամ բուսատեսակի զարգացման
մի քանի տարիների ֆենոտարրապատկերները համեմատելիս կարելի է
հեշտությամբ նկատել զրանց զարգացման ռիթմի փոփոխությունները
ըստ տարիների: ՏԵ՛ս նկ. 10:

498. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ СПРА-
ВОЧНИК— Երկրամասերի, միութենական հանրապետությունների, մար-
զերի բնության ֆենոլոգիական ինֆորմացիայի ձև: Այդպիսիք են, օրի-
նակ, «Բուսական հարթության բնության սեզոնային կյանքը» ժողովա-
ծուն և նմանօրինակ հրատարակությունները:

499*. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒՅԹ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ
Լանդշաֆտի առանձին տարրերի, կամ ամբողջ բուսական համակենցու-
թյան գույնի, կամ արտաքին տեսքի փոփոխությունը, պայմանավորված
սեզոնային զարգացման որոշակի պահերով: Վաղ զարնանը բուսական
համակենցությունը բնորոշվում է որոշ տեսակների ծաղկմամբ, այն

դեպքում, երբ մյուսները դեռ նոր են սկսում իրենց զարգացումը: Դրանով էլ պայմանավորված, լանդշաֆտը որոշակի գույն և տեսք ունի: Ամռանը, ընդհակառակը, առաջին տեսակներն աննկատելի են, դրանց տերևները շորացել են, սերմերը թափվել, փոխարենը ծաղկել են այլ տեսակներ: Համակեցությունը ստացել է գորշ կամ այս ծաղկմանը բնորոշ

Նկ. 10. Վտուգգա գետի հովտի մարգագետնի ֆենոլոգիական տարրապատկերը (հեղինակ՝ Ա. Պ. Շեննիկով):

- ա) Կարմիր երեքնուկ, բ) եղջերացորնուկ, գ) օձտակ, դ) բերենիկե.
1. վեգետացիա, 2. կոկոնակալում, 3. ծաղկում, 4. պտղաբերում,
5. հասունացում, 6. շրացում:

մեկ այլ գույն: Բուսական համակեցությունների ֆենոլոգիական տեսությունները սեզոնների մեծ մասում կալուն են, այսինքն՝ դիտվում են յուրաքանչյուր տարի: Բայց լինում են և անկայուն տեսություններ, որոնք բնորոշ են, օրինակ, միայն բուսատեսակի զանգվածային ծաղկման կամ պտղաբերման տարիներին (հատկապես միապտղաբեր, այդ թվում միամյա բուսատեսակներ): Անկայուն տեսություններ առաջանալու համար մեծ ազդեցություն ունեն կլիմայական պայմանները: Ֆենոլոգիական տեսություններն անվանում են լանդշաֆտին որոշակի տեսք տվող բուսատեսակների գույնով (օրինակ, կոժկոտրուկի ոսկեղևդին տեսությ, անմոռուկի երկնագույն տեսությ, բոշխի շորացած տերևուքի գորշ տեսությ և այլն): Ֆենոլոգիական տեսություններն ուսումնասիրելու համար հաջողությամբ օգտագործվում է գունավոր լուսանկարչությունը:

500. ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ПРОФИЛЬ
Ռեկինֆի ուղղաձիգ կտրվածքի պծաղի, որի վրա, ըստ բարձրության, 94

տրված են համապատասխան ֆենոլոգիական տվյալներ: Այդպիսի տրամատները հնարավորություն են տալիս ավելի խոր ճանաչել լեռնային ընդարձակ տարածքների ֆենոլոգիական պայմանները:

Նկ. 11. Ֆենոլոգիական տրամատ. Հյուսիսային ծովից մինչև Ալպյան լեռները (հեղինակ՝ Ֆ. Շենկլի):

Գծերի բարձրության փոփոխումը միաժամանակ ցույց է տալիս խնձորենոց ծաղկման սկիզբը (տարվա սկզբից օրերի թիվը):

501. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՅԱՆՅ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ СЕТЬ Հանրապետության, մարզի, երկրամասի տարածքում որոշակի կարգով (ֆիզիկաաշխարհագրական պայմանները հաշվի առնելով) տեղաբաշխված ֆենոլոգիական դիտողների կուլեկտիվ: Տե՛ս նաև ԿԱՄԱԿՈՐ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՅԱՆՅ:

502. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՅՈՒՑԻՉ, ՖԵՆՈՑՈՒՑԻՉ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИИ УКАЗАТЕЛЬ, ФЕНОУКАЗАТЕЛЬ 1. Բուսական այս կամ այն օրվեկտի սեզոնային զարգացման մակարդակը՝ արտահայտված տոկոսներով: Նման ֆենոցուցիչների որոշումը կատարվում է ֆենոլոգիայի ինտեգրալ մեթոդներով: 2. Երբեմն, սխալ կերպով, այս տերմինի տակ հասկանում են ֆենոլոգիական նշանացույցին վերագրվող իմաստ:

503. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՓՈՒԼ, ՖԵՆՈՓՈՒԼ—ФЕНОЛОГИЧЕСКАЯ ФАЗА, ФЕНОФАЗА Ֆենոլոգիական դիտօրվեկտի զարգացման որոշակի ընթացաշրջան կամ ժամանակամիջոց: Մոտ է սեզոնային երևույթ հասկացությանը, սակայն բոլորովին էլ համարժեք չէ: Ֆենոփուլը դիտօրվեկտի սեզոնային վիճակն է, որում այն գտնվում է այս կամ այն ժամանակ: Սեզոնային երևույթը նույն սեզոնային վիճակն է՝ արտահայտված միայն որոշակի պահին: Եթե սեզոնային երևույթը նշվում է միայն մեկ ամսաթվով, ապա ֆենոփուլի բնութագրման համար պահանջվում է երկուսից ոչ պակաս ամսաթիվ, որոնք պատկերացում են տալիս այդ փուլի տևողության մասին (ֆենոփուլը սկսվելու և ավարտվելու ամսաթիվերը): Իսկ ֆենոփուլը, որպես զարգացման անընդհատ պրոցեսի առանձին շրջան, կարող է բնութագրվել մեծ թվով սեզոնային երևույթներով (սափորաբար երեք երևույթներ՝ սկիզբ, զանգվածային և ավարտ): Յուրաքանչյուր բույս իր զարգացման ամբողջ ժամանակաշրջանում, առանձին տարբերություններով ու մանրամասներով հանդերձ, անցնում է հետևյալ հիմնական ֆենոփուլերը. առաջին ծիրիի երևալը, տերևագոյա-

ցում, կողային ընձյուղների առաջացում, ցողունակալում, կոկոնակալում, ծաղկում, պտաղների և սեմների հասունացում, տերևաքափ և այլն: Ֆենոփուլ հասկացությունը լրիվ օգտագործելի է նաև անկենդան բնության բազմաբանների ֆենոլոգիական ուսումնասիրման ժամանակ: Ըստ որում, այդ բազմաբանների տարեկան զարգացման լիաշրջանում կարող են առանձնացվել որակապես տարբեր վիճակներ:

504. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՓՈԽԼԵՐԻ ԿՐԱՆՑՄԱՆ ԵՎԱՆԱԿՆԵՐ—СПОСОБЫ ОБОЗНАЧЕНИЯ ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ ФАЗ Ֆենոփուլերի գրանցման համար օգտագործվող տառային, թվային կամ հատուկ այլ նշաններ: Օրինակ, ծաղկման սկիզբը գրվում է ՄՍ, կամ բոլոր ֆենոփուլերին նախօրոք արված հերթական համարներից նշվում է այդ փուլի համարը և այլն: Ֆենոփուլերի գրանցման տարբեր իշխանակներից ամենահեռանկարայինը տառայինը և թվայինն են: Վերջիններս նախընտրելի են հատկապես ֆենոլոգիական դիտումների արդյունքների մեքենայական մշտական դեպքում:

505. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՓՈԽԼԵՐԻ ՍԿՍՄԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ—ПРИЗНАКИ НАЧАЛА ФЕНОЛОГИЧЕСКИХ ФАЗ Ֆենոլոգիական փուլը սկսված է համարվում այն օրը, երբ այդ փուլի նշանները նկատվում են դիտվող բույսերի 10%-ի վրա, իսկ զանգվածայինը՝ երբ փուլի նշանները նկատվում են 50%-ից՝ ավելի բույսերի վրա: Փոքրաթիվ օբյեկտների վրա դիտումներ կատարելիս ֆենոփուլը սկսված է համարվում, եթե հինգ օրինակից մեկի վրա կան ֆենոփուլի նշաններ, զանգվածային՝ եթե երեք օրինակի վրա և այլն: Սովորաբար մեկ ֆենոփուլի ավարտը նշանակում է նաև հաջորդող ֆենոփուլի սկսվելը:

506. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶԱԳՐՈՒՄ—ФЕНОЛОГИЧЕСКОЕ КАРТОГРАФИРОВАНИЕ Բնության սեզոնային երևույթների քարտեզագրում: Ֆենոլոգիական նյութերի օգտագործման հիմնական եղանակ: Քարտեզագրման համար նախատեսված տարածքը պետք է ունենա դիտադաշտերի համապատասխան ցանց, որտեղ միասնական մեթոդով և նույն ժամկետներում կատարվում են նույնատեսակ բույսերի ֆենոլոգիական դիտումներ: 1:500000 կամ 1:1000000 մասշտաբի ֆենոլոգիական քարտեզներ կազմելու համար յուրաքանչյուր 100 կմ² վրա պահանջվում է մեկից երկու դիտադաշտ: Սակայն ֆենոլոգիական ցանցի նման խտությունը դեպքում մեծ ճշգրտության հասնել հնարավոր չէ: 1:200000 և ավելի մեծ մասշտաբի դեպքում ֆենոլոգիական ցանցի հիշյալ խտությունը արդեն բավարար չէ: Անհրաժեշտ է լինում էապես խտացնել ֆենոլոգիական ցանցը: Լեռնային և կտրատված ուղիների ունեցող շրջաններում ֆենոլոգիական ցանցի խտությունը է՛լ ավելի մեծ պետք է լինի (տեղադիրքի յուրաքանչյուր տիպը պետք է ապահովված լինի առնվազն մեկ դիտադաշտով):

Ֆենոլոգիական քարտեզ կազմելու համար տեղանքի քարտեզագրական հիմքի վրա հավասարազգեցրով միացվում են այն վայրերը, որտեղ

համապատասխան ֆենոլոգիկներ սկսվել են միաժամանակ: Ավելի սակավադեպ կամ լրացուցիչ օգտագործում են ֆենոլոգիական օրինաչափությունների քարտեզագրական պատկերման այլ եղանակներ, օրինակ, տեղայնացված դիագրամների մեթոդը և այլն: Հավասարազգծները սովորաբար անցկացվում են 5—10 օրվա միջուտով: Միջին Եվրոպայում հավասարազգծների օգտագործմամբ գարնան գալուստը պատկերող առաջին քարտեզը կազմել է գերմանացի Հ. Հոֆմանը, 1881 թվին: Ռուսաստանում հացահատիկի հասունացման առաջին ֆենոքարտեզը կազմել է Վ. Ի. Կովալսկին, 1884 թվին:

Գյուլոթյուն ունեն ֆենոլոգիական քարտեզագրման մի շարք մեթոդներ (ֆենոկլիմայական կամ հաշվարկային, կոմպլեքս-աշխարհագրական, Բայտմանովի և այլն): Դրանք հիմնականում փոքրամասշտաբ քարտեզագրման մեթոդներ են: Ֆենոկլիմայական մեթոդը հիմնված է բույսերի նշանացուցիչ յուրահատկությունների վրա: Դա հնարավորություն է տալիս պատկերել որոշակի երկրամասի ֆենոկլիմայական ռեժիմը: Կոմպլեքս-աշխարհագրական մեթոդը հնարավորություն է տալիս վերացնել ֆենոլոգիական տվյալների տարատեսակությունը և ֆենոմասաթվերը ընդհանրացնել ըստ բնական կոմպլեքսների, հաշվի առնելով հողային, կլիմայական, ռելիեֆային և հատկապես գեոքոտանիկական քարտեզները: Բայտմանովի մեթոդը փաստացի նյութի հիման վրա ստացված ցուցանիշների ճշտության որոշման և պակասող ցուցանիշների միջարկման բավական օրյեկտիվ եղանակ է: Այն հնարավորություն է տալիս նախատեսված ճշտությամբ պատկերել հետազոտվող տարածքը ըստ բուսաֆենոլոգիական ռեժիմների տարատեսակության: Սրա առավելությունն այն է, որ ֆենոլոգիական քարտեզագրման մեջ լայնորեն ներդնում է փոփոխակային վիճակագրության մեթոդը:

507. **ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶԻ ՄԱՆՐԱՄԱՍՆՄԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆ—СТЕПЕНЬ ДЕТАЛИЗАЦИИ ФЕНОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТЫ** Ֆենոլոգիական քարտեզների հավասարազգծների միջուտը, այսինքն, օրերի այն քանակը, որի ճշտությամբ բնութագրվում է ֆենոլոգիական ռեժիմը:

508. **ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶՆԵՐ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ КАРТЫ** Օրգանական աշխարհի սեզոնային փոփոխականությունը, կենդանիների ու բույսերի զարգացման ֆենոլոգիկների սկսման և ավարտի ժամանակը պատկերող քարտեզներ: Ստորաբաժանվում են հատուկ (կամ ֆլորաֆենոլոգիական), գեոքոտանիկական (կամ ցենոֆենոլոգիական) և լանդշաֆտային: Առաջինն ընդգրկում է առանձին բուսատեսակների, ռասաների և սորտերի սեզոնային ռիթմիկական պատկերող քարտեզները: Գեոքոտանիկական քարտեզները ներկայացնում են բուսական համակեցությունների սեզոնային ռիթմիկական: Լանդշաֆտային քարտեզները ընդգրկում են լանդշաֆտային գոտիների և դրանց ստորաբաժանումների սեզոնային ռիթմիկական: Կան նաև առանձին մասնագիտությունների ֆենոլոգիական քարտեզներ (գյուղատնտեսական, անտառային, կանաչա-

պատման և այլն)։ Հստ մասշտաբի տարբերում են փոքրամասշտաբ (1:1000000 և ավելի փոքր), միջին մասշտաբի (1:200000-ից 1:1000000) և խոշորամասշտաբ 1:200000 և ավելի խոշոր) ֆենոլոգիական քարտեզներ։ Փոքրամասշտաբ քարտեզները, լինելով ընդհանրացնող բնույթի, բացահայտում են ամբողջ երկրագնդի կամ առանձին մայրցամաքների ընդհանուր ֆենոաշխարհագրական օրինաչափությունները։ Սովորաբար այս մասշտաբով են կազմվում ՍՍՀՄ ամբողջ տարածքը կամ նրա առանձին խոշոր հատվածները բնութագրող ֆենոլոգիական քարտեզները։ Միջին մասշտաբի քարտեզները բացահայտում են առանձին երկրների, մեր երկրի միութենական հանրապետությունների մեծ մասի ֆենոաշխարհագրական օրինաչափությունները։ Խոշորամասշտաբ քարտեզները բացահայտում են առանձին շրջանների, լանդշաֆտի առանձին ինքնատիպ հատվածների, գյուղատնտեսական հողհանգանների ֆենոաշխարհագրական օրինաչափությունները։

509. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԵՐԱԿԻՐ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ ДНЕВНИК Յուրաքանչյուր տարվա առօրյա ֆենոլոգիական դիտումների գրանցման ծոցատետր։ Դիտագաշտի յուրաքանչյուր այցելության ժամանակ, ծոցատետրում ամսաթվից ու դիտման ժամից հետո նշվում են եղանակի վիճակը, անկենդան բնության, բուսական և կենդանական աշխարհի դիտված երևույթները։

510. ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՕՐԱՅՈՒՅՅ—ФЕНОЛОГИЧЕСКИЙ КАЛЕНДАРЬ Տե՛ս ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐԱՅՈՒՅՅ։

511. ՖԵՆՈԾԱԳԻՈՒՄՆԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ—ФЕНОГЕНЕТИКА Ընդհանուր ֆենոլոգիայի բաժին, որն ուսումնասիրում է ժամանակի ընթացքում բույսերի զարգացման ժառանգական էտապների փոփոխությունները։ Տերմինն առաջարկել է Ն. Լ. Վերնեկը։

512. ՖԵՆՈԿԱՐԿԱՇՆՆՈՒՄՆԵՐԻ ՔԱՐՏԵԶ—КАРТА ФЕНОАНОМАЛИЙ Որոշակի տարվա սեզոնային երևույթների ժամկետների բաղմամյա միջինից կարգաշեղումների հատուկ ֆենոլոգիական քարտեզ։ Որոշ իմաստով ֆենոեղանակային քարտեզի տարատեսակ է։ Նրանում հավասարազգծերով միացվում են բաղմամյա ժամկետներից նույնատիպ կարգաշեղումներ ունեցող կետերը։ Որոշակի ժամանակահատվածների համար կազմված ֆենոկարգաշեղումների քարտեզների վերլուծությամբ հնարավորություն է տալիս բնութագրել համապատասխան տարածքների՝ բնության սեզոնային զարգացման տարածական յուրահատկությունները։

513. ՖԵՆՈԿԼԻՄԱ—ФЕНОКЛИМАТ Բնության սեզոնային զարգացմամբ արտահայտված կլիմա։

514. ՖԵՆՈԿԼԻՄԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ—ФЕНОКЛИМАТОЛОГИЯ Տարածության մեջ ֆենոկլիմաների տեսակների տարածման աշխարհագրական օրինաչափություններն ուսումնասիրող գիտություն։

515. ՖԵՆՈԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐ—ФЕНОКЛИМАТИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ Պայմանական մեծություններ, որոնք պարզ փոխա-

դարձ կապերով կապում են ֆենոամսաթվերը և ջերմային ռեթիմը կամ ֆենոամսաթվերը և ջերմային ու խոնավության ռեթիմները: Դրանք փորձնական եղանակով ընտրվում են այնպես, որ գործնական նպատակներով, որոշակի սահմաններում ապահովեն ֆենոամսաթվի և այդ ամսաթվին համապատասխանող կլիմայական ցուցանիշի բավարար փոխհարաբերակցությունը: Դործնականում որպես ֆենոկլիմայական ցուցանիշներ ամենից հաճախ օգտագործվում են ջերմաստիճանների գումարի կամ ջրաջերմային գործակցի մի շարք տարբերակներ: Այդ ցուցանիշներն ունեն միայն տեղական նշանակություն:

516. ՖԵՆՈԶԱՓ—ФЕНОМЕТР Պտուղների կամ ուռչող բողբոջների մեծացումը չափելու օպտիկական գործիք: Չափումները կատարվում են այդ ֆենոփուլերի ամբողջ ընթացքում, 2 մ հեռավորությունից:

517. ՖԵՆՈԶԱՓԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄ—ФЕНОМЕТРИЧЕСКОЕ НАБЛЮДЕНИЕ Ֆենոլոգիայի և քանակական հաշվարկի օգտագործմամբ ֆենոլոգիական դիտում:

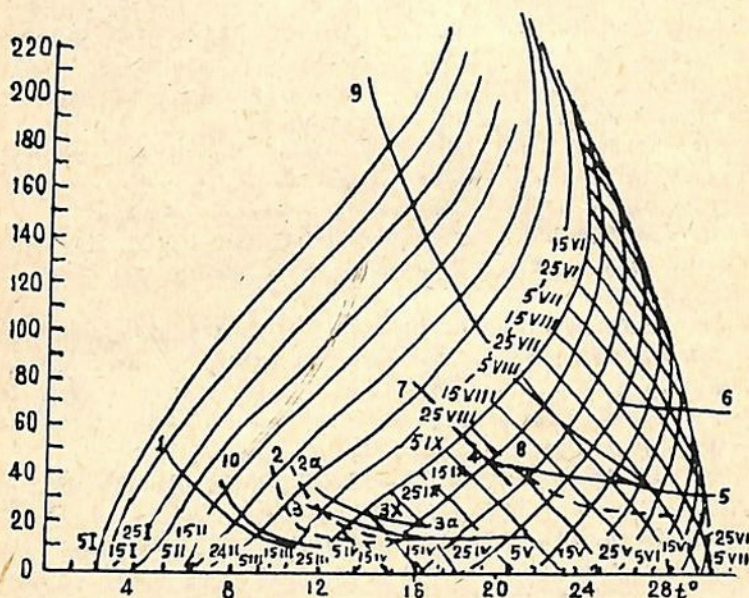
518*. ՖԵՆՈԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆ—ФЕНОМЕТРИЯ Աճի ընթացքում բույսի առանձին մասերի չափսերի փոփոխությունները չափելու տարբեր եղանակների ամբողջություն: Ընդգրկում է բույսի կյանքի չափման ենթակա բոլոր երևույթները: Չափումների համար օգտագործվում են ֆենոլոգի, չափակարկին, չափաժապավեն և այլն:

519. ՖԵՆՈԶԵՐՄԱՆԱՆԱԿԻՐ—ФЕНОТЕРМОНОМОГРАММА Օդերևութաբանական ու ֆենոլոգիական տվյալների համադրման գծագիր: Միջփուլային ժամանակամիջոցների տեղողության և ջերմաստիճանի ընթացքի միջև եղած կապը տրվում է փորձնական եղանակով ստացված կորի տեսքով: Զերմային ռեսուրսները պատկերվում են սեզոնային լիաժրջանների տարբեր ժամանակահատվածների օդի միջին ջերմաստիճանի փոփոխություններն արտահայտող հատուկ անվանագրերի ձևով, որոնք ունեն ցանցի կամ հատվող կորերի տեսք: Այդպիսի անվանագրերը կազմվում են համապատասխան օդերևութաբանական կայանների բազմամյա դիտումների միջին տվյալների հիման վրա: Զերմաստիճանագրի վրա անցկացնելով նույն մասշտաբով կազմված ֆենոլոգիական կորերը, կարելի է հատման կետերով որոշել առանձին ֆենոժամանակահատվածների տեղությունը և ֆենոփուլերի սկսման ժամկետները: Տե՛ս նկ. 12:

520. ՖԵՆՈՌԻԹՄ—ФЕНОРИТМИКА Արտաքին միջավայրի դործոնների տարեկան (սեզոնային) ռիթմին հարմարված օրգանիզմների աճի ու զարգացման ընթացք: Արտահայտվում է ֆենոլոգիական փուլերի հստակ հերթափոխով:

521. ՖԵՆՈՌԻԹՄԱՏՏԱԿ—ФЕНОРИТМОТИП Բույսերի պոպուլյացիաների միավորում ըստ վեգետացիայի միատեսակ տեղությունների և սկսման ու ավարտի ժամկետների, ինչպես նաև հիմնական ֆենոլոգիական վիճակների (վեգետացիայի ու հանգստի փոփոխման միատեսակ ուղղությունների): Ֆենոռիթմատեսակներն առանձնացվում են ըստ հե-

տեյալ հատկանիշների. յուրացման ապարատի վիճակ, տարվա որոշակի սեզոնների հետ վեգետացիայի ու դադարի կապ ու տեղոթյուն, ծաղկման ժամանակամիջոց: Կան բույսերի դիթմատեսակների տարբեր դասակարգումներ: Ի. Վ. Բորիսովան առաջարկում է հետևյալ հիմնական դասա-

Նկ. 12. Ֆենոլոգիական (հեղինակ՝ Ա. Ս. Պորոշինի):
Ջերմային ռեսուրսների ցանցի վրա 1—9-ը՝ միջփուլային ժամանակամիջոցների ֆենոլոգիական կորերն են:
Հատունի հորիզոնական առանցքի վրա՝ օդի միջին ջերմաստիճաններն են, ուղղահիգ առանցքի վրա՝ ժամանակամիջոցների տեղոթյունը (օրերի թիվը տարվա սկզբից):

կարգումը. 1. երկարատև վեգետացիայի բույսեր (ակտիվ վեգետացիան տևում է ամբողջ տարին կամ ձմեռային դադարի դեպքում՝ տարվա ամբողջ տաք մասը): Դրանք մշտականաչ ծառեր ու թփեր են՝ սոճի, եղևնի, գհհի, և խոտեր՝ շյուղախոտ, օշինդրի որոշ տեսակներ, եղինջ և այլն, 2. կարճատև վեգետացիայի բույսեր (ակտիվ վեգետացիան ընդգրկում է դրանց կյանքի համար ամենաբարենպաստ 2—3 սեզոնները): Դրանք տերևաթափվող ծառեր ու թփեր են՝ կաղնի, կելի, թխենի և այլն, ու բազմամյա խոտեր, 3. կարճակյաց բույսեր (ակտիվ վեգետացիան տևում է մեկ լրիվ կամ ոչ լրիվ սեզոն): Դրանցից են՝ ձնծաղիկը, հողմածաղիկը, թղարմատը և այլն: Ավելի սակավ հանդիպում են ամառա-

յին և աշնանային կարճակյացներ: Տարբեր աշխարհագրական շրջաններում նույն բույսերը կարող են ունենալ զարգացման տարբեր բնույթ և վերաբերել տարբեր դիմատեսակներին:

522. ՖԵՆՈՌԻԹՄԱՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ՈՒՍՄՈՒՆԲ—УЧЕНИЕ О ФЕНОРИТ-МОТИПАХ Գիտություն բնածին սեզոնային դիմի բնույթով տարբերվող օրգանիզմների մասին: Տե՛ս ՖԵՆՈՌԻԹՄԱՏԵՍԱԿ:

523. ՖԵՆՈՏԵՍԱԿ—ФЕНОТИП Օրգանիզմի բոլոր հատկանիշների և առանձնահատկությունների միացումը, որը տվյալ գենոտեսակի հիմքի վրա ձևավորվել է օնոգենեզի ընթացքում:

524. ՖԵՆՈՓՈՒԼԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒՅԻ—ФЕНОФАЗНЫЙ АСПЕКТ Տե՛ս ՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒՅԹ:

525. ՖԻՏՈՖԵՆՈԼՈԳԻԱ—ФИТОФЕНОЛОГИЯ Տե՛ս ԲՈՒՅՍԵՐԻ ՖԵՆՈԼՈԳԻԱ:

526. ՖԼՈՐԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՔԱՐՏԵԶՆԵՐ—ФЛОРОФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ КАРТЫ Քարտեզներ, որոնք երևան են բերում բույսերի առանձին տեսակների կամ ձևերի, ռասաների, սորտերի ֆենոլոգիական փուլերի սկսման ժամկետների օրինաչափությունները՝ դրանց բնական կամ արհեստական տարածասահմաններում: Այս խմբին կարող են դասվել նաև մշակովի առանձին բույսերի սեզոնային աշխատանքների կիրառական քարտեզները:

527. ՖԼՈՐԻՍՏԻԿԱՖԵՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԻՏՈՒՄՆԵՐ—ФЛОРИСТИКО-ФЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ Ֆենոլոգիական դիտումներ, որոնք կատարվում են առանձին բուսատեսակների վրա:

АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ РУССКИХ ТЕРМИНОВ

А

- Абиотические сезонные явления 307
- Абиотические факторы 306
- Абиотический сезонный аспект 308
- Абсолютная влажность 55
- Абсолютный максимум 54
- Абсолютный минимум 56
- Агроклиматические карты 2
- Агроклиматология 1
- Агрометеорологические наблюдения 3
- Агрометеорология 4
- Адаптация 248
- Акклиматизация 219
- Аномалия 15, 187
- Ареал 379
- Аридный климат 317
- Аспективное заповестование насаждения 419
- Аспективное зеленение насаждения 420
- Аспективный вид 395
- Ассимиляционный период 40, 292
- Атмосферные осадки 279
- Аэрометоды фенологических наблюдений 474

Б

- Бабье лето 392, 437
- Безморозный период 16
- Биоиндикатор 207
- Биоклимат 201
- Биоклиматическая фенология 205
- Биоклиматические карты 203
- Биоклиматический закон 204
- Биоклиматический закон Хопкинса 253
- Биоклиматология 202
- Биологическая спелость 195
- Биологический ритм 196
- Биомасса 198

Биотические факторы 200
Биофенология 209
Биоцикл 208
Бланжевая спелость 212
Блокбильт 57
Бутонизация 221
Быстрорастущие растения 42

В

Вегетационный период 372
Вегетация 367
Величина рассеяния фенодат 448
Весеннее возобновление вегетации 370
Весна 101
Веткопад 270
Вечнозеленые растения 289
Взрослые растения 238
Визуальное наблюдение 29
Виргинильный (девственный) период 225
Влажность воздуха 442
Влажность почвы 251
Внепочечный рост листьев 414
Внешняя среда 47
Возврат погоды 115
Возобновление вегетации озимых 27
Восковая спелость 290
Время года 389
Вскрытие водоемов и рек 337
Всходы 178
Вторичная фаза листообразования 403
Вторичное цветение 224
Вторичный рост побегов 148
Вызревание лозы 309
Выметывание 257
Вынужденный покой 247
Выход в трубку 426

Г

Галотермофенологический анализ 6
Гелиотермическая константа 48
Географическая фенология 20
Геосистемный феноиндикатор 131
Гидротермофенологический анализ 336

Глазомерный метод учета 234
Годичные фенологические наблюдения 385
Годичный побег 386
Годичный цикл развития растений 77
Годовая амплитуда в метеорологии 383
Годовая ритмика 384
Гон 138
Горизонтальный фенологический градиент 256
Градиентный анализ 41
Густота сети фенологических наблюдений 473

Д

Двуликое сообщество 129
Двудомные растения 130
Двухлетнее растение 123
Дендрофенология 177
Дистанционная феноиндикация 250
Дистанционная фенология 249
Дифференциальная фенология 381
Длительноцветущие растения 397
Дневник природы 67
Добровольная фенологическая сеть 182
Долготный фенологический градиент 124

Е

Естественный подсезон 58
Естественный сезон 59

Ж

Желтая спелость 109
Жизненная форма 206
Жизненный нуль 199
Жизненный цикл 208

З

Завершение роста и вызревания листьев 410
Завивание кочана 181
Завязывание плодов 325
Залегание в спячку 440
Заложение верхушечной почки 97
Заложение новых почек 300
Заморозок 429
Заморозок на почве 430

Запестрение 134
Засуха 122
«Захождение сезонов правым плечом вперед» 351
Зеленая спелость 184
Зеленение 185
Зеленение листовых почек 400
Зима 259
Зимний аспект 260
Зимний покой 261
Зимующие почки 262
Зоофенология 135
Зрелый плод 239

И

Иванова побег 254
Изолиния 156, 241
Изофена 158, 243
Изохрона 157, 242
Индивидуальная сезонная изменчивость 13
Индивидуальная фенологическая изменчивость 14
Индикатор смены аспектов 396
Индикационная фенология 298
Индикационные сезонные явления 297
Иней 117
Интегральный метод 159
Интегральный описательный метод фенологических наблюдений 470
Ихтиофенология 258

К

Календарь-определитель 444
Календарь природы 68
Календарь созревания плодов и семян 328
Календарь цветения 175
Карта длительности фенологических сезонов 495
Карта феноаномалий 512
Картографическая интерполяция 438
Картографический анализ 439
Климадиаграмма 214
Климатические факторы 216
Климатический сезон 217
Климатограмма 215
Колошение 236
Конец осеннего отлета 23

Конец снеготаяния 268
Континентальный порядок размерности 311
Конус нарастания 7
Корреспондент-фенолог 153
Косвенный феноиндикатор 18
Кратковременные фенологические наблюдения 191
Краткосрочный фенопрогноз 189
Кривая сезонного развития растений 79
Кривая фенодинамики 452
Криопause 428
Круговая фенологическая диаграмма 305
Ксеропause 316
Кумулята 226
Кушение 155

Л

Ландшафтная фенология 160
Латентный период 151
Ледостав 339
Ледоход 338
Лесная фенология 17
Летнее пожелтение листьев 411
Летний покой 12
Летний рост побегов 10
Летняя вегетация 11
Лето 9
Летопись природы 66
Линька 272
Листообразование 404
Листопад 406
Ложная бутонизация 192

М

Макрофенологические наблюдения 274
Максимальная температура 38
Максимум паводка на реке 103
Маршрутный метод фенологических наблюдений 467
Математическое моделирование в фенологии 273
Межа 53
Межень 422
Межфазный период 288
Мезанты 277
Метанты 278
106

Метеоролого-фенологический прогноз 441
Метод аномалий 188
Метод вариационной статистики 436
Метод взаимного приведения 434
Метод географических посевов 19
Метод «кайгородовские брусочки» 183
Метод локализованной диаграммы 394
Метод модельных растений 296
Метод разностей 382
Метод сумм температур 333
Метод фенологического лага 479
Метод фитометров 90
Методика фенонаблюдений 455
Миграция животных 193
Микроклимат 283
Микротермные растения 136
Микрофенологические наблюдения 284
Многолетнее растение 51
Модельное растение 295
Молочная спелость 179

Н

Набухание листовых почек 401
Набухание почек 71
Набухание репродуктивных почек 376
Набухание цветочных почек 171
Народные приметы сезонных явлений 344
Наст 264
Начало вегетации 373
Начало весеннего пробуждения 99
Начало взятка 39
Начало снеготаяния 269
Нормальные условия 60

О

Облиствение 407
Обособление бутонов 220
Обособление листьев 405
Образование боковых побегов 223
Образование заберегов 50
Образование плодов 324
Образование соцветий 172
Образование узловых корней 233

Обсеменение 355
Общая фенология 146
Общий аспект сообщества 230
Общий сезонный аспект ландшафта 161
Объект наблюдений 112
Однодомное растение 282
Однолетнее растение 281
Одноликое сообщество 280
Одревеснение побегов 149
Окончание вегетации 369
Окружающая среда 304
Опад 150
Опадение зрелых плодов и семян 240
Организация фенологических наблюдений 472
Органический покой 445
Орнитофенология 446
Осеннее возобновление вегетации 368
Осеннее листообразование 25
Осеннее опадение листьев 26
Осеннее пожелтение листьев 413
Осеннее расцвечивание листьев 412
Осенний сбор в стан 21
Осенняя вегетация 24
Осенняя линька 22
Осень 28
Особь 30
Отлет зимующих птиц 263
Отмирание 320
Отмирание и опадение листьев 417
Относительная влажность 246
Относительный покой 245
Отрастание 8
Отрастание годичных побегов 387
Отрастание цветоносных побегов 173
Оттепель 227
Оценка урожая плодов и семян 326
Оценка цветения 174

П

Паводок 255
Параллельные фенологические наблюдения 137
Первая весенняя песнь 98
Первая пара листьев 33
108

Первый лист 37
Первый снег осенью 32
Первый снежный покров 36
«Передовик» 31
Перелетные птицы 321
Перелом погоды 116
Период первичного покоя 293
Планетарный порядок размерности 312
Планиметрические копии 310
Пластохрон 303
«Плач» растений 74
Плодоношение 322
Плодоношение при сухом стебле 323
Плотный бутон 169
Погода 114
Подсезон 119
Поздний весенний заморозок 432
Полная желтая спелость 165
Полная пауза 164
Полная спелость 166
Полное изменение окраски листьев 415
Полное опадение листьев 167
Полное пожелтение листьев 416
Половодье 102
Полупауза 211
Полупокрой 210
Пополнение неполных и проверка неточных записей 152
Последний заморозок на поверхности почвы 378
Поспевание почвы для обработки 252
Постоянный снежный покров 237
Почкование 73
Появление первых всходов 34
Появление первых проталин в поле 35
Появление птенцов 271
Прекращение вегетации 371
Прекращение весеннего паводка 100
Приведение короткого ряда наблюдений к длинному 111
Признаки начала фенологических фаз 505
Прикладная фенология 213
Проанты 330
Продолжительность солнечного сияния 49
Проращивание семян 354
Прямой феноиндикатор 431

Пыление 435

Р

- Рабочая программа наблюдений 110
- Разверзание почек 70
- Развертывание листьев 398
- Разгар спороношения 82
- Разрушение снежного покрова 267
- Разрыхление сережек 186
- Ранний осенний заморозок 363
- Ранняя желтая спелость 364
- Раскрытие листовых почек 399
- Распускание листьев 408
- Распускание почек 69, 72
- Рассеивание плодов и семян 353
- Растения-индикаторы 299
- Растения с длительным периодом вегетации 126
- Растения с коротким периодом вегетации 190
- Растения с очень растянутым цветением 125
- Растительный покров 83
- Региональный порядок размерности 313
- Розеткообразование 402
- Роса 424
- Рост боковых побегов 222
- Рост вегетативных материнских почек 365
- Рост и вызревание листьев 409
- Рост и вызревание побегов продолжения 127
- Рост новых побегов 301
- Рост побегов 147
- Рост репродуктивных почек 375

С

- Сводка фенологических наблюдений 466
 - Сезон 340
 - Сезонная динамика 341
 - Сезонная перекочевка 347
 - Сезонная ритмика 346
 - Сезонная фаза развития растений и животных 80
 - Сезонное явление 342
 - Сезонные изменения фитоценозов 92
 - Сезонные фенологические наблюдения 348
 - Сезонный аспект растительности 86
 - Сезонный аспект сообщества 232
 - Сезонный период покоя 108
- 110

Сельскохозяйственная климатология 104
 Сельскохозяйственная фенология 105
 Сельскохозяйственные фенологические карты 106
 Сигнальное растение 5
 Синузальный аспект 356
 Синхронная фенологическая карта 228
 Синхронность развития растений 76
 Скорость продвижения фронта сезонного явления 343
 Смена «лика» сообщества 229
 Смена рогов 118
 Снежный покров 265
 Созревание плодов и семян 329
 Созревание спор 358
 Спаривание 138
 Спектр 391
 Спектрофотометрический метод фенологических наблюдений 471
 Специальные фенологические карты 244
 Спороношение 357
 Способы обозначения фенологических фаз 504
 Среда обитания 107
 Средняя фенодата 286
 Стадии развития растений 75
 Стадия сезона 350
 Стартовая точка 113
 Стационарные фенологические наблюдения 359
 Стеблевание 426
 Степень детализации фенологической карты 507
 Стерильный побег 254
 Ступень сезона 349
 Сублимация 360
 Субсезон 119
 Сумма температур 332
 Сумма эффективных температур 44
 Суточная амплитуда 443
 Суховея 170
 Сухой период 318
 Сухой сезон 319
 Сход снежного покрова 266

Т

Температурная кривая развития биологического объекта 197
 Температурно-фенологическая номограмма 334
 Температурный градиент 331

Термофенология 180
Термофенологический прогноз 335
Территориально-феноиндикационная система 380
Техническая спелость 393
Техническая спелость листьев 418
Типичная фенодата 62
Типичные растения 61
Топологический порядок размерности 314
Точка росы 425
Транзитивный фенопрогноз 294
Третий лист 132
Трехликое сообщество 120
Трехфазное сообщество 121
Трубкавание 427
ТФС 421

У

Удлинение 128
Удлинение междоузлия 287
Утолщение подсемядольного колена 302
Участок фенонаблюдения 453
Учение о феноритмотипах 522
Учетная единица 235

Ф

Фаза климатического сезона 218
Фаза сезона 352
Фазы развития растений 78
Факторы сезонной динамики природы 64
Феноаномалия 483
Феногенетика 511
Феногеографические наблюдения 449
Феногеография 450
Фенограмма 451
Фенодата 447
Феноиндикатор 491
Феноклимат 513
Феноклиматические показатели 515
Феноклиматология 514
Фенокривая 486
Фенологическая аномалия 483
Фенологическая дата 447
Фенологическая инверсия 492

- Фенологическая интерполяция 489
- Фенологическая интерцепция 476
- Фенологическая информация 477
- Фенологическая кривая 486
- Фенологическая межа 464
- Фенологическая пентада 488
- Фенологическая периодизация года 390
- Фенологическая сеть 501
- Фенологическая служба 481
- Фенологическая съемка 487
- Фенологическая фаза 503
- Фенологическая экспрессия 463
- Фенологические карты 508
- Фенологические наблюдения 465
- Фенологические фазы развития вегетативных органов 366
- Фенологические фазы развития репродуктивных органов 377
- Фенологический аккорд 461
- Фенологический аспект 499
- Фенологический градиент 462
- Фенологический дневник 509
- Фенологический индикатор 491
- Фенологический интервал 490
- Фенологический календарь 510
- Фенологический лаг 478
- Фенологический профиль 500
- Фенологический пункт 485
- Фенологический сад 493
- Фенологический сезон 494
- Фенологический спектр 497
- Фенологический справочник 498
- Фенологический указатель 502
- Фенологический центр 484
- Фенологический этап 475
- Фенологическое время года 496
- Фенологическое дерево 480
- Фенологическое картографирование 506
- Фенологическое прогнозирование 482
- Фенология 460
- Фенология животных 194
- Фенология корневой системы 45
- Фенология насекомых 285
- Фенология птиц 154
- Фенология растений 81

Фенология растительных сообществ 84
Фенология рыб 258
Фенология фитоценозов 93
Фенометр 516
Фенометрическое наблюдение 517
Фенометрия 518
Фенопункт 485
Феноритмика 520
Феноритмотип 521
Феносиноптическая карта 456
Феносъемка 487
Фенотермономограмма 519
Фенотип 523
Феноуказатель 502
Фенофаза 503
Фенофазный аспект 524
Феноэкологический анализ 458
Феноэкологический спектр 459
Феноэкология 457
Фитоиндикатор 88
Фитоклимат 87
Фитометр 89
Фиторитмотип 91
Фитофенологическая фаза 95
Фитофенологические карты 96
Фитофенологический режим 94
Фитофенологический этап года 388
Фитофенология 525
Фитоценофенологические наблюдения 85
Флористико-фенологические наблюдения 527
Флорофенологические карты 526
Формирование и созревание плодов и семян 327
Формирование на побегах почек возобновления 374
Фотопериодизм 168

Х

Хвоепад 433

Ц

Цветение 176
Ценофенологическая карта 423
Цикл генеративных фаз 52

Ч

- Частная фенология 275
- Частный аспект сообщества 231
- Частный сезонный аспект ландшафта 162
- Частный феноиндикатор 276
- Частота обхода участка фенонаблюдения 454

Э

- Экзогенные факторы сезонной динамики природы 63
- Экогеометрический метод фенологических наблюдений 468
- Экоклимат 141
- Экологическая сезонная изменчивость 139.
- Эколого-фенологические наблюдения 140
- Экометрический метод фенологических наблюдений 469
- Экотипы 143
- Экотоп 142
- Экспозиция склонов 163
- Экстраполяция 46
- Эндогенные факторы сезонной динамики природы 65
- Энтомофенология 144
- Эталонный фенологический участок 315
- Этап сезонного развития 345..
- Эфемероиды 362
- Эфемеры 361
- Эффективная температура 43
- Эцидоклимат 145

Я

- Явление 133
- Яровизация 291

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նրկու խոսք	5
Ռուսերեն տերմինների այբբենական ցանկ (ռուսերեն)	102

ՖԵԼԻՔՍ ՓԱՌՆԱԿԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՖԵՆՈԼՈԳԻԱՅԻ ՀԱՅ-ՌՈՒՍԵՐԵՆ ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ ՐԱՌԱՐԱՆ

Հրատ. խմբագիր Ս. Ե. Գուլասարյան
 Նկարիչ Հ. Մ. Մատուրյան
 Տեխ. խմբագիր Լ. Կ. Հարությունյան
 Սրբագրիչներ՝ Գ. Է. Դերձակյան, Գ. Ս. Ստեփանյան

ИБ № 1311

Հանձնված է շարվածքի 30.12.1986 թ.: Ստորագրված է տպագրության
 14.08. 87 թ.: Չափը $84 \times 108^{1/32}$: Թուղթ № 2: Տառատեսակ «գրքի
 սովորական», բարձր տպագրություն: Պայմ. 6,1 մամ., տպագր. 7,25
 մամուլ: Ներկ. մամուլ 6,1: Հրատ.-հաշվարկ. 6,73 մամուլ: Տպաքանակ
 2000: Հրատ. №7122: Պատվեր № 1023: Դինը 85 կ.:
 ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան
 պող. 24գ.:

Издательство АН АрмССР, 375019, Ереван,
 пр. Маршала Баграмяна, 24 г.

ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչության տպարան, 378310, ք. Էջմիածին:
 Типография Издательства АН АрмССР, 378310 г. Эчмиадзин.

85 4774.

A $\frac{\pi}{76612}$